

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Osmaniye Korkut Ata University

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Journal of Economics and Administrative Sciences

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Rektörlüğü Adına İmtiyaz Sahibi (Owner of the Journal)	YAYIN VE DANIŞMA KURULU (Publishing and Advisory Board)
Prof. Dr. Turgay UZUN Rektör	Prof. Dr. Ahmet AKSOY (Gazi Üniversitesi)
Editör (Editor)	Prof. Dr. Ahmet Mete ÇİLİNGİRTÜRK (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Selim COŞKUN	Prof. Dr. Alkan SOYAK (Marmara Üniversitesi)
Editör Yardımcıları (Editorial Assistants)	Prof. Dr. Altan ÇABUK (Çukurova Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi İlker KEFE	Prof. Dr. A.F.M. Ataur RAHMAN (North South University)
Yayın Kurulu (Editorial Board)	Prof. Dr. Beyhan MARŞAP (Gazi Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi İlker KEFE	Prof. Dr. Burak GÜRİŞ (İstanbul Üniversitesi)
İngilizce Redaktör (English Redactor)	Prof. Dr. Bülent ÖZ (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Öğr. Gör. Fatih ERCAN	Prof. Dr. Dilek ALTAŞ (Marmara Üniversitesi)
Sekreteryası (Secretaria)	Prof. Dr. Ebru ÇAĞLAYAN AKAY (Marmara Üniversitesi)
Arş. Gör. İbrahim SAKİN	Prof. Dr. Erdal DİNÇER (Marmara Üniversitesi)
Arş. Gör. Özlem KURU SÖNMEZ	Prof. Dr. Esen YILDIRIM (Marmara Üniversitesi)
Arş. Gör. Süleyman KALENDER	Prof. Dr. Fatma Nur TUĞAL (Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi)
Arş. Gör. Halenur SOYSAL KURT	Prof. Dr. Flavia Mirela BARNA (West University of Timisoara)
Arş. Gör. Yasin ÇAM	Prof. Dr. Jiri STROUHAL (Skoda Auto University)
Arş. Gör. Ferhat KARADEMİR	Prof. Dr. K. Haldun AKALIN (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Arş. Gör. Murat MAT	Prof. Dr. Mehmet CİHANGİR (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Arş. Gör. Satuk Buğra ÇETİNKAYA	Prof. Dr. Mehmet ŞİŞMAN (Marmara Üniversitesi)
	Prof. Dr. Metin Kamil ERCAN (Gazi Üniversitesi)
	Prof. Dr. Murat TÜRK (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
	Prof. Dr. M. Fedai ÇAVUŞ (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
	Prof. Dr. Mutlu Başaran ÖZTÜRK (Ömer Halisdemir Üniversitesi)
	Prof. Dr. Münevver TURANLI (İstanbul Ticaret Üniversitesi)
	Prof. Dr. Nalan AKDOĞAN (Başkent Üniversitesi)
	Prof. Dr. Orhan SEVİLENGÜL (Başkent Üniversitesi)
	Prof. Dr. Selahattin GÜRİŞ (Marmara Üniversitesi)
	Prof. Dr. Selim COŞKUN (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
	Prof. Dr. Serap ÇABUK (Çukurova Üniversitesi)
	Prof. Dr. Suat OKTAR (Marmara Üniversitesi)
	Prof. Dr. Şaban UZAY (Erciyes Üniversitesi)
	Prof. Dr. Tuba BAŞKONUŞ DİREKÇİ (Gaziantep Üniversitesi)
	Prof. Dr. Tuncay CAN (Marmara Üniversitesi)
	Prof. Dr. Veland RAMADANI (South East European University)
	Prof. Dr. Zeynep TÜRK (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
	Doç. Dr. Atilla ÇİFTER (Altınbaş Üniversitesi)
	Doç. Dr. Miruna Lucia NACHESCU (West Tmisoara University)
	Dr. Öğr. Üyesi Claudiu BOTOÇ (West University of Timisoara)
	Dr. Öğr. Üyesi Joanna HERNİK (West-Pomeranian University of Technology)
	Dr. Öğr. Üyesi Sakib Bin Amin (North South University)
	Dr. Alexandra Ileana MUTIU (Babes Bolyai University)

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, elektronik ortamda Haziran ve Aralık aylarında yılda iki defa yayınlanan bilimsel hakemli bir dergidir. Türkçe ve İngilizce dillerinde iktisadi ve idari bilimler alanlarında ve bu alanlarla ilişkili konuları kapsayan makaleler kabul edilmektedir.

Makaleleriyle dergimize katkı sağlayan yazarlarımıza, makale değerlendirme sürecinde desteğini esirgemeyen hakem ve danışma kurulumuza katkılarından dolayı teşekkür ederiz.

Dergimizin tarandığı endeksler;

YAYIN TÜRÜ: Ulusal Süreli

İletişim Adresi / Contact Info

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Karacaoğlan Yerleşkesi, Fakiuşağı Mah., 80000 Osmaniye / Türkiye

<http://dergipark.gov.tr/oskaiibfd>

iibfdergi@osmaniye.edu.tr

+90 328 827 10 00

HAKEM KURULU
(Referee Board)

Doç. Dr. Emek Aslı CİNEL (Giresun Üniversitesi)

Doç. Dr. İbrahim AKBEN (Hasan Kalyoncu Üniversitesi)

Doç. Dr. Koray TUAN (Çukurova Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet GÜVEN (Bingöl Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet Sami SÜYGÜN (Tarsus Üniversitesi)

Doç. Dr. Onur ÇELİK (Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi)

Doç. Dr. Özlem KIRLI (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)

Doç. Dr. Selim DEMEZ (Hakkari Üniversitesi)

Doç. Dr. Süleyman YURTKURAN (Trabzon Üniversitesi)

Doç. Dr. Umut ULUKAN (Ordu Üniversitesi)

Doç. Dr. Yunus TURHAN (Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Cihan UZUNÇAYIR (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi İlyas BAYAR (Mardin Artuklu Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Murat GUTNU (Mardin Artuklu Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Sezgin SEZGİN (Kırklareli Üniversitesi)

Arş. Gör. Dr. Tuğba CANBULUT (İstanbul Üniversitesi)

İÇİNDEKİLER

- 1- Örgüt Kültürünün Bireysel Yaratıcılık Üzerine Etkisi: Bir Alan Araştırması
(Araştırma Makalesi) 1-19
Prof. Dr. Salih YEŞİL, Dr. Yüksel MAVİ
- 2- Kapitalizmde İktisadi Küçülme Mümkün Mü? Malzeme Ayak İzi ve CO₂ İçin Panel
Veri Analizi
(Araştırma Makalesi) 20-36
Esra KOÇAK, Doç. Dr. Yeliz SARIÖZ GÖKTEN
- 3- Muhasebe Derslerini İngilizce Alan Öğrencilerin Yabancı Dilde Muhasebe Eğitime
Yaklaşımlarının İncelenmesi
(Araştırma Makalesi) 37-55
Doç. Dr. Alpaslan YAŞAR, Dr. Öğr. Üyesi Neriman YALÇIN
- 4- Türkiye'de Petrol Fiyatlarının Enflasyon Üzerindeki Asimetrik Etkilerinin NARDL
Yöntemi ile İncelenmesi
(Araştırma Makalesi) 56-69
Dr. Öğr. Üyesi Ömer Fazıl EMEK, Doç. Dr. Faruk DÜŞÜNCELİ
- 5- Muhafazakâr ve İslamcı Bir Düşünür: Said Halim Paşa
(Görüntü Sunumu).....70-83
Yeter SOLAK
- 6- İtici Güçleri ve Sonuçları ile Yeşil Aklamannın Kavramsal Analizi
(Derleme).....84-102
Dr. Öğr. Üyesi Erdem AKKAN
- 7- Osmanlı Birleşik Devletleri Düşüncesi: Mustafa Reşit Paşa'dan Midhat Paşa'ya
Oluşum Mekanizmaları
(Araştırma Makalesi).....103-116
Caner YACAN
- 8- The Role of Local Self-Government Units in Poland and Turkey
(Derleme).....117-122
Dr. Marcin MAMIŃSKI, Prof. Dr. Susran Erkan EROĞLU

ÖRGÜT KÜLTÜRÜNÜN BİREYSEL YARATICILIK ÜZERİNE ETKİSİ: BİR ALAN ARAŞTIRMASI

Geliş Tarihi : 13.10.2022
Kabul Tarihi : 29.11.2022
Makale Türü : Araştırma Makalesi

Prof. Dr. Salih YEŞİL¹
Dr. Yüksel MAVİ²

Özet

Bu çalışmada, örgüt kültürü ve bireysel yaratıcılık konuları ele alınmıştır. Çalışmanın amacı, örgüt kültürünün (katılım, tutarlılık, uyum yeteneği, misyon) bireysel yaratıcılık üzerine etkisini test etmektir. Çalışmada, nicel araştırma yöntemine başvurulmuştur. Veri toplama tekniği olarak anket formu kullanılmıştır. Çalışmanın örneklem grubunu hemşireler meydana getirmiştir. Verileri analiz etmek için SPSS 25.0 ve Smart PLS 3.0 yazılım programlarından faydalanılmıştır. Çalışmanın analiz sonuçları incelendiğinde; örgüt kültürünün (katılım, tutarlılık, uyum yeteneği, misyon) bireysel yaratıcılık ile pozitif yönlü bir ilişkiye sahip olduğu görülmüştür. Örgüt kültürü alt boyutlarından katılımın ve uyum yeteneğinin bireysel yaratıcılığı pozitif yönde etkilediği belirlenmiştir. Örgüt kültürü alt boyutlarından tutarlılığın ve vizyonun ise bireysel yaratıcılığı etkilemediği tespit edilmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar teorik ve uygulama bağlamında tartışılmıştır. Bu kapsamda ilgili sonuçların literatürün gelişimine katkı sağlaması yönünden önemli olduğu düşünülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Örgüt Kültürü, Bireysel Yaratıcılık, Smart PLS 3.0

JEL Kodları: M10, M19.

THE EFFECT OF ORGANIZATIONAL CULTURE ON INDIVIDUAL CREATIVITY: A FIELD STUDY

Abstract

In this study, organizational culture and individual creativity issues are discussed. The aim of the study is to test the effect of organizational culture (participation, consistency, adaptability, mission) on individual creativity. Quantitative research method was used in the study. Questionnaire form was used as data collection technique. The sample group of the study consisted of nurses. SPSS 25.0 and SmartPLS 3.0 software programs were used to analyze the data. When the analysis results of the study are examined; organizational culture (participation, consistency, adaptability, mission) has been found to have a positive relationship with individual creativity. It has been determined that participation and adaptability, which are sub-dimensions of organizational culture, affect individual creativity positively. It has been determined that consistency and vision, which are sub-dimensions of organizational culture, do not affect individual creativity. The results obtained from the study are discussed in the context of theory and practice. In this context, it is thought that the relevant results are important in terms of contributing to the development of the literature.

Keywords: Organizational Culture, Individual Creativity, SmartPLS 3.

JEL Codes: M10, M19.

¹ Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, syes66@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-3237-2258

² Dr., yuksel4689@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-9724-7135, Sorumlu Yazar

1. GİRİŞ

İnsan kaynağı, örgütlerin en önemli üretim faktörlerindedir. Örgütün verimliliği ve etkinliğinde insan kaynağının önemli rolü bulunmaktadır (Cinel ve Kandemir, 2020, s. 187). Günümüzde kurumlar hızla değişen rekabet koşullarında yaşamını sürdürebilmek için üstün çaba sergilemektedirler (Kızıloğlu ve Bayrak-Kök, 2020, s. 60). Bu bakımdan başarıyı yakalamak isteyen kurumların etkili ve güçlü bir örgüt kültürü olmalıdır (Mansurova ve Güney, 2017, s. 33). Nitekim ulusal kültür, örgütsel yapı ve yönetim biçimi üzerinde etkin rol oynayarak örgüt kültürünün şekillenmesine katkıda bulunur (Doğan ve Demiral, 2007, s. 289). Bununla birlikte örgüt kültürünün ulusal kültürden bağımsız olduğu da söylenemez (Hartnel vd., 2011). Bu noktada örgüt kültürüyle ilgili araştırmalar 1980’li yıllarda gerçekleştirilmeye başlamıştır (Eroğlu ve Özkan, 2009). 1980’li yıllarda gündemde yer alan örgüt kültürü birçok yönetim bilimcinin, sosyoloğun ve psikoloğun dikkatini de çekmiştir (Mansurova ve Güney, 2017, s. 38).

Örgüt kültürü konusunun henüz yeni olması ve kültürel tarafını oluşturan kısmın sınırlarının belirsizliği ortak bir tanımın yapılmasını güç hale getirmiştir (Yağmurlu, 1997). Tanım olarak Morgan (1997)’e göre örgüt kültürü; farklı yollarla bireylerin belli eylemleri, amaçları, hareketleri veya ifadeleri görmesine ve anlamasına imkân sağlayan gerçek süreçlerdir. Martins ve Martins (2003, s. 380) örgüt kültürünü, “örgütü başka örgütlerden ayıran ve üyeler tarafından paylaşılan ortak değerler sistemi” olarak nitelendirmektedirler. Başka bir deyişle örgüt kültürü, bir örgütte ortaklaşa paylaşılan ve görece olarak durağan inançlar, değerler ve tutumlar olarak ifade edilebilmektedir (Mwaura vd., 1998). Örgüt kültürü işgören, lider ya da yönetici tarafından vizyon, inançlar ve değerler bütününe sağlanmasıyla meydana gelmektedir (Avcı, 2019, s. 582). Yöneticiler ile kurucular örgüt kültürünün meydana getirilmesinde önemli rol oynarlar. Bir örgütün kurucuları, o örgütte egemen olmasını istedikleri kültürel değerlerle ilgili fikir sahibidirler. Bu bakımdan örgütün ilk kuruluş değerlerini başka bir deyişle örgüt kültürünün temellerini onlar oluştururlar (Şişman, 2007). Bunun yanında örgüt kültürüne ilişkin sınıflamalar kültür araştırmalarının beslediği farklı disiplinlerin perspektifleri ve araştırmacıların esas aldığı modellere göre farklılık gösterir (Eryılmaz, 2019, s. 27).

Örgüt kültürünün önemi günümüzde başarıya ve geleceğe hızla ilerleyen örgütler için artış göstermiştir (Mansurova ve Güney, 2017, s. 37). Örgüt kültürü performans, verimlilik, kendine güven ve bağlılık gibi bir dizi bireysel ve örgütsel sonuca etki etmektedir (Abdullah vd., 2015, s. 21). Örgüt kültürü çalışanların işe yönelik performans, tutum, davranış, duygu ve motivasyonlarını etkilemektedir (Tuna, 2021, s. 199). Kurumdakilerin katkılarıyla oluşturulan örgüt kültürü ve bu kültürün kurumu ve buradakileri pozitif olarak etkilediği düşünülürse, bireylerin örgüte bağlılık hissetmesi mümkün olur (Uzun ve Tansoy-Yıldırım, 2022, s. 260). Bir örgütte çalışanların örgüte gönülden bağlanmaları örgüt kültürü vasıtasıyla sağlanabilmektedir (Şenol, 2022, s. 155). Örgüt kültürü, kurumlara hızla değişen çevre koşullarına uyum sağlama ve rekabet gücü kazanmada da yardımcı olmaktadır (Mansurova ve Güney, 2017, s. 37).

Örgüt kültürüne ilişkin çalışmalar incelendiğinde konuya değişik perspektiflerden yaklaşıldığını görmekteyiz (Martin, 1992). Literatürde birtakım araştırmacılar tarafından örgüt kültürünün örgütsel yabancılaşma (Kahveci ve Demirtaş, 2014, s. 46-47), örgütsel vatandaşlık davranışı (Avcı, 2016, s. 5385), girişimcilik eğilimi (Yeşil vd., 2016, s. 163-164), örgütsel adalet (Köksal, 2018, s. 491), ürün inovasyonu (Özdemir ve Sönmez, 2018, s. 23), iş performansı (Mert, 2018, s. 432), iş tatmini (Eryılmaz, 2019, s. 35-36), örgütsel bağlılık (Toker vd., 2019, s. 48-49), örgütsel sessizlik (Yalçınsoy, 2019, s. 74), personel güçlendirme (Gün,

2019, s. 36-37), bilgi paylaşımı niyeti (Şentürk ve Carman, 2019, s. 11), örgütsel çeviklik (Basri ve Zorlu, 2020, s. 158-159), örgütsel güven (Arslan ve Durgun, 2020, s. 31-33), kurumsal imaj (Kaynak, 2020, s. 144) ve bireysel yenilikçilik (Tuna, 2021, s. 211) üzerine etkisinin incelendiği görülmüştür.

Bu çalışmada, örgüt kültürü ve bireysel yaratıcılık konuları birlikte ele alınmıştır. Çalışmanın amacı, örgüt kültürünün (katılım, tutarlılık, uyum yeteneği, misyon) bireysel yaratıcılık üzerine etkisini test etmektir. Çalışma, sağlık sektöründe gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın örneklemini, hemşireler oluşturmuştur. Çalışmada, nicel araştırma yöntemine başvurulmuş ve veri toplama tekniği olarak anket formu kullanılmıştır. Verileri analiz etmek için SPSS 25.0 ve SmartPLS 3.0 yazılım programlarından faydalanılmıştır. Bunların çalışmayı özgün ve farklı kılacağı düşünülmüştür.

Bu araştırmanın ikinci bölümünde, teorik çerçeveye yer verilmiştir. Üçüncü bölümde, araştırma modeli ve hipotez geliştirme sunulmuştur. Dördüncü bölümde, metodolojiye ilişkin bilgiler açıklanmıştır. Beşinci bölümde, araştırmanın bulgularına yer verilmiştir. Altıncı bölümde, araştırmanın sonuçları ve önerileri değerlendirilmiş ve tartışılmıştır.

2. TEORİK ÇEVRE

Bu bölümde, örgüt kültürü ve bireysel yaratıcılık konularıyla ilgili teorik çerçeveye ayrıntılı olarak yer verilmiştir.

2.1. Örgüt Kültürü

Teknolojinin gelişmesiyle birçok sorunun çözülebileceği düşünülse de örgütlerin değişen koşullara uyum sağlayarak, yaşamlarını sürdürmelerinde ihtiyaç duyulan en önemli unsur insan kaynağıdır (Macit ve Erdem, 2020, s. 765). Örgüt kültürü örgütün misyon ve stratejilerini gerçekleştirmesi ile etkinliğin, değişimin ve verimliliğin gerçekleşmesinde önemli bir unsurdur (Akıncı, 1998, s. 50-53). Bununla birlikte güçlü bir örgüt kültürüne sahip olmakta örgütsel başarı yönünden önem taşımaktadır (Erdem vd., 2010, s. 80). Örgüt kültürünün ülkemizde yönetim ve organizasyon alanının gündemine girmesi 1980'lerin ikinci yarısına denk gelmektedir. Bu tarihten günümüze, örgüt kültürüyle ilgili olarak yapılan araştırmaların sayısında artış yaşanmıştır (Danışman ve Özgen, 2003).

Örgüt kültürüne ilişkin olarak gerek kavramsal gerek kapsadığı alanın sınırlarını belirleme açısından birçok farklı görüş bulunmaktadır (Tuna, 2021, s. 201). Nitekim farklı disiplinlerin kesişiminden meydana gelmesi örgüt kültürü tanımını çeşitlendirmektedir (Can vd., 2006, s. 476). Örgüt kültürü; bir örgütte bireylerin davranışlarını şekillendiren normlar, inançlar, davranışlar, alışkanlıklar ve değerler sistemidir (Barut ve Onay, 2018, s. 181). Örgüt kültürü; benimsenen ya da benimsenmeyen davranış biçimleri, yazılı ya da sözlü kurallar, inançlar, değerler ve gelenekler, üst yönetim istekleri, resmi ya da gayri resmi yöntemlerin toplamıdır (Erkmen, 2010, s. 3). Ayrıca örgüt kültürünün, iş hayatında çalışanların faaliyetlerinin çözümlenmesini ve anlaşılmasını sağlayan güçlü bir araç olduğunu söylemek gerekir (Şenol, 2022, s. 149). Örgüt kültürü, örgütün içinde olduğu toplumun kültüründen tamamıyla ayrı bir kültüre sahip değildir. İnsanların örgüte aktardıkları kültürün, örgüt üyeleri tarafından yeniden yorumlanmasıyla meydana gelmektedir (Eren, 1998).

Örgüt kültürünü açıklamak ve anlamak amacıyla birçok örgütsel kültür tipolojisi ya da modeli geliştirilmiştir. Ayrıca bu tipolojiler içerdikleri ayrıntılar, göz önüne alınan değişkenler ve örgütlerde uygulanabilirlikleri bakımından farklıdırlar (Brown, 1998, s. 65). Literatür incelendiğinde yirmiden fazla örgüt kültürü modeliyle karşılaşılmaktadır (Tuna, 2021, s. 201). Örgüt kültürüne ilişkin geliştirilen modellerin her biri örgüt kültürünün anlaşılmasını kolaylaştırıcı nitelikler taşımaktadır. Esasında oldukça karmaşık bir yapıdaki örgüt kültürü, bu

tür modellerle daha anlaşılır olmaktadır (Ataman-Unutkan, 1995, s. 67). Bu noktada örgüt kültürü boyutlarından; *Katılım*: Örgütsel performans üzerinde açıkça etkisi hissedilebilen kurumsal kültürün bir ögesidir (Denison, 1984, s. 20). *Uyum Yeteneği*: Büyük ölçekli değişimin yansımaları olarak temel karakterleri yeniden belirtebilmenin bir kapasitesidir. *Tutarlılık*: Mevcut zaman içinde iyi koordine edilmiş, bütünleştirilmiş bir sistemin göstergesidir. *Misyon*: Organizasyonun yaptığı işin önemli olduğunun göstergesi ve ekonomik olmayan birçok şeyin nedenidir (Denison ve Mishra, 1995).

Örgüt kültürü, stratejinin uygulanması ve değişimin tamamlanmasını kolaylaştırabilir veya zorlaştırabilir (Alvesson ve Sveningsson, 2015, s. 40). Ayrıca örgüt kültürü, örgüt ile üyeleri arasındaki ilişkiyi belirler (Duran, 2017, s. 340). Örgüt kültürü, üyelerin performans ve davranışlarını yönlendiren bir kuvvettir (Üstün ve Kılıç, 2016, s. 20-21). Bazı insanlar, örgüt kültürünü yalnızca çalışanları motive etme aracı olarak görmektedirler. Örgüt kültürü, örgüt üyelerini motive etmenin yanında yöneticilerin kullandıkları stratejilerin kolaylaştırılmasını, örgüt bütünlüğünün korunmasını ve gelişmesini sağlamaktadır (Mansurova ve Güney, 2017, s. 37). Güçlü bir örgüt kültürü de, örgütün temsil ettiği değerler hususunda yüksek seviyede ittifak ya da amaç birliği sağladığından çalışan devir oranını azaltacaktır. Böyle bir ittifakta örgütte uyumun, örgütsel bağlılığın ve sadakatin oluşmasını sağlayacaktır. Bu özellikler çalışanların işten ayrılmalarını azaltacak ve verimliliği önemli ölçüde artıracaktır (Robbins ve Judge, 2015).

2.2. Bireysel Yaratıcılık

Yaşamış olduğumuz yüzyılda işletmeler sürekli değişim ve yoğun rekabet sürecine girmişlerdir. Bu süreçte izlenebilecek en etkili stratejide, işletmenin aynı işi rakiplere göre daha farklı ve iyi yaparak verimli ve etkin olmasıdır. Bir işi başka işletmelere göre daha farklı ve iyi yapabilmenin temelinde ise bireysel yaratıcılık bulunmaktadır (Tetik, 2021, s. 622). Örgütlerin hayatını sürdürmesi ve fark yaratarak rekabette öncü olmaları çalışanların bireysel yaratıcılık becerisine sahip olmalarına bağlıdır (Kanbur ve Özyer, 2016, s. 265). Bireysel yaratıcılığın örgütsel yenilik, uzun vadeli örgütsel yaşam, başarı için bir zorunluluk olduğunu söylemek gerekir (Woodman vd., 1993, s. 294). Bireysel bir özellik olmakla birlikte örgütsel çevre unsurları, bireysel yaratıcılığın yaratıcı çıktı ve inovasyona yönlendirilmesinde önemli etkiye sahiptir (Gündüz-Çekmecelioğlu ve Gökçaya, 2019, s. 195). Örgütlerin kısa ve uzun vadeli performansı için yaratıcılığın taşıdığı önem düşünüldüğünde, bireysel yaratıcılık araştırmacıların dikkatini çeken konuların başında gelmektedir (Van Knippenberg ve Hirst, 2020, s. 1129).

Bireysel yaratıcılık, örgüt içerisindeki insanların bilgilerinin kullanılması yoluyla faydalı, yeni, farklı ürün ve hizmetler oluşturulmasını ve geliştirilmesini ifade etmektedir (İraz, 2010, s. 16). Başka bir deyişle bireysel yaratıcılık, bir kişinin sahip olduğu bilgi ve deneyimlerden hareket ederek farklı bakış açısıyla farklı sonuçlar ortaya koyabilme becerisi, kimsenin düşünmediği özgün bir şeyin düşünülmesi, yeni fikirlerin üretilmesini belirtir (Uğurlu ve Ceylan, 2014, s. 98). Bireysel yaratıcılık doğuştan gelen ve geliştirilebilen, kişilerin bilgi ile tecrübelerinin de etkisiyle insan zekâsının yansımaları olarak yeni bir ürün, hizmet ya da mevcut problemlere yeni, değişik, orijinal çözüm yolları üretebilmeyi belirtmektedir (Sunar ve Canberk, 2021, s. 103). Ayrıca bireysel yaratıcılık; zihinsel faktörler, kişilik özellikleri, biyolojik faktörler ve içsel motivasyon düzeyi gibi faktörler ile dürüstlük, bilgi, enerji ve merak gibi unsurlardan meydana gelmektedir (Woodman vd., 1993, s. 304). Diğer yandan yaratıcılık çalışmaları incelendiğinde genellikle yaratıcılığın bireysel performansla ortaya çıktığına dair yaygın bir görüş olduğu ve yaratıcılık çalışmalarının çoğunlukla bireysel yaratıcılık üzerine kurulduğu görülmüştür (Scot ve Bruce, 1994).

Bireysel yaratıcılığın örgütte yaygınlaştırılıp içselleştirilmediği sürece ve örgütsel

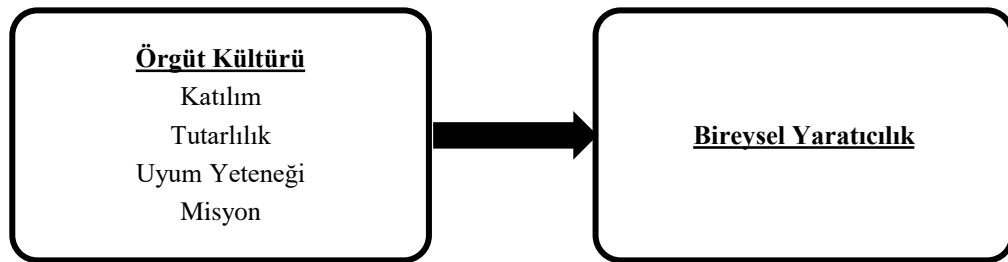
yaratıcılığa dönüştürülmedikçe kurumsal sermayeye dönüşmesi mümkün değildir (Yıldırım, 2007, s. 110). Bu noktada modern örgütler, çalışanlarının yaratıcılık kapasitelerinden faydalanmanın arayışı içerisindedirler. Bireysel yaratıcılık performansını artıran ve azaltan unsurları tespit etmeye dair faaliyetler gerçekleştirmektedirler (Akyüz, 2015, s. 207). Örgütsel yaratıcılığı cesaretlendirmek ve teşvik etmek için önerilen ilk adım bireysel yaratıcılığın desteklenmesi yönündedir (Hulpke, 2019, s. 1). Her ne kadar bireysel yaratıcılık, örgütsel yaratıcılığı meydana getiren bir unsur olsa da bunun sağlanabilmesi başka destekleyici unsurların varlığı ve engelleyici faktörlerin ortadan kaldırılmasına bağlıdır (Kwasniewska ve Necka, 2004, s. 194). Örgütsel yaratıcılığın geliştirilmesi ve örgütsel düzeyde yeni becerilerin ortaya konulabilmesi açısından kişilerin bireysel yaratıcılığa teşvik edilmesi ve uygun ortamın oluşturulması gereklidir (Shin vd., 2013, s. 73). Bu doğrultuda bireysel yaratıcılık, değişik yöntem ile yaklaşımlardan faydalanılarak geliştirilebilir (Yıldırım, 2003, s. 40).

3. ARAŞTIRMA MODELİ VE HİPOTEZ GELİŞTİRME

Bu bölümde, örgüt kültürü ve bireysel yaratıcılık değişkenleri arasındaki ilişki ve etkiler incelenecektir. Bu değişkenlerle ölçülmek istenen ilişki ve etkiler anlamlandırılacaktır.

Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde Akgün-Tekin ve Çidem (2017), örgüt kültürü ile çalışanların yaratıcılık süreçleri arasında anlamlı bir ilişki olduğunu saptamışlardır. Ogbeibu vd. (2018) adhokrasi kültürünün çalışanların yaratıcılığını pozitif yönde etkilediğini görmüşlerdir. Hiyerarşi kültürünün çalışanların yaratıcılığı üzerinde etkisinin olmadığını belirlemişlerdir. Bıyık (2021), yenilikçi kültür ve destekleyici kültürün bireysel yaratıcılığı anlamlı olarak etkilediğini saptamışlardır. Bürokratik kültürün bireysel yaratıcılığı anlamlı olarak etkilemediğini görmüşlerdir. Gökaya (2019, s. 142-143), hiyerarşi kültürü ile bireysel yaratıcılık arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu belirlemişlerdir. Adhokrasi kültürü, pazar kültürü ve klan kültürünün bireysel yaratıcılık ile anlamlı bir ilişkisi olmadığını saptamışlardır. Bununla birlikte yapılan çalışmaların bazılarında Ogbeibu vd. (2018) pazar kültürünün çalışanların yaratıcılığı üzerindeki etkisinde yardımseverliğin pozitif yönde aracı etkisinin olduğunu görmüşlerdir. Hiyerarşi kültürü ve adhokrasi kültürünün çalışanların yaratıcılığı üzerindeki etkisinde yardımseverliğin negatif yönde aracı etkisinin olduğunu belirlemişlerdir. Klan kültürünün çalışanların yaratıcılığı üzerindeki etkisinde yardımseverliğin aracı etkisinin olmadığını saptamışlardır. Bıyık (2021), örgüt kültürünün bireysel yaratıcılığa etkisinde kişi-örgüt uyumunun tam aracı etkisinin olduğunu görmüşlerdir. Örgüt kültürünün bireysel yaratıcılığa etkisinde örgütsel desteğin aracı etkisinin olmadığını belirlemişlerdir.

Yukarıdaki bilgilerden hareketle bu çalışmada, örgüt kültürünün (katılım, tutarlılık, uyum yeteneği, misyon) bireysel yaratıcılığı etkileyeceği varsayılmıştır. Bu doğrultuda çalışmanın modeli oluşturulmuş ve hipotezleri kurulmuştur.

Şekil 1. Araştırma Modeli: Örgüt Kültürü ile Bireysel Yaratıcılık İlişkisi

H1. Örgüt kültürü alt boyutlarından katılım bireysel yaratıcılığı pozitif yönde etkiler.

H2. Örgüt kültürü alt boyutlarından tutarlılık bireysel yaratıcılığı pozitif yönde etkiler.

H3. Örgüt kültürü alt boyutlarından uyum yeteneği bireysel yaratıcılığı pozitif yönde etkiler.

H4. Örgüt kültürü alt boyutlarından vizyon bireysel yaratıcılığı pozitif yönde etkiler.

4. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİ

Bu bölümde araştırmanın amacı, kısıtlılıkları, yöntemi, evreni ve örnekleme, ölçekleri, verilerin analizine yer verilmiştir.

4.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada, örgüt kültürü ve bireysel yaratıcılık konuları ele alınmıştır. Araştırmanın amacı, örgüt kültürünün (katılım, tutarlılık, uyum yeteneği, misyon) bireysel yaratıcılık üzerine etkisini test etmektir.

4.2. Araştırmanın Kısıtlılıkları

Bu araştırmanın en büyük kısıtlılığını Kahramanmaraş il merkezindeki hastanelerde çalışan hemşirelerin tamamına uygulanamaması oluşturmuştur. Ayrıca eksik ve hatalı doldurulan anket formları, anket formlarının uygulandığı belirli zaman aralığı, hemşirelerin yoğun olmaları sebebiyle araştırmaya katılmaması diğer önemli kısıtlılıkları meydana getirmiştir.

4.3. Araştırmanın Yöntemi, Evreni ve Örnekleme

Bu çalışmada, nicel araştırma yöntemine başvurulmuştur. Veri toplama tekniği olarak anket formu kullanılmıştır. Anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Anket formunun birinci bölümünde hemşirelerin demografik özelliklerini ölçmek amacıyla 6 soru bulunmaktadır. Diğer bölümlerdeki örgüt kültürü ve bireysel yaratıcılık ile ilgili ifadeleri ölçmek için 5'li Likert Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini, 900 hemşire meydana getirmiştir. Örneklem grubunu ise 123 hemşire oluşturmuştur.

4.4. Araştırmanın Ölçekleri

Bu çalışmada, örgüt kültürü ve bireysel yaratıcılık ölçeklerinden faydalanılmıştır. Bu ölçekler ile ilgili bilgilere aşağıda yer verilmiştir.

Örgüt Kültürü Ölçeği: Bu çalışmada, Denison'ın geliştirdiği ve Yahyagil (2004)'ün uyarladığı örgüt kültürü ölçeğinden faydalanılmıştır. Kızıloğlu (2017)'nin araştırmasında kullandığı örgüt kültürü ölçeğinden bu çalışmada da yararlanılmıştır. Örgüt kültürü ölçeği, dört boyuttan meydana gelmektedir. Bu boyutlardan katılım 9, tutarlılık 9, uyum yeteneği 9 ve vizyon 9 önermeden oluşmaktadır.

Bireysel Yaratıcılık Ölçeği: Bireysel yaratıcılık ölçeği Gümüslüoğlu ve İlsev (2007), tarafından George ve Zhou (2007)'nin yaratıcılık ölçeğinden uyarlanan 13 önermelik ölçek kullanılarak değerlendirilmiştir. Gökkaya (2019)'un araştırmasında kullandığı bireysel yaratıcılık ölçeğinden, bu çalışmada da yararlanılmıştır.

4.5. Verilerin Analizi

Bu araştırmanın verilerini analiz etmek için SPSS 25.0 ve SmartPLS 3.0 yazılım programları kullanılmıştır.

5. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Bu bölümde normallik dağılım testi, frekans analizi, Spearman korelasyon analizi ve kısmi en küçük kareler yapısal eşitlik modellemesi ile ilgili bulgulara yer verilmiştir.

5.1. Normallik Dağılım Testi

Bu araştırmada, öncelikle verilerin normal dağılım gösterip göstermediği test edilmiştir. Analiz sonucunda Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk Testleri “p” değerlerinin 0,05’in altında olduğu görülmüştür. Bu sonuca göre verilerin normal dağılım göstermediği tespit edilmiştir.

5.2. Frekans Analizi

Bu araştırmada, katılımcıların demografik özelliklerle ilgili sorulara verdiği yanıtlar frekans analiziyle test edilmiştir. Bu analizin sonuçları Tablo 1.’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Frekans Analizi

Demografik Özellikler	Kategoriler	N	%
Cinsiyet	Bayan	103	83,7
	Bay	20	16,3
Medeni Hâli	Bekâr	30	24,8
	Evli	91	74,2
Yaş Aralığı	18-14	23	18,7
	25-29	31	25,2
	30-34	25	20,3
	35 ve Üzeri	44	5,7
Eğitim Düzeyi	Sağlık Meslek Lisesi	22	18,0
	Ön lisans	31	24,4
	Lisans	61	50,0
	Yüksek Lisans	7	5,7
	Doktora	1	,8
Çalışma Süresi	5 Yıldan Az	45	37,5
	6-10 Yıl	29	24,2
	11-15 Yıl	18	25,0
	16 Yıl ve Üzeri	28	23,3
Çalışma Birimi/Bölümü	Dâhili Klinik	25	21,7
	Cerrahi Klinik	59	51,3
	Diğer Klinik	31	27,0

Tablo 1. incelendiğinde; katılımcıların %83,7’sini (n=103) bayanlar ve %16,3’ünü (n=20) baylar meydana getirmiştir. Katılımcıların medeni hâli incelendiğinde %24,8’ini (n=30) bekârlar ve %74,2’sini (n=91) evliler oluşturmuştur. Katılımcıların %5,7’si (n=44) 35 ve üzeri, %25,2’si (n=31) 25-29, %20,3’ü (n=25) 30-34 ve %18,7’si (n=23) 18-24 yaş aralığına göre dağılım göstermiştir. Katılımcılardan %50,0’sinin (n=61) lisans eğitim düzeyine sahip olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların %37,5’inin (n=45) 5 yıldan az çalışma süresine sahip olduğu görülmüştür. Katılımcıların çalışma birimi/bölümü incelendiğinde %21,7’sinin (n=25) dâhili klinikte, %51,3’ünün (n=59) cerrahi klinikte ve %27,0’sinin (n=31) diğer klinikte çalıştığı saptanmıştır.

5.3. Spearman Korelasyon Analizi

Bu araştırmada, örgüt kültürü (katılım, tutarlılık, uyum yeteneği, vizyon) ile bireysel yaratıcılık değişkenleri arasındaki ilişkiler Spearman korelasyon analiziyle test edilmiştir. Bu analizin sonuçları Tablo 2.’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Spearman Korelasyon Analizi

	Katılım	Tutarlılık	Uyum Yeteneği	Misyon	Bireysel Yaratıcılık
Katılım	1,000				
	102				
Tutarlılık	,714**	1,000			
	,000	.			
	93	109			
Uyum Yeteneği	,567**	,663**	1,000		
	,000	,000	.		
	91	98	108		
Misyon	,590**	,574**	,692**	1,000	
	,000	,000	,000	.	
	86	93	95	103	
Bireysel Yaratıcılık	,314**	,244*	,289**	,295**	1,000
	,002	,014	,004	,004	.
	92	100	97	94	112

Not: ** 0.01; * 0.05

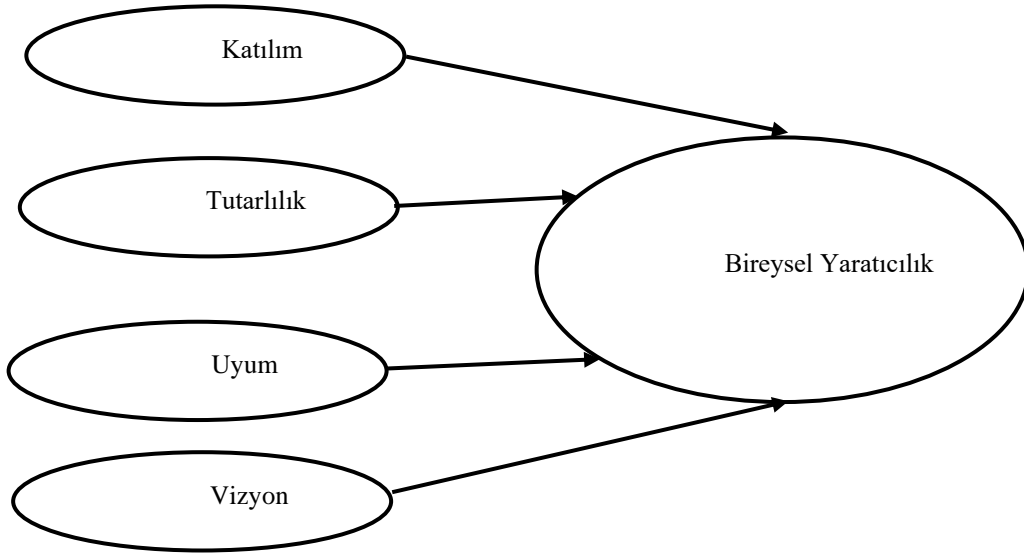
Tablo 2. incelendiğinde; katılımın ($r=,314;p<,0.01$), tutarlılığın ($r=,244;p<,0.05$), uyum yeteneğinin ($r=,289;p<,0.01$) ve misyonun ($r=,295;p<,0.01$) bireysel yaratıcılık ile arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

5.4. Kısmi En Küçük Kareler Yapısal Eşitlik Modellemesi

Bu araştırma modelindeki değişkenlerin (örgüt kültürü ve bireysel yaratıcılık) geçerlik ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Bu kapsamda değişkenler arasındaki ilişkiler test edilmiştir.

5.4.1. Araştırma Değişkenlerinin Ölçüm Modeli

Bu araştırma modelindeki değişkenlerin geçerlik ve güvenilirlik analizleri yapılmış ve Şekil 2.'de gösterilmiştir.

Şekil 2. PLS-SEM

5.4.1.1. Araştırma Değişkenlerinin Güvenirlik ve Geçerlik Analizleri

Bu araştırmanın güvenirlik ve geçerlik ölçümü SmartPLS 3.0 yazılım programıyla test edilmiş ve sonuçlarına aşağıda yer verilmiştir.

İç Tutarlılık Güvenirliği: Bu çalışmada, değişkenlerin (örgüt kültürü ve bireysel yaratıcılık) iç tutarlılık güvenirliği ile ilgili sonuçlar Tablo 3.'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Cronbach's Alpha (α), Rho_A, CR, AVE Katsayıları

	Cronbach's Alpha (α)	Rho_A	CR	AVE
Katılım	0,843	0,860	0,877	0,543
Tutarlılık	0,827	0,843	0,868	0,531
Uyum Yeteneği	0,776	0,754	0,828	0,539
Vizyon	0,861	0,894	0,889	0,535
Bireysel Yaratıcılık	0,924	0,929	0,934	0,524

Tablo 3. incelendiğinde; Cronbach's Alpha (α) katsayılarından katılım (0,843), tutarlılık (0,827), uyum yeteneği (0,776), vizyon (0,861) ve bireysel yaratıcılık (0,924) olarak saptanmıştır. Cronbach's Alpha (α) değerinin $\geq 0,70$ 'in üzerinde olması gerekmektedir (Hair vd., 2010). Elde edilen sonuçlara göre araştırmanın iç tutarlılık güvenirliği sağlanmıştır.

Rho_A katsayılarından katılım (0,860), tutarlılık (0,843), uyum yeteneği (0,754), vizyon (0,894) ve bireysel yaratıcılık (0,929) olarak tespit edilmiştir. Chin (1998), Jöreskog'un Rho_A değeri için kabul edilebilir değerlerin (0,70)'ten büyük olması gerektiğini belirtmektedir (Demo vd., 2012). Elde edilen sonuçlara göre araştırmanın iç tutarlılık güvenirliği sağlanmıştır.

CR katsayılarından katılım (0,877), tutarlılık (0,868), uyum yeteneği (0,828), vizyon (0,889) ve bireysel yaratıcılık (0,934) olarak tespit edilmiştir. Birleşik güvenirliğin yeni geliştirilmiş olan ölçeklerde "0,60 ile 0,70" arasında değer alması kabul görünken, daha önce fazlaca test edilmiş olan teorik ölçeklerde bu değerlerin "0,70 ile 0,90" arasında değer alması beklenir (Doğan, 2019, s. 45). Elde edilen sonuçlara göre araştırmanın iç tutarlılık güvenirliği sağlanmıştır.

AVE katsayılarından katılım (0,543), tutarlılık (0,531), uyum yeteneği (0,539), vizyon (0,535) ve bireysel yaratıcılık (0,524) olarak saptanmıştır. Average Variance Extracted değerinin (0,50)'den büyük olması gerekmektedir (Chin, 1998). Elde edilen sonuçlar araştırmanın AVE katsayılarının $\geq 0,50$ 'nin üzerinde olduğunu göstermiştir.

Birleşme Geçerliği: Bu araştırma modelinin geçerliğini test etmek için örgüt kültürü ile bireysel yaratıcılık değişkenlerinin Faktör Yükleri (Tablo 4) ve AVE katsayıları (Tablo 3) incelenmiştir.

Tablo 4. Faktör Yükleri

	Katılım	Tutarlılık	Uyum Yeteneği	Vizyon	Bireysel Yaratıcılık
K1	0,785				
K2	0,753				
K3	0,808				
K5	0,625				
K6	0,675				
K7	0,646				
K8	0,654				
K9	0,519				
T1		0,556			
T2		0,717			
T4		0,708			
T5		0,735			
T6		0,746			
T7		0,678			
T8		0,720			
UY1			0,657		
UY2			0,690		
UY3			0,693		
UY4			0,659		
UY5			0,661		
UY7			0,508		
UY9			0,595		
V1				0,709	
V2				0,784	
V4				0,573	
V5				0,787	
V6				0,714	
V8				0,721	
V9				0,805	
BY1					0,708
BY2					0,703
BY3					0,764
BY4					0,653
BY5					0,731
BY6					0,585
BY7					0,795
BY8					0,840
BY9					0,791
BY10					0,714
BY11					0,732
BY12					0,639
BY13					0,718

Not: K= Katılım, T= Tutarlılık, UY= Uyum Yeteneği, V= Vizyon, BY= Bireysel Yaratıcılık

Tablo 4. incelendiğinde; örgüt kültürü ölçeğinden yedi ifade binişik olduğu için ölçüm modelinden çıkarılmıştır. Yapılan analiz sonucunda örgüt kültürü ve bireysel yaratıcılık faktör yüklerinin (0,840) ve (0,508) arasında dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Tablo 3.'teki AVE katsayılarının ise (0,543) ve (0,524) arasında olduğu görülmüştür. Elde edilen sonuçlara göre araştırmanın birleşme geçerliği sağlanmıştır.

Ayrışma Geçerliği: Bu çalışmada, değişkenlerin (örgüt kültürü ve bireysel yaratıcılık) Çapraz Yüklemeler (Tablo 4), Fornell-Larcker Ölçütü (Tablo 5) ve HTMT katsayıları (Tablo 6) incelenmiştir.

Tablo 4. incelendiğinde; katılım, tutarlılık, uyum yeteneği, vizyon ve bireysel yaratıcılık değişkenlerine ait indikatörlerin faktör yüklerinin binişik olmadığı görülmüştür. Elde edilen sonuçlara göre araştırmanın ayırışma geçerliği sağlanmıştır.

Tablo 5. Fornell-Larcker Ölçütü

	Katılım	Tutarlılık	Uyum Yeteneği	Vizyon	Bireysel Yaratıcılık
Katılım	0,736				
Tutarlılık	0,723	0,728			
Uyum Yeteneği	0,474	0,636	0,712		
Vizyon	0,627	0,658	0,700	0,731	
Bireysel Yaratıcılık	0,335	0,262	0,344	0,333	0,724

Tablo 5. incelendiğinde; katılım ve katılım (0,736), tutarlılık ve tutarlılık (0,728), uyum yeteneği ve uyum yeteneği (0,712), vizyon ve vizyon (0,731), bireysel yaratıcılık ve bireysel yaratıcılık (0,724) kesişimindeki değerler buldukları satır ve sütunun en büyük değerleridir. Elde edilen sonuçlara göre araştırma modelinin Fornell-Larcker Ölçütü açısından ayırışma geçerliği sağlanmıştır.

Tablo 6. HTMT

	Katılım	Tutarlılık	Uyum Yeteneği	Vizyon	Bireysel Yaratıcılık
Katılım					
Tutarlılık	0,867				
Uyum Yeteneği	0,685	0,882			
Vizyon	0,776	0,821	0,878		
Bireysel Yaratıcılık	0,338	0,265	0,337	0,304	

Tablo 6. incelendiğinde; HTMT katsayılarının 0,90'ın altında olduğu görülmüştür. İki yapı arasında ayırışma geçerliğinden söz edebilmek için HTMT değerinin, kavramsal olarak birbirine yakın yapılar arasında (0,90)'ın; uzak yapılar arasında ise (0,85)'in altında olması gereklidir (Henseler vd., 2015). Elde edilen sonuçlara göre araştırmanın ayırışma geçerliği sağlanmıştır.

5.4.2. Araştırma Değişkenlerinin Yapısal Modeli

Bu araştırmanın hipotezlerini test etmek için yapısal model incelenmiştir. Bu doğrultuda doğrusallık (Tablo 7), R² katsayısı (Tablo 8) ve F² katsayısına (Tablo 9) aşağıda yer verilmiştir.

Doğrusallık: Bu araştırma modeli, çoklu doğrusallık problemi açısından incelenmiş ve VIF katsayıları Tablo 7.'de gösterilmiştir.

Tablo 7. VIF

	Katılım	Tutarlılık	Uyum Yeteneği	Vizyon	Bireysel Yaratıcılık
Katılım					2,334
Tutarlılık					2,782
Uyum Yeteneği					2,238
Vizyon					2,563

Tablo 7. incelendiğinde; VIF katsayılarının 3'ün altında görülmüştür. Diamantopoulos ve Siguaw (2006), VIF katsayılarının 3'ün üzerinde olmadığı durumlarda çoklu doğrusallık problemi bulunmadığını ifade etmiştir. Elde edilen sonuçlar araştırma değişkenleri arasında doğrusallık problemi olmadığını göstermiştir.

R² Katsayısı: Bu araştırma modelinin R² katsayıları incelenmiş ve Tablo 8.'de gösterilmiştir.

Tablo 8. R² Katsayıları

Değişkenler	R ²
Bireysel Yaratıcılık	0,166

Tablo 8. incelendiğinde; bireysel yaratıcılığın (%16,6) oranında açıklandığı tespit edilmiştir.

F² Katsayısı: Bu araştırma modelindeki F² katsayıları incelenmiş ve Tablo 9.'da gösterilmiştir.

Tablo 9. F² Katsayıları

Değişkenler Arasındaki İlişki			F ² Katsayısı
Katılım	—————>	Bireysel Yaratıcılık	0,038
Tutarlılık	—————>	Bireysel Yaratıcılık	0,010
Uyum Yeteneği	—————>	Bireysel Yaratıcılık	0,033
Vizyon	—————>	Bireysel Yaratıcılık	0,004

Tablo 9.'daki F² katsayıları incelendiğinde; katılımın (F²=0,038) ve uyum yeteneğinin (F²=0,033) bireysel yaratıcılık üzerinde düşük düzeyde etki büyüklüğüne sahip olduğu saptanmıştır. Tutarlılık (F²=0,010) ve vizyonun (F²=0,004) bireysel yaratıcılık üzerinde herhangi bir etki düzeyinden söz edilemez.

5.4.2.1. Yol Analizi ve Hipotez Testleri

Bu araştırmanın yapısal model sonuçları incelenmiştir (Şekil 2). Bu doğrultuda yol katsayıları Tablo 10.'da gösterilmiştir.

Tablo 10. Yol Katsayıları

	Original Sample (O)	P Değerleri
Katılım->Bireysel Yaratıcılık	0,270	0,024
Tutarlılık-> Bireysel Yaratıcılık	-0,150	0,211
Uyum Yeteneği-> Bireysel Yaratıcılık	0,250	0,046
Vizyon-> Bireysel Yaratıcılık	0,087	0,481

Tablo 10. incelendiğinde; çalışmada, H1. (Örgüt kültürü alt boyutlarından katılım bireysel yaratıcılığı pozitif yönde etkiler) hipotezi kurulmuştur. Analiz sonucunda katılımın bireysel yaratıcılığı pozitif yönde etkilediği görülmüştür ($\beta=0,270;p<0,05$). Bu sonuca göre “H1” kabul edilmiştir.

Çalışmada, H2. (Örgüt kültürü alt boyutlarından tutarlılık bireysel yaratıcılığı pozitif yönde etkiler) hipotezi kurulmuştur. Analiz sonucunda tutarlılığın bireysel yaratıcılığı etkilemediği saptanmıştır ($\beta=-0,150;p>0,05$). Bu sonuca göre “H2” reddedilmiştir.

Çalışmada, H3. (Örgüt kültürü alt boyutlarından uyum yeteneği bireysel yaratıcılığı pozitif yönde etkiler) hipotezi kurulmuştur. Analiz sonucunda uyum yeteneğinin bireysel yaratıcılığı pozitif yönde etkilediği görülmüştür ($\beta=0,250;p<0,05$). Bu sonuca göre “H3” kabul edilmiştir.

Çalışmada, H4. (Örgüt kültürü alt boyutlarından vizyon bireysel yaratıcılığı pozitif yönde etkiler) hipotezi kurulmuştur. Analiz sonucunda vizyonun bireysel yaratıcılığı etkilemediği saptanmıştır ($\beta=0,087;p>0,05$). Bu sonuca göre “H4” reddedilmiştir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüz toplumunda, organizasyonların önemi gittikçe artmaktadır. Bununla birlikte her organizasyonun kendine özgü özelliklere sahip olduğunu ve bu özelliğiyle her organizasyonun özgün olduğu belirtmek gereklidir. Bu özgünlüğün diğer bir adı ise örgüt kültürüdür (Özden, 2022, s. 36). Bir yaratıcılık kültürünü simgeleyen değer ile inançlar örgütsel yapı, uygulama ve politikalarda kendini göstermektedir. İşte bu yapı, uygulama ve politikalar gerek organizasyonun yaratıcılığa yönelik hedeflerini gerek bu hedeflere ulaşma araçlarını ileten bir iklim oluşturarak bireysel yaratıcılığı şekillendirir ve yönlendirir (Tesluk vd., 1997, s. 27). Bu noktada işletmelerin amaç, strateji ve politikalarını belirlemede örgüt kültürü etkili olduğu gibi yöneticilerinde bu stratejiyi izlemeleri ve organizasyonların başarısını yükseltmede örgüt kültürü kritik araç haline gelmiştir (Eren, 2002, s. 399).

Bu çalışmada, örgüt kültürü ve bireysel yaratıcılık konuları ele alınmıştır. Çalışmada, örgüt kültürünün (katılım, tutarlılık, uyum yeteneği, vizyon) bireysel yaratıcılık üzerine etkisini test etmek amaçlanmıştır. Literatür incelendiğinde örgüt kültürü ve bireysel yaratıcılık konularıyla ilgili birtakım çalışmaların yapıldığı görülmüştür. Bu çalışmada ise örgüt kültürü (katılım, tutarlılık, uyum yeteneği, vizyon) ve bireysel yaratıcılık değişkenleri bir model altında incelenmiştir. Çalışmanın örneklem grubunu hemşireler meydana getirmiştir. Veriler, SPSS 25.0 ve SmartPLS 3.0 yazılım programlarıyla analiz edilmiştir. Bütün bunların çalışmayı özgün ve farklı kıldığı düşünülmüştür.

Çalışmanın hipotez sonuçlarından elde edilen bulgular incelendiğinde; (H1) ve (H3) hipotezleri kabul edilmiştir. Buna karşın (H2) ve (H4) hipotezleri ise reddedilmiştir. Çalışmanın hipotez testi sonuçlarıyla ilgili değerlendirme ve tartışmaya aşağıda yer verilmiştir.

Bu çalışmada, örgüt kültürü alt boyutlarından katılımın ve uyum yeteneğinin bireysel yaratıcılığı pozitif yönde etkilediği belirlenmiştir. Çalışmadan beklenen sonuç, katılımın ve uyum yeteneğinin bireysel yaratıcılığı pozitif yönde etkileyeceği yönündeydi. Beklenen bu analiz sonuçlarının çalışmada teyit edildiği görülmüştür. Fakat çalışmada, örgüt kültürü alt boyutlarından tutarlılığın ve vizyonun bireysel yaratıcılığı etkilemediği saptanmıştır. Çalışmadan beklenen sonuç, tutarlılığın ve vizyonun bireysel yaratıcılığı pozitif yönde etkileyeceği yönündeydi. Beklenen bu sonuçların çalışmada teyit edilemediği görülmüştür. Nitekim literatürde örgüt kültürünün (katılım, tutarlılık, uyum yeteneği, vizyon) bireysel yaratıcılık üzerine etkisini inceleyen çalışmalara bakıldığında bu araştırmanın sonuçlarıyla paralel olan ve çelişen başka bulgulara rastlanılmadığından karşılaştırma yapılamamıştır. Diğer yandan literatürde örgüt kültürünün bireysel yaratıcılık üzerine etkisini inceleyen başka çalışmalarda ise farklı sonuçlara ulaşıldığı görülmüştür. Örneğin; Akgün-Tekin ve Çidem (2017), örgüt kültürü ile çalışanların yaratıcılık süreçleri arasında anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Ogebebu vd. (2018) adhokrasi kültürünün çalışanların yaratıcılığını pozitif yönde etkilediğini saptamışlardır. Buna karşın hiyerarşi kültürünün çalışanların yaratıcılığı üzerinde etkisinin olmadığını görmüşlerdir. Bıyık (2021), yenilikçi kültür ve destekleyici kültürün bireysel yaratıcılığı anlamlı olarak etkilediğini belirlemiştir. Ancak bürokratik kültürün bireysel yaratıcılığı anlamlı olarak etkilemediğini tespit etmiştir. Gökkaya (2019, s. 142-143), hiyerarşi kültürü ile bireysel yaratıcılık arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu saptamıştır. Adhokrasi kültürü, pazar kültürü ve klan kültürünün bireysel yaratıcılık ile anlamlı bir ilişkisi olmadığını tespit etmiştir.

Örgüt kültürüne şekil veren en büyük etmen örgüt üyeleri başka bir ifadeyle insandır. Örgüt üyeleri yalnızca örgüt kültürüne değil, organizasyonun değişimine, kendini geliştirmesine, rekabet gücüne, devamlılığına ve buna benzer birçok konuda organizasyona katkı sağlamakta ve etki etmektedir (Karaca, 2022, s. 124). Organizasyon çalışanları, örgüt

kültürüyle ne derece bütünleşirse o derece verimli hale geleceklerdir (Özden, 2022, s. 36).

Buradan yola çıkarak örgüt kültürüyle ilgili çalışma yapacak araştırmacılara birtakım önerilerde bulunmak gerekirse; gelecekteki çalışmalar daha geniş katımlı örneklem grupları üzerinde gerçekleştirilebilir. Kamu hastaneleri ve özel hastanelerde uygulanarak çalışmanın sonuçları kıyaslanabilir. Örgüt kültürü ile bireysel yaratıcılık değişkenlerinin yanına farklı değişkenler eklenerek yeni çalışmalar yapılabilir ve aracılık (mediatör) ya da düzenleyici/ilımlaştırıcı (moderatör) etkide test edilebilir. Bütün bunlar literatürün gelişimi ve sonuçları genelleylebilme açısından büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdullah, N.H., Shamsuddin, A. ve Wahab, E. (2015). Does organizational culture mediate the relationship between transformational leadership and organizational commitment, *International Journal of Organizational Leadership*, 4(2015), 18-32. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3330438
- Akgün-Tekin, Ö. ve Çidem, G. (2017). The relationship between creativity processes and organizational culture in five-star hotel cuisines, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5(3), 324-342. https://jotags.org/2017/vol5_issue3_article18.pdf
- Akıncı, Z.B. (1998). *Kurum Kültürü ve Örgütsel İletişim*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akyüz, B. (2015). Örgütsel sessizlik ve bireysel yaratıcılık performansı ilişkisi: Örgütsel özdeşleşmenin aracılık rolü, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 44, 207-216. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/56078>
- Alvesson, M. ve Sveningsson, S. (2015). *Changing Organizational Culture: Culture Change Work in Progress*. London: Routledge.
- Arslan, E.T. ve Durgun, G. (2020). Örgüt kültürünün örgütsel güvene etkisi, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32, 22-37. <https://doi.org/10.20875/makusobed.679641>
- Ataman-Unutkan, G. (1995). *İşletmelerin Yönetimi ve Örgüt Kültürü*. Ankara: Türkmen Kitabevi.
- Avcı, A. (2016). Örgüt kültürünün örgütsel vatandaşlık davranışlarına etkisi, *Journal of Human Sciences*, 13(3), 5373-5398. doi:10.14687/jhs.v13i3.4264
- Avcı, A. (2019). Örgüt kültürü, iş yeri monotonluğu ve yabancılaşma üzerine kavramsal bir inceleme, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(8), 574-585. DOI:10.26677/TR1010.2019.200
- Barut, Y. ve Onay, M. (2018). Örgüt kültürü ve liderlik tarzı arayışında yeni argümanlar: manisa Vestel fabrikasında bir çalışma, *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 181-193. <https://doi.org/10.21733/ibad.365064>
- Basri, S. ve Zorlu, K. (2020). Örgüt kültürü algısının örgütsel çeviklik üzerindeki etkisinin incelenmesi, *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 20(39), 147-164. <https://doi.org/10.30976/susead.705821>
- Bıyık, Y. (2021). *Örgüt kültürünün bireysel yaratıcılık ve yenilikçiliğe etkisinde kişi-örgüt uyumu ve örgütsel desteğin aracı rolü: Türkiye'deki teknokent/teknopark çalışanlarına yönelik bir araştırma* (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Brown, A. (1998). *Organizational Culture*. Great Britain: Prentice Hall,

- Can, H., Aşan, Ö. ve Aydın, E.M. (2006). *Örgütsel Davranış*. İstanbul: Arıkan Basın Yayım Dağıtım.
- Chin, W.W. (1998). The Partial Least Squares Approach for Structural Equation Modeling, In G.A. Marcolides (Ed.), *Modern Methods for Business Research* (s. 295-236). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Cinel, M.O. ve Kandemir, H. (2020). Müsamahacı ve kısıtlayıcı örgüt kültürünün çalışanların iş tatmini üzerine etkisinde lider-üye etkileşiminin aracılık etkisi: Perakende sektörü üzerine bir araştırma, *Politik Ekonomik Kuram*, 4(2), 187-199. <https://doi.org/10.30586/pek.810986>
- Danışman, A. ve Özgen, H. (2003). Örgüt kültürü çalışmalarında yöntem tartışması: Niteliksel-niceliksel yöntem ikileminde niceliksel ölçümler ve bir ölçek önerisi, *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 91-124. http://yad.baskent.edu.tr/files/2003_cilt_3_ekim_1.pdf
- Denison, D.R. (1984). Bringing corporate culture to the bottom line, *Organizational Dynamics*, 13(2), 5-22. [https://doi.org/10.1016/0090-2616\(84\)90015-9](https://doi.org/10.1016/0090-2616(84)90015-9)
- Denison, D.R. ve Mishra, A.K. (1995). Toward a theory of organizational culture and effectiveness, *Organization Science*, 6(2), 204-223. <https://doi.org/10.1287/orsc.6.2.204>
- Doğan, D. (2019). *Smartpls ile Veri Analizi*. Ankara: Zet Yayınları.
- Doğan, S. ve Demiral, Ö. (2007). İşletmelerde personel güçlendirme kültürünün yaratılmasıyla müşteri memnuniyetinin sağlanması, *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi*, 9(12), 282-303. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/107481>
- Duran, İ. (2017). Özel sektör çalışanların örgüt kültürü ve karizmatik liderlik özelliklerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi, *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 4(4), 339-346. [10.5455/sad.13-1512811431](https://doi.org/10.5455/sad.13-1512811431)
- Erdem, R., Adıgüzel, O. ve Kaya, A. (2010). Akademik personelin kurumlarına ilişkin algıladıkları ve tercih ettikleri örgüt kültürü tipleri, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 0(36), 73-88. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/66630>
- Eren, E. (1998). *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*. İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Eren, E. (2002). *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Erkmen, T. (2010). *Örgüt Kültürü*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Eroğlu, E. ve Özkan, G. (2009). “Örgüt kültürü” ve “iletişim doyumu” ile bireysel özellikler arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi: Bir uygulama örneği, *Selçuk İletişim Dergisi*, 5(4), 50-61. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/177870>
- Eryılmaz, İ. (2019). Örgüt kültürü ve iş tatmini arasındaki ilişkide sektörel değişkenlerin rolü: Kamu ve özel sektör havacılık çalışanları üzerine bir araştırma, *Journal of Aviation Research*, 1(1), 24-41. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/795676>
- George, J.M. ve Zhou, J. (2007). Dual tuning in a supportive context: joint contributions of positive mood, negative mood, and supervisory behaviors to employee creativity, *Academy of Management Journal*, 50(3), 605-622. <https://doi.org/10.5465/amj.2007.25525934>

- Gökkaya, H. (2019). *Bireysel değerler ve örgüt kültürünün bireysel yaratıcılık üzerindeki etkileri* (Doktora Tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Gün, G. (2019). Örgüt kültürü tiplerinin personel güçlendirmeye etkisinde güç mesafesinin aracı rolü, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 31-39. <https://doi.org/10.18506/anemon.429876>
- Gündüz-Çekmecelioğlu, H. ve Gökkaya, H. (2019). İşin önemi ve yönetici desteğinin bireysel yaratıcılık üzerindeki etkisi, *KOSBED*, 37, 195-215. <https://doi.org/10.35343/kosbed.553681>
- Hair, J.F., Black, W.C., Babin, B.J., Anderson, R.E. ve Tatham, R.L. (2010). *Multivariate Data Analysis*. New Jersey: Pearson Prentice Hall.
- Hartnell, C.A., Ou, A.Y. ve Kinicki, A. (2011). Organizational culture and organizational effectiveness: A meta-analytic investigation of the competing values framework's, *Journal of Applied Psychology*, 96(4), 677-694.
- Henseler, J., Ringle, C.M. ve Sarstedt, M. (2015). A new criterion for assessing discriminant validity in variance-based structural equation modeling, *Journal of the Academy of Marketing Science*, 43(1), 115-135. DOI 10.1007/s11747-014-0403-8
- Hulpke, J.F. (2019). No individual creativity, no organizational innovation, *Journal of Innovation in Business and Economics*, 03(01), 41-48. <http://download.garuda.kemdikbud.go.id/article.php?article=957319&val=14718&title=No%20Individual%20Creativity%20No%20Organizational%20Innovation>
- İraz, R. (2010). *Yaratıcılık ve Yenilik Bağlamında Girişimcilik ve Kobiler*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Kahveci, G. ve Demirtaş, Z. (2014). Örgüt kültürünün örgütsel yabancılaşmaya etkisi: Örgütsel güvenin aracılık rolü, *Turkish Journal of Educational Studies*, 1(3), 27-62. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/402909>
- Kanbur, E. ve Özyer, K. (2016). Çalışanların bireysel yaratıcılık düzeylerinin iç girişimcilik performanslarına etkisi, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 14(2), 264-275. Doi: <http://dx.doi.org/10.11611/JMER178484>
- Karaca, M. (2022). Örgüt kültürü modellerinin incelenmesine yönelik bir literatür çalışması, *Uluslararası Akademik Birikim Dergisi*, 5(3), 123-144. <https://akademikbirikimdergisi.com/index.php/uabd/article/view/40/38>
- Kaynak, İ. (2020). Örgüt kültürünün kurumsal imaja etkisi, *Akademik İzdüşüm Dergisi*, 5(2), 136-148. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1313149>
- Kızıloğlu, M. (2017). *Denison örgüt kültürü modeli bağlamında örgüt kültürü ve örgütsel güç ilişkisi üzerine bir araştırma* (Doktora Tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Kızıloğlu, M. ve Bayrak-Kök, S. (2020). Denison örgüt kültürü modeli bağlamında örgüt kültürü ve örgütsel güç ilişkisi üzerine bir araştırma, *Istanbul Business Research*, 49(1), 60-85. <https://doi.org/10.26650/ibr.2020.49.0018>
- Köksal, K. (2018). Örgüt kültürünün örgütsel adalet algısına etkisinde etik ilkelere ilişkin algıların aracılık rolü, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14(2), 479-504. <https://doi.org/10.17130/ijmeb.2018239944>
- Kwasniewska, J. ve Necka, E. (2004). Perception of the climate for creativity in the workplace:

- The role of the level in the organization and gender, *Creativity and Innovation Management*, 13(3), 187-196. <https://doi.org/10.1111/j.0963-1690.2004.00308.x>
- Macit, G. ve Erdem, R. (2020). Örgüt kültürü ile örgütsel sessizlik arasındaki ilişkinin incelenmesi, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 15(2), 765-792. <https://doi.org/10.17153/oguiibf.441045>
- Mansurova, S. ve Güney, S. (2017). İşletmelerde dönüşümcü liderlik davranışlarının örgüt kültürüne etkisi ve bir uygulama, *Journal of Anadolu Bil Vocational School of Higher Education*, 13(52), 33-54. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/724370>
- Martin, J. (1992). *Culture in Organizations: Three Perspectives*. New York: Oxford University Press.
- Martins, N. ve Martins, E. (2003). Organisational Culture. Robbins, S.P., Odendaal A. and Roodt, G. (Ed.), *Organisational Behaviour: Global and Southern African Perspectives*, Cape Town: Pearson Education South Africa.
- Mert, G. (2018). Örgüt kültürünün iş performansına etkisinde örgütsel bağlılığın incelenmesi, *BMIJ*, 6(3), 420-436. <http://dx.doi.org/10.15295/bmij.v6i3.367>
- Morgan, G. (1997). *Images of Organization*. London: Sage.
- Mwaura, G., Sutton, J. ve Roberts, D. (1998). Corporate and national culture -an irreconcilable dilemma for the hospitality manager? *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 10(6), 212-220. <https://doi.org/10.1108/09596119810232211>
- Ogbeibu, S., Senadjki, A. ve Gaskin, J. (2018). The moderating effect of benevolence on the impact of organisational culture on employee creativity, *Journal of Business Research*, 90, 334-346. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2018.05.032>
- Özdemir, L. ve Sönmez, R.V. (2018). Örgütsel kültürün ürün inovasyonu üzerinde etkisine yönelik bir araştırma, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 9(21), 14-26. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.397624>
- Özden, F. (2022). Örgüt kültürünün çalışan motivasyonuna etkileri: Otomotiv sektörü çalışanlarına yönelik bir araştırma, *Management and Political Sciences Review*, 4(1), 25-40. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2389919>
- Robbins, S.P. ve Judge, T.A. (2015). *Örgütsel Davranış*. İ. Erdem, (Çev.) Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Scott, S.G. ve Bruce, R.A. (1994). Determinants of innovative behaviour: A path model of individual innovation in the workplace, *Academy of Management Journal*, 37(3), 580-607. <https://doi.org/10.5465/256701>
- Shin, S.S.Y., Park, W.W. ve Lim, H.S. (2013). What makes small-and medium-sized enterprises promote organizational creativity: The contingency perspective, *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 41(1), 71-82. <https://doi.org/10.2224/sbp.2013.41.1.71>
- Sunar, M.A. ve Canberk, M. (2021). Duygusal zekânın bireysel yaratıcılık üzerindeki etkisinde örgütsel özdeşleşmenin aracı rolü: Adana ilinde bir araştırma, *AÇÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 101-122. <https://doi.org/10.22466/acusbd.892991>
- Şenol, L. (2022). Örgüt kültürü, çalışan davranışı ve yenilikçi iş davranışı ilişkisi üzerine bir araştırma, *Journal of Emerging Economies and Policy*, 7(1), 149-159. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2101349>

- Şentürk, F.K. ve Carman, Y. (2019). Örgüt kültürünün ve örgütsel adaletin bilgi paylaşımı üzerine etkisi: Bir devlet üniversitesi örneği, *Alanya Akademik Bakış*, 3(1), 1-18. <https://doi.org/10.29023/alanyaakademik.492117>
- Şişman, M. (2007). *Örgütler ve Kültürler*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Tesluk, P.E., Farr, J.L. ve Klein, S.R. (1997). Influences of organizational culture and climate on individual creativity, *Journal of Creative Behavior*, 31(1), 27-41. <https://doi.org/10.1002/j.2162-6057.1997.tb00779.x>
- Tetik, S. (2021). Öğretmenlerin öğrenen örgüt algısının bireysel yaratıcılıklarına etkisi üzerine bir araştırma: Salihli örneği, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 38, 621-659. <https://doi.org/10.14520/adyusbd.929178>
- Toker, B., Çevirgen, A. ve Kalıpçı, M.B. (2019). Örgüt kültürünün örgütsel bağlılığa etkisi: Seyahat acentaları üzerinde bir uygulama, *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 11(2), 38-53. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/761218>
- Tuna, Ö. (2021). Örgüt kültürü tiplerinin bireysel yenilikçilik üzerine etkisi, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 22(1), 199-218. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2152235>
- Uğurlu, C.T. ve Ceylan, N. (2014). Öğretmenlerin örgütsel yaratıcılık ve etik liderlik algılarının incelenmesi, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(2), 96-112. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/160901>
- Uzun, İ. ve Tansoy-Yıldırım, Y. (2022). Büyükşehir belediye çalışanlarının örgüt kültürü ve örgütsel bağlılıklarının araştırılması: Karşılıklı bir analiz, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(2), 259-280. <https://doi.org/10.18026/cbayarsos.1067473>
- Üstün, F. ve Kılıç, K.C. (2016). Örgüt kültürünün örgütsel güven ve özdenetim üzerine etkisi: Sağlık çalışanları üzerine bir araştırma, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18(30), 19-27. <http://dergi.kmu.edu.tr/userfiles/files/3m.pdf>
- Van Knippenberg, D. ve Hirst, G. (2020). A motivational lens model of person x situation interactions in employee creativity, *Journal of Applied Psychology*, 105(10), 1129-1144. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/apl0000486>
- Woodman, R.W., Sawyer, J.E. ve Griffin, R.W. (1993). Toward a theory of organizational creativity, *Academy of Management Review*, 18(2), 293-321. <https://doi.org/10.5465/amr.1993.3997517>
- Yağmurlu, A. (1997). Örgüt kültürü: Tanımlar ve yaklaşımlar, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 52(1), 717-724. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/36373>
- Yahyagil, Y.M. (2004). Denison örgüt kültürü ölçme aracının geçerlilik ve güvenilirlik çalışması: Ampirik bir uygulama, *IU İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, 47, 53-76. https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/11036553/denisonun_org_kult_soru_formu_
- Yalçınsoy, A. (2019). Örgüt kültürü ve örgüt ikliminin örgütsel sessizlik üzerindeki etkisinin analizi, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 67-77. <https://doi.org/10.18506/anemon.425635>
- Yeşil, S., Doğan, İ.F. ve Doğan, Ö. (2016). Örgüt kültürünün girişimcilik yönelimi ile örgütsel performans üzerindeki etkisi: Kahramanmaraş ili tekstil sektörü örneği, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 150-172. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/203603>

Yıldırım, E. (2007). Bilgi çağında yaratıcılığın ve yaratıcılığı yönetmenin önemi, *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi*, 2007(1), 109-120.
<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/107466>

Yıldırım, R. (2003). *Yaratıcılık ve Yenilik*. Ankara: Sistem Yayıncılık.

KAPİTALİZMDE İKTİSADİ KÜÇÜLME MÜMKÜN MÜ? MALZEME AYAK İZİ VE CO₂ İÇİN PANEL VERİ ANALİZİ

Geliş Tarihi : 17.10. 2022

Doktora Öğrencisi Esra KOÇAK¹

Kabul Tarihi : 18.11.2022

Doç. Dr. Yeliz SARIOZ GÖKTEN²

Makale Türü : Araştırma Makalesi

Özet

Günümüz dünyasında adeta fetiş haline gelen büyümenin yol açtığı çevresel tahribat, akademik camiada tepki görmüş ve küçülme teorileri gündeme gelmiştir. Dünyanın kaderini belirleyecek olan iklim krizi ve yaşamdaki rolümüzü sorgulatan Covid 19 pandemisi, doğanın sınırlarına ulaşıldığının en büyük göstergeleridir. Bu çalışmada büyüme ideolojisinin çevreye vereceği zarar, küçülme teorilerinden yola çıkılarak incelenmiştir. Çalışmada sera gazı emisyonu ve malzeme ayak izi çevre kirliliğini ölçmek adına bağımlı değişken olarak ayrı ayrı kullanılmıştır. Çevre kirliliği ile onun belirleyicileri arasındaki uzun vadeli ilişki G20 ülkelerinden oluşan bir panel veri analizi ile incelenmiştir. Analiz sonucunda, ayrı ayrı malzeme ayak izi ve sera gazı emisyonu ile kentleşme hariç tüm bağımsız değişkenler arasında uzun vadede pozitif korelasyon tespit edilmiştir. Uzun dönem katsayılarla bağımsız değişkenlerden büyüme, büyümenin karesi, ticari açıklık, enerji tüketimi ve ekonomik karmaşıklığın artması halinde, bağımlı değişkenlerin arttığı gözlemlenmiştir. Ekonomik karmaşıklığın CO₂ ile pozitif ilişkisi bulunmakla birlikte malzeme ayak izi ile arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Anahtar Kelimeler: Malzeme Ayak İzi, Küçülme, CO₂, Panel Veri Analizi

Jel Kodu: C01, C33, Q56

IS ECONOMIC DEGROWTH POSSIBLE IN CAPITALISM? A PANEL DATA ANALYSIS FOR THE MATERIAL FOOTPRINT AND CO₂

Abstract

Ecological destruction caused by growth, which has become a fetish in today's world, has been reacted to in the academic world and theories of degrowth have come to the fore. The climate crisis, which will determine the fate of the world, and the COVID-19 pandemic, which makes us question our role in the life, are the biggest indicators that the limits of the nature have been reached. In this study, the damage of growth ideology to ecology has been examined based on degrowth theories. In the study, greenhouse gas emission and material footprint were used separately as dependent variables to measure environmental pollution. The long-term relationship between environmental pollution and its determinants was examined by a panel data analysis of G20 countries. As a result of the analysis, a long-term positive correlation was found between material footprint and greenhouse gas emissions, and all independent variables except urbanization. It has been observed that the dependent variables increase in case of increase in growth, square of growth, trade openness, energy consumption and economic complexity, which are independent variables with long-term coefficients. Although economic complexity has a positive relationship with CO₂, no significant relationship has been found with material footprint.

Keywords: Material Footprint, Degrowth, CO₂, Panel Data Analysis

Jel Codes: C01, C33, Q56

¹ Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, Merkez, Niğde, 51000, Türkiye, E-posta: esrkck06@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3362-4149>.

² Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, Merkez, Niğde, 51000, Türkiye, E-posta: yezsarioz@hotmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6900-9017>.

1. GİRİŞ

Günümüzde çevresel bozulmanın ulaştığı boyutlar, tüketim odaklı kapitalist toplumun yol açtığı tahribatı gözler önüne sermekte ve bu tahribatın kapitalist sistem içerisinde çözülemeyeceği savını gündeme getirmektedir. Çevresel bozulma, Üçüncü Dünya'nın yoksunluğu ve az gelişmişliği, kaynakların tükenmesi, çatışmalar ve savaşlar, toplumsal bütünlüğün bozulması gibi sorunların temel nedeni büyük ölçüde sistemin dayattığı aşırı üretim ve aşırı tüketimdir. Sürdürülebilir bir kaynak tüketimi seviyesi fazlasıyla aşılmış durumdadır. Bu sınır aşımının büyüklüğü, tüketim merkezli kapitalist bir toplum içerisinde gerçekleştirilemeyecek kadar büyük düzeyde küçülmeyi gerekli kılmaktadır. “Kapitalist sistemde küçülmenin veya durağan durumda bir büyümenin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği” sorusu, zihinleri meşgul etmektedir (Trainer, 2012, s. 1593). Ancak kapitalizm, doğası gereği birikimle ilgilidir. Sistemin yapı taşı olarak görülen “sınırsız büyüme” yerine küçülme adımlarının kapitalizmde uygulanabilirliği bu çalışmanın temel sorunsalıdır.

Büyümenin hem çevreyi hem de sosyal refahı tehdit ediyor oluşu ana akım iktisatta “yeşil büyüme” ve “sürdürülebilir büyüme” gibi kavramsallaştırmalarla perdelenirken; kapitalizmin temel kuralı olan “daha da fazla büyüme” adına kaynaklara olan talep her geçen gün artmaktadır. İktisadi faaliyetlerdeki artış, sera gazı emisyonlarının insanlığı tehdit edecek kadar ciddi boyutlara ulaşmasına sebep olmaktadır. Sistemi besleyen sınırsız büyüme talebi, ekolojik ve çevresel maliyetin göz ardı edilmesi pahasına gerçekleşmektedir.

Büyüme literatürü incelendiğinde pek çok alanda olduğu gibi fikir ayrılıklarının olduğu görülmektedir. Ana akım iktisatta büyümenin sürdürülebilirliğine vurgu yapılırken (Baumol, 1986 ve Solow, 2014) diğer taraftan artık küçülme zamanının geldiğini savunan bir literatür de bulunmaktadır³ (Kallis, 2015; Kallis vd., 2015; Daly, 1999; Daly, 1974; Victor, 2012; Kerschner, 2010; Schneider vd., 2010). Bu çalışmada, çevre kirliliğinin ulaştığı boyutlar ve büyüme fetişinin yol açtığı tahribattan hareketle küçülme mümkün mü sorusu sorulmaktadır. Sınırsız büyüme amacının en çok zarar verdiği unsurlardan biri çevre olduğu için, çalışmada küçülmenin gerekliliğine ilişkin gösterge olarak çevre kirliliği verilerinden (CO₂ ve MF) yararlanılmıştır. Küçülmeyi enerji tüketimi üzerinden analiz eden bir çalışma (Kalimeris vd., 2014) literatürde yer almakla birlikte, büyümenin yol açtığı yıkımı gözler önüne sermek ve küçülme zamanının geldiğine vurgu yapmak adına çevre kirliliğini (MF ve CO₂) küçülmenin gerekliliğinin bir göstergesi olarak kullanan bir çalışma literatürde bulunmamaktadır. Bu anlamda çalışmamız bir ilk niteliindedir.

Çalışmada öncelikle küçülme teorik çerçevede incelenmiş ardından hem Malzeme Ayak İzi (MF) hem de CO₂ salınımı ayrı ayrı modellenmiştir. Çalışmada, ekonomik karmaşıklık endeksi, enerji tüketimi, ticari açıklık, Gayri Safi yurtiçi Hasıla (GSYH), GSYH'nin karesi ve kentleşmenin hem MF hem de CO₂ emisyonu üzerindeki etkisi ayrı ayrı incelenmiştir. Analizde, dünya üretiminin büyük bir kısmını temin eden G20⁴ ülkelerinin 1992-2016 yılları arasındaki verilerinden yararlanılmıştır. Açıklayıcı değişkenlerle bağımlı değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki, panel veri analiziyle tespit edilmiştir. Böylece küçülmenin zarureti ekonometrik bir çalışmayla desteklenmiştir. Sonuç bölümünde sınırsız büyümenin doğayı tahrip ettiği gözler önüne serilmiş, analizde elde edilen sonuçlardan hareketle alınması gereken önlemler ve politika önerileri ortaya konulmuştur.

³ CO₂ salınımında Sanayi devrimi öncesi düzeylere dönülmesinin ve yoksulluk, sürdürülebilir kalkınma gibi hedeflere öncelik verilmesinin gerekliliği ile ilgili olarak bkz. IPCC (2018), Global Warming of 1.5 °C, UNEP.

⁴G20 ülkeleri; Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Arjantin, Avustralya, Brezilya, Çin, Endonezya, Fransa, Güney Afrika, Güney Kore, Hindistan, İngiltere, İtalya, Japonya, Kanada, Meksika, Rusya, Suudi Arabistan, Türkiye ve Avrupa Birliği'nden oluşmaktadır.

Şimdiye kadar yapılan çalışmalarda ekolojik ayak izi ve CO₂ salınımı, çevre kirliliğinin göstergesi olarak pek çok kez kullanılmış ve çevre kirliliğini etkileyen birçok bağımsız değişken bu bağlamda incelenmiştir. Ancak bu çalışma, Malzeme Ayak İzini çevre kirliliğinin bir göstergesi olarak kullanması açısından literatürdeki ilk çalışmalardan biridir⁵. Ayrıca yine Ekonomik Karmaşık Endeksinin Malzeme Ayak İzi üzerindeki etkilerini araştıran da ilk çalışmadır. MF'nin çevre kirliliğinin bir göstergesi olarak kullanılabilmesi ve Ekonomik Karmaşıklık için farklı ülkeler için test edilebilirliği açısından çalışmamızın bundan sonraki çalışmalara yol göstermesi beklenmektedir.

2. KAPİTALİST SİSTEMDE İKTİSADİ KÜÇÜLME MÜMKÜN MÜ?

En genel tanımıyla büyüme, belli bir dönemde bir ülkenin GSYH'sindeki artıştır. Yerleşik iktisat yazınında GSYH artışının sonsuza kadar süreceği ifade edilir. Buna göre GSYH artışı uzun dönemde, çevreye verilen tahribatı yenilenebilir kaynaklar aracılığı ile azaltacaktır⁶. Toplumların kaderi sonsuz birikim üzerine kurulu bir örgütlenmeye bağlıdır ki bu nedenle kapitalist sistem büyümeye mahkumdur. Büyümenin yavaşladığı ya da durma noktasına geldiği durumda kriz ortaya çıkar (Latouche, 2009, s. 15). Ancak neoklasik paradigmanın aksine ekolojik bakış açısıyla yaklaşıldığında doğal kaynakların bir sonunun olduğu aşikârdır. Bu da sınırsız büyümenin sürdürülemeyeceği anlamına gelir. Büyüme doğal sermayeyi insan eliyle yaratılan sermayeye dönüştürmektedir. İnsan eliyle yaratılan sermaye, zamanla tüm doğayı ele geçirir ve sonlu olan doğa iktisadi büyümenin de sonlu olmasına yol açar (Daly, 1999, s. 13).

Sınırsız büyüme mitinin mimarı olan neoklasik iktisat teorisinin matematiksel zarafeti; biyolojinin, kimyanın ve fiziğin temel yasalarına ve özellikle termodinamik yasalarına karşı kayıtsızlığını gizlemektedir. Termodinamik yasalarının ekonomiye uyarlanmasında entropi yasasının biyo-ekonomik sonuçları olduğunu gören Nicholas Georgescu-Roegen'in çalışmaları ekolojinin önemini gözler önüne sermiştir (Latouche, 2009, s. 15). Georgescu-Roegen'a (1975) göre iktisadi süreci mekanik bir biçimde görmek, sürecin hammadde ve enerjinin çevreyi hiçbir şekilde etkilemediği dairesel bir döngüsünün olduğu mitini doğurur. Termodinamiğin Birinci Yasası, herhangi bir işlemin hem ileri hem de geriye doğru gerçekleşmesine izin verir. Böylece her şey ilk başta olduğu gibi olur ve olup bitenden geriye hiçbir iz kalmaz. Bu yasa mekanikte yer alabilir ancak iktisadi süreç için geçerli olamaz. Mekanik ve termodinamik arasındaki indirgenemez karşıtlık, İkinci Yasadan, Entropi Yasasından kaynaklanmaktadır. Buna göre "ısı kendi başına yalnızca daha sıcaktan daha soğuk olana doğru akar, asla tersine akmaz." Bu, kapalı bir sistemin entropisinin sürekli ve geri dönülmez bir şekilde maksimuma doğru artması anlamına gelir. Mevcut enerji yok olana kadar kullanılır. Eğer sisteme yeni enerji yüklenmezse enerji yok olur. Bu bağlamda süreç evrimseldir. Aynı şekilde iktisatta da mevcut enerjinin geri döndürülemezliği söz konusudur. Termodinamiğin ikinci yasası iktisat için geçerlidir ve sisteme yeni kaynaklar eklenmezse sistem süremez. Yani büyümenin bir sınırı vardır⁷ (Georgescu-Roegen, 1975, s. 351-354).

⁵ Malzeme ayak izini çevre kirliliğinin göstergesi olarak modelleyen bir diğer çalışma için bkz. Turgut ve Sarıöz Gökten (2022), Malzeme Kuznets Eğrisi Malzeme Ayak İzi İçin Geçerli mi? G-7 Ülkeleri Örneği. *Fiscaoeconomia*, 6(2), 823-841.

⁶ Büyümenin uzun dönemde çevre kirliliğini azaltacağı savı Kuznets'e dayanır. Kuznets Eğrisinin orijinal hali büyüme ve gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi gösterecek şekilde Kuznets (1955) tarafından geliştirilmiştir. Kuznets'e göre büyüme ve gelir dağılımı arasında Ters U biçiminde bir ilişki söz konusudur. Yani iktisadi büyümenin ilk aşamalarında gelir dağılımındaki eşitsizlik belli bir düzeye kadar artar. Büyümede istikrar sağlandığında ise gelir dağılımında eşitsizlik azalacaktır. Bu teori Grossman ve Krueger (1993, 1995) tarafından hava kirliliği, oksijen azalımı ve ağır metaller üzerinden su kirliliği için test edilmiş ve çevre kirliliği ile büyüme arasında Ters U biçimindeki Kuznets Eğrisinin geçerli olduğunu savunmuşlardır. Bu ilişkiyi reddeden hatırı sayılır düzeyde çalışma mevcut olmakla birlikte genellikle büyüme ve çevre kirliliği arasında Ters U biçiminde ilişki olduğu kabul edilmektedir.

⁷ Benzer bir biçimde Daly de büyümenin sınırlarından bahseder. O'na göre büyümenin fiziksel, biyolojik, toplumsal ve iktisadi olarak sınırları mevcuttur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Daly, 1974.

Ana akımın evrensel tek tip büyüme modeline yönelik ilk eleştiriler, Arturo Escobar ve Wolfgang Sachs gibi yazarların önderliğinde 1980'lerde başlamış; 2008'de Paris'te düzenlenen ve aynı zamanda uluslararası bir araştırma alanı olarak büyümenin doğuşuna işaret eden ilk küçülme konferansından sonra da kavramın kullanımı hızla yayılmıştır (Demaria vd., 2013, s. 195). Küçülme (degrowth- décroissance) aslında kapitalizmin yeni kılıfı olarak sunulan “yeşil büyüme” veya “yeşil ekonomi” fikirlerine bir meydan okumadır ve ana akım iktisadın kabulleriyle mücadele eder.

Küçülme, toplumsal ve ekolojik anlamda sürdürülebilirliği amaçlayan üretim ve tüketimdeki gönüllü toplumsal daralma projesi olarak 21. yüzyılın başlarında ortaya çıkmış, “her daim ekonomik büyüme”ye karşı bir slogan haline gelmiş, toplumsal bir harekettir. Bu anlamda mevcut büyüme hegemonyasının da bir eleştirisi olarak görülebilir (Demaria vd., 2013, s. 192-193).

Küçülme üretim ve tüketim kapasitesinin, insan yaşamının merkezi bir düzenleyici ilkesi olarak piyasaların ve ticari mübadelelerin rolünün adil bir şekilde küçültülmesini amaçlayan kolektif ve müzakereci bir süreç olarak da tanımlanabilir (Sekulova vd, 2013, s. 1). Ana akım iktisatta, büyümenin çevreye verdiği tahribat “sürdürülebilir kalkınma” kavramsallaştırması veya yeşil büyüme iddiası ile perdelenmektedir. Küçülme, büyümenin arzu edilirliliğini altüst ederek, gerçekten sürdürülebilir bir dünyaya geçiş için yüzleşilmesi gereken ideolojiyi, büyüme ideolojisini sorgulamayı amaçlamaktadır. Artık ekonomide yerleşik olan büyüme fetişizmini terk etmenin ve kapitalizme uygulanabilir alternatifler inşa etmenin tam sırasındır (Kallis, 2015, s. 1).

Küçülme terimi ilk kez 1972'de André Gorz tarafından kullanılmıştır. Gorz, sermaye birikiminin ve büyümenin gerçekleşmediği bir kapitalizm mümkün mü? sorusunu sorar. Bu durumun gerçekleşmesini ya da krizde olan veya çalışmayan kapitalizme bağlar. Endüstriyel büyümedeki herhangi bir yavaşlama iş çevrelerinde endişe verici bir durum olarak karşılanmaktadır. Makine veya kimyasal ürün satışlarında artış olmadığına “işçilerin çalışma saatlerinin düşeceği, makinelerin daha az aşınacağı, geri dönüşümü çok zor olan kaynakların daha az tüketileceği ve daha az israf edileceği” hiç akıllara gelmez. Bunun yerine “işlerin bozulacağından, fiyatların düşeceğinden, daha az kâr edileceğinden ve sermayenin azalacağından” endişe edilir. Kısacası, yatırımın yalnızca eskimiş olanı onarmak veya değiştirmek için yapıldığı, büyümeyen bir kapitalizm, artık çalışmayan bir kapitalizm olarak görülmektedir (Gorz, 1972, s. 10).

Büyümenin gerçekleşmediği, büyümeye dayalı bir toplumdan daha kötü bir şey olamaz. Şayet yönü değiştirilmezse insanlığı bekleyen şey toplumsal olarak gerilemedir. Tüm bu nedenle küçülme⁸ farklı bir mantığa dayalı bir sistem çerçevesinde tasavvur edilebilir. Küçülme savı öncelikle, büyüme hedefinden vazgeçilmesi gerektiğini açıklığa kavuşturmak üzere tasarlanmıştır. Sınırsız büyüme amacının çevre ile insanlık için yıkıcı sonuçları vardır. Büyüme hedefi, toplumun sadece üretim mekanizması tarafından kullanılacak bir araç haline getirilmesi değil; aynı zamanda insanları işe yaramaz hale getirip, onlarsız varlığını sürdürmek isteyen sistemin de bir parçası haline getirilmesidir (Latouche, 2009, s. 8).

En önemli küçülme kuramcılarında biri olan Georgescu-Roegen'e göre iktisadi süreç kendi kendini idame ettiren bir süreç değildir. Bu süreç, çevreyi kümülatif bir biçimde

⁸ Türkçe literatüre küçülme (degrowth) şeklinde yerleşmiş olan kavram yerine büyümeme (décroissance) kavramını kullanmak daha açıklayıcı olacaktır. Küçülme ekonomide daralma anlamına gelebilir. Büyümeme, iktisadi olarak büyümenin ihtiyaçlara göre belli bir düzeyde sürdürülebilirliğini ifade etmektedir. Bununla birlikte kavramın Türkçeye küçülme olarak yerleşmiş olması bu çalışmada da küçülme kavramsallaştırmasının kullanılmasını gerekli kılmıştır.

değiştiren, karşılıklı etkileşimden ve bu etkileşimin yol açtığı değişimden etkilenmeden devam edemez. O'na göre insanın sonsuza kadar yeni enerji kaynaklarına erişimi ve bunları kendi yararına kullanmanın alternatif yollarını bulmayı başaracağı düşüncesi bir mittir (Georgescu-Roegen, 1975, s. 348-349).

Buradan hareketle sürdürülebilir bir küçülme kavramsallaştırması yapılabilir. Sürdürülebilir küçülme, yerel ve küresel düzeyde insan refahını arttıran ve ekolojik koşulları iyileştiren bir üretim ve tüketim düzeyinin sağlanması şeklinde tanımlanabilir. Sürdürülebilirlik sıfatı, küçülmenin sonsuza kadar sürmesi gerektiği anlamına gelmez, daha ziyade geçiş/dönüşüm sürecinin çevresel ve toplumsal açıdan faydalı olması anlamında sürdürülebilir olmasını ifade eder. Dolayısıyla küçülme, ekonomik büyüme olmaksızın insani ilerlemenin mümkün olması şeklinde tanımlanabilir (Schneider vd., 2010, s. 512).

Gorz'a göre ana akım ekonomistler, iktisadi faaliyetin doğa ile ilişkisinde ortaya çıkacak bir krizi dikkate almaz. Ana akımın dillendirebildiği en cesur kavram, fiziksel tüketimde "sıfır büyüme" kavramıdır. Ancak Nicholas Georgescu-Roegen, sıfır büyümede bile, kıt kaynakların sürekli tüketiminin onları tamamen ortadan kaldıracığına vurgu yapar. Önemli olan, giderek daha fazla tüketmekten kaçınmak değil, giderek daha az tüketmektir. Gelecek nesiller için mevcut rezervleri korumanın küçülmeden başka yolu yoktur. Ana akım iktisatta büyüme sürecini durdurmaya veya tersine çevirmeye yönelik her tür çabanın mevcut eşitsizlikleri arttıracığı savunulur. Ancak büyümenin eşitsizliği azalttığı fikri hatalıdır. Daha fazla şey üretmek yerine mevcut kaynakları daha verimli kullanarak, israfı ortadan kaldırarak ve lüks malları üretmeyi reddederek, mevcut koşulları ve yaşam kalitesini iyileştirmek daha akılcıdır. Üretim aynı zamanda bir yıkımdır. Üretim, doğal kaynakları tamamen tüketmediği sürece bu yıkım gözden kaçabilir. Kaynakların bir sonunun olduğu her daim göz ardı edilir. Çünkü doğal kaynaklar kendilerini yeniler. Ancak doğa bu yenilenme için belli bir sürenin geçmesine gereksinim duyar. Sınırsız büyümeyi sağlayabilmek için ekosistemin bazı dengelerini yerinden etmek kaçınılmazdır (Gorz, 1980, s. 20).

Dünya nüfusu, sanayileşme, çevre kirliliği, gıda üretimi ve kaynakların tükenmesindeki artış eğilimi aynen devam ederse, önümüzdeki yüz yıl içinde bu gezegendeki büyümenin sınırlarına ulaşılacaktır. Bu sürecin sonunda muhtemelen hem nüfusta hem de endüstriyel kapasitede oldukça ani ve kontrol edilemez düşüşler ortaya çıkacaktır. Bu büyüme eğilimlerini değiştirmek, gelecekte sürdürülebilir ekolojik ve iktisadi istikrarı sağlamak mümkündür. Küresel denge, yeryüzündeki her insanın temel maddi ihtiyaçları karşılanacağı ve her insanın kendi bireysel potansiyelini gerçekleştirmek adına eşit fırsata sahip olacağı şekilde yeniden dizayn edilebilir (Meadows vd., 1972, s. 23-24).

3. VERİLER VE METODOLOJİ

Sürdürülebilir bir küçülme, sürdürülebilir bir çevre gerektirir. Küçülme en çok çevrenin korunması veya kendini yenilemesi adına elzemdir. Bu nedenle çalışmada küçülme, çevre kirliliği üzerinden analiz edilecektir. Çevre kirliliğine en fazla neden olan, dünya üretiminin tamamına yakını temin eden ve dünyanın en büyük ekonomisine sahip G20 ülkeleri, küçülmesine en fazla gereksinim duyulan ülkeler olduğu için tercih edilmiştir. Analizde 1992-2016 dönemi verilerinden yararlanılmıştır. Çalışmada kullanılan ülkelerden Rusya'nın verileri, SSCB 1991 yılında dağıldığından, 1992'den itibaren bulunmaktadır. Bundan dolayı başlangıç yılı 1992 olarak seçilmiştir ve yine verilerin bulunabilirliğine bağlı olarak 2016 yılı bitiş yılı olarak seçilmiştir. Diğer çalışmalardan farklı olarak ülkelerin ihraç ettikleri malların üretiminde kullanılan bilgi ve beceri düzeyini tanımlamak ve kullanılan teknoloji düzeyini belirlemek adına 2009 yılında Hidalgo ve Hausmann tarafından geliştirilen Ekonomik Karmaşıklık

Endeksi (ECI) modele dahil edilmiştir⁹. ECI indeksiyle, çevresel bozulmanın göstergesi olan CO₂ salınımı ve hammadde tüketiminin belirleyici olan Malzeme Ayak İzi¹⁰ (MF) arasındaki ilişki incelenmek istenmiştir (Hausmann vd., 2014, s. 18).

Karbon emisyonunun ve Malzeme Ayak İzinin farklı birçok değişkenden etkileneceği düşünüldüğünden, çok değişkenli bir model benimsenmiştir. Kurulan modeldeki değişkenler seçilirken Doğan ve diğerlerinin (2019) çalışması takip edilmiştir. Bu çalışmaya ilaveten Malzeme Ayak İzi ile ilişkisini ortaya koymak amacıyla ECI modele dahil edilmiştir. Küçülmenin zaruretine vurgu yapmak adına seçilen çevre kirliliğinin göstergesi olan CO₂ salınımı ve Malzeme Ayak İzi için iki ayrı model kurulmuştur. Model aşağıdaki gibidir.

$$MF_{i,t} = GDP_{i,t} + GDP^2_{i,t} + EnCons_{i,t} + URB_{i,t} + TİC_{i,t} + EC_{i,t} + u \quad (1)$$

$$CO_{2i,t} = GDP_{i,t} + GDP^2_{i,t} + EnCons_{i,t} + URB_{i,t} + TİC_{i,t} + EC_{i,t} + u$$

Tablo 1. Modelde kullanılan değişkenler

DEĞİŞKENLER	TANIM	BİRİM	KAYNAK
MF	Malzeme Ayak İzi	Kişi Başına Metrik Ton	Global Material Flows Database
CO ₂	Karbondioksit Emisyonları	Kişi Başına Metrik Ton	WDI
GDP	Kişi Başına GSYH	Kişi Başına Reel GSYH Sabit ABD Doları	WDI
GDP ²	Kişi Başına GSYH'nin Karesi	Kişi Başına Reel GSYH Sabit ABD Doları	WDI
ENC	Enerji Tüketimi	Kişi Başına KG Petrol Eşdeğeri	BP
URB	Kentleşme	Kentsel Nüfusun Toplam Nüfus İçindeki Payı	WDI
TO	Ticari Açıklık	Ticaret Hacminin GSYH'ye Oranı	WDI
EC	Ekonomik Karmaşıklık Endeksi	Ülkelerin Teknoloji Yoğun İhracat Değeri	OEC

i ülkeleri, t zaman boyutunu, u ise hata terimini ifade etmektedir.

3.1. Yatay Kesit Bağımlılığı

Panel veri analizlerinde, paneli oluşturan yatay kesitlerin birinde ortaya çıkan bir makroekonomik şoktan diğer ülkelerin etkilenip etkilenmediğini tespit etmek amacıyla yatay kesit bağımlılığı testi kullanılmaktadır. Panelde bulunan yatay kesitlerin birbirinden

⁹ Üç ayrı veri tabanına (The United Nations COMTRADE System, The Standard International Trade Classification ve The North American Industry Classification System) dayalı olan ECI endeksi, ihracat bakımından ülkelerin ekonomik gelişiminin bir göstergesi olarak ifade edilir. İhraç edilen ürünün içeriğinden, üretim sürecinde kullanılan teknoloji ve kullanılan bilgi tespit edilmektedir. Literatürde, üretim yapılırken gerekli olan bilgi ve beceri düzeyi, ülkenin üretkenliği ve teknolojik düzeyi olarak tanımlanan ECI, ülkelerdeki ürün çeşitliliğini göstermektedir. Yani ekonomik karmaşıklık arttıkça ürün çeşitliliği artmakta ve bu da aslında daha fazla üretim daha fazla çevre kirliliği anlamına gelmektedir (Pata, 2021, s. 848)

¹⁰ Pek çok çalışmada çevre kirliliğinin göstergesi olarak Yerel Malzeme Tüketimi (DMC) kullanılmaktadır (Auci ve Vignani, 2013). Ancak DMC tüm ekonomi çapında malzeme akışı hesaplamada yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle çalışmamızda çevre kirliliğini hesaplamada Malzeme Ayak İzi (MF) tercih edilmiştir. DMC, bazı gelişmiş ülkelerin doğal kaynakların kullanımını ekonomik büyümeden daha yavaş bir oranda artırdığını veya zaman içinde daha az kaynak kullanmayı bile başardığını göstermektedir. Ancak MF'ye göre zenginlik arttıkça ülkelerin malzeme çıkarımı ülke içerisinde azalma eğilimindeyken, küresel anlamda malzeme tüketimi kitlesel olarak artmaktadır. Bu nedenle çalışmada DMC yerine MF bağımlı değişken olarak tercih edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Wiedmann vd., 2015, s. 6271.

etkilenmemesi beklenmektedir. Fakat küreselleşmenin ve uluslararası ticaretin ulaştığı boyut göz önüne alındığında bu varsayımın gerçekçi olmadığı görülmektedir. Yani herhangi bir ülkede ortaya çıkacak şoktan, etkilenme dereceleri farklılık göstermekle birlikte, diğer ülkelerin zarar görmemesi mümkün değildir. Yapılan panel analizlerinde yatay kesit korelasyonunun göz ardı edilmesi, analizde istatistiki açıdan ciddi hatalara sebep olacaktır. Bu sebeple birim kök ve eşbütünleşme testleri yapılmadan önce yatay kesit bağımlılığı testinin uygulanması gerekmektedir (Mercan, 2014, s. 235).

Panel veri modellerinde yatay kesit bağımlılığını test etmek için kullanılan farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bunlardan biri Breusch ve Pagan'ın (1980) Lagrange Multiplier (LM) testidir. Bu test çift yönlü korelasyon katsayılarının ortalamasına dayanmaktadır ve kesit boyutunun (N) zaman boyutuna (T) göre küçük olduğu durumlarda kullanılmaktadır (Pesaran vd., 2008, s. 105). LM testi;

(2)

$$LM = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{i^2j}$$

Ancak, ampirik uygulamalarda sık sık karşılaştığımız kesit boyutunun, zaman boyutundan büyük olduğu durumlarda önemli bozulmalar gözlemlenmiştir. Bu bağlamda hem kesit hem de zaman boyutunun büyük olduğu veya kesit boyutunun (N) zaman boyutundan (T) büyük olduğu durumlar için yatay kesit bağımlılığının olup olmadığını ölçmek adına Pesaran (2004) tarafından geliştirilen Cross-Section Dependence (CD_{LM}) testi kullanılmaktadır. CD_{LM} testi;

(3)

$$CD_{LM} = \sqrt{\frac{1}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (T\hat{\rho}_{i^2j} - 1)$$

Uygulamalarda kesit boyutunun zaman boyutundan kısa olduğu durumda LM testinde önemli sapmalar tespit edilmiştir. Bu sebeple daha genel bir test olan CD (Cross Section Dependent) testi geliştirilmiştir (Pesaran vd., 2008, s. 105). Bu test $N > T$ olduğu durumlar için kullanılmaktadır. CD testi paneldeki bireysel regresyondaki hata serilerinin ikili korelasyonun ortalamasına dayanmaktadır ve $N \rightarrow \infty$ giderken standart normal dağılıma sahip olmaktadır. CD testi şu şekildedir:

(4)

$$CD = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij} \right)$$

Bu testler haricinde son olarak Pesaran ve diğerleri (2008) tarafından geliştirilen LMadj (Bias-Adjusted Cross Sectionally Dependence Lagrange Multiplier) testi bulunmaktadır. Bu testin özelliği, Pesaran (2004) CD testi hatalı sonuçlar verdiğinde Düzeltilmiş (Adjusted) LM (Testi) olarak geliştirilmiş olmasıdır. LMadj test istatistiği (Pesaran vd., 2008, s. 108);

(5)

$$LM_{adj} = \sqrt{\frac{2}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N T \hat{\rho}_{ij} \frac{(T-k)\hat{\rho}_{i^2j} - u_{Tij}}{\sqrt{u^2 T_{ij}}}$$

Buradan elde edilecek olan test istatistiği, asimtotik olarak standart normal dağılım göstermektedir (Pesaran vd., 2008). Testin hipotezleri:

H₀= Yatay Kesit Bağımlılığı Yoktur.

H₁= Yatay Kesit Bağımlılığı Vardır

Tablo 2. Yatay kesit bağımlılığı test sonuçları

Değişkenler	Breusch- Pagan LM	Bias-Corrected Scaled LM	Pesaran CD	Breusch- Pagan LM
MF	1175.92 (0.0000)	53.9440 (0.0000)	15.2604 (0.0000)	1175.92 (0.0000)
CO₂	1891.829 (0.0000)	92.65596 (0.0000)	6.548479 (0.0000)	1891.829 (0.0000)
GDP	3936.223 (0.0000)	203.2041 (0.0000)	62.68479 (0.0000)	3936.223 (0.0000)
GDP²	3873.629 (0.0000)	199.8194 (0.0000)	62.1568 (0.0000)	3873.629 (0.0000)
ENC	2016.813 (0.0000)	99.41418 (0.0000)	5.768239 (0.0000)	2016.813 (0.0000)
URB	3670.735 (0.0000)	186.1445 (0.0000)	59.36676 (0.0000)	3670.735 (0.0000)
TO	3906.812 (0.0000)	201.6138 (0.0000)	62.47830 (0.0000)	3906.812 (0.0000)
EC	1814.636 (0.0000)	88.48185 (0.0000)	2.662166 (0.0000)	1814.636 (0.0000)

Bu çalışmada zaman boyutunun kesit boyutundan büyük olduğu durumda kullanılan üç farklı testin sonuçlarına yer verilmiştir. Analiz sonucunda, tüm değişkenler için elde edilen olasılık değerlerinin 0.05 kritik değerinden küçük olduğu görülmektedir. Bu sebeple H₀ hipotezinin reddedildiği ve H₁ alternatif hipotezinin ise reddedilmediği söylenebilir. Sonuçlar, belirlenen yatay kesitler arasında bağımlılığın olduğu bir diğer ifade ile ülke ekonomileri arasında bağlantıların olduğunu göstermektedir. Günümüzdeki küreselleşme ve finansal entegrasyon derecesi de düşünüldüğünde elde edilen sonuç anlamlıdır.

3.2. Homojenlik Testi

Analizde birim kök ve eşbütünleşme testlerinden önce değişkenlerin homojen mi yoksa heterojen mi oldukları tespit edilmelidir. Panelin homojen çıkması, kesitler için hesaplanacak olan katsayıların aynı olması anlamına gelir. Ülkelerin ekonomik yapısının birbirine benzediği durumda bu test sonucunun homojen olması beklenir. Bu anlamda söz konusu testte, analize dahil edilmiş olan ülkelerin ekonomik yapıları önemlidir (Erataş vd., 2013, s. 23; Koçak ve Uçan, 2021, s. 105).

Homojenlik testi uygulanırken Hsiao (1986) Panel Homojenlik Testi kullanılmıştır. Hsiao testinin üç farklı hipotezi vardır ve hipotezler aşağıdaki gibidir.

$$H_1(0) = \text{Homojenlik} \quad H_A = H_2$$

$H_2(0)$ = Homojendir H_A = Heterojen

$H_3(0)$ = Homojendir H_A = Kısmi Homojendir.

H_1 hipotezinde katsayıların homojen olduğu alternatif hipotezde ise katsayıların heterojen olduğu varsayılmaktadır. Bununla birlikte H_2 hipotezi yine homojen fakat alternatif heterojendir. Son olarak H_3 hipotezi aynı şekilde homojendir alternatif de kısmi heterojendir.

Tablo 3. Hsiao homojenlik test sonuçları MF bağımlı değişken iken

Hipotez	F İstatistiği	Olasılık
H_1	173.2732	0.0000
H_2	13.28497	0.0000
H_3	287.0035	0.0000

Tablo 4. Hsiao homojenlik test sonuçları CO_2 bağımlı değişken iken

Hipotez	F İstatistiği	Olasılık
H_1	541.7680	0.0000
H_2	28.05095	0.0000
H_3	483.7107	0.0000

Yukarıdaki tablodan hareketle H_1 , H_2 ve H_3 hipotezlerinin tamamının F istatistiği olasılık değerleri, %5 anlamlılık düzeyinden daha küçüktür. Bu nedenle H_1 ve H_2 boş hipotezleri reddedilmiş, alternatif hipotez kabul edilmiştir. Bu da her iki bağımlı değişken için ayrı ayrı katsayıların heterojen olduğu anlamına gelmektedir. H_3 Hipotezinde ise sıfır hipotezi reddedilmiş olup alternatif hipotez reddedilemez durumdadır. Yani katsayıların kısmi heterojen olduğu kabul edilmektedir. Bu test uygulandıktan sonra çıkan sonuca göre birim kök ve eşbütünleşme testleri uygulanırken yatay kesit bağımlılığını ve heterojenliği dikkate alan testler seçilecektir.

3.3. Birim Kök Testleri

Analizde kullanılan serilerin birçok istatistiksel özelliğe sahip olması gerekmektedir. Birim kök testleri, değişkenler arasında anlamlı bir ilişki tespit etmek ve sahte regresyondan kaçınmak için yapılmaktadır (Aghayev, 2011, s. 7). Serilerin durağan olması ortalamalarının, varyanslarının ve aynı zamanda kovaryanslarının zamanla değişmediği anlamına gelmektedir. Serilerin bu özellikleri zaman içinde değişmiyorsa durağanlıktan söz edilebilir. Serilerin durağanlığı sağlanmazsa yapılan testlerde sahte regresyonla karşılaşılması kaçınılmazdır (Engle ve Granger, 1987, s. 261; Kayar ve Kırman, 2019, s. 52).

Birim kök testleri birinci nesil ve ikinci nesil birim kök testleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. 1. nesil birim kök testlerine Levin-Lin ve Chu (LLC), Breitung test (2001 ve 2005), Im-Pesaran ve Shin (IPS) örnek gösterilebilmektedir. İkinci nesil birim kök testleri ise; Smith vd. (2004) Bootstrap-IPS, Pesaran (2007) CADF ve CIPS, Westerlund ve Hosseinkouchack'ın (2016) Modified CADF ve CIPS, Breuer vd. (2001) SUR-ADF, Bai ve Ng'nin (2004) PANIC, Reese ve Westerlund (2016)'un PANIC-CA ile Hadri ve Kurozumi'nin (2012) CA-Hadri testleridir.

Çalışmada, yatay kesit bağımlılığı tespit edildiği ve test sonucu heterojen olduğu için 2. Nesil birim kök testlerinin tercih edilmesi gerekmektedir. Bu testlerden grup etkisini dikkate alan Boot-IPS (Smith vd., 2004) testi tercih edilmiştir.

Testin hipotezleri aşağıdaki gibidir:

H_0 =Seride Birim Kök Vardır.

H₁=Seride Birim Kök Yoktur.

Tablo 5. Birim kök test sonuçları

Değişkenler	Düzy		Birinci Fark	
	t-bar istatistik	Olasılık Değeri	t-bar istatistik	Olasılık Değeri
MF	-1.218	0.822	-3.663	0.000
CO ₂	-1.072	0.912	-4.076	0.000
GDP	0.366	1.000	-3.609	0.000
GDP ²	1.364	1.000	-3.100	0.000
ENC	-0.751	0.981	-3.945	0.000
URB	-0.791	0.118	-2,648	0.000
TO	-0.956	0.797	-4.191	0.000
EC	-1.681	0.333	-4.409	0.000

Uygulanan Boot-IPS birim kök sonuçları incelendiğinde tüm değişkenlerin seviyede başka ifadeyle düzeyde olasılık değerlerinin %5 kritik değerinden büyük olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle H₀ hipotezinin reddedilmediği ve serilerin birim kök içerdiği söylenebilmektedir. Sahte regresyondan kaçınmak ve daha sağlıklı bir analiz gerçekleştirmek için tüm serilerin farkı alınmıştır. Bulgulara bakıldığında tüm değişkenlerin olasılık değerinin %5'ten küçük olduğu görülmektedir. Bu durumda H₀'ın red H₁'in reddedilemez olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu, serilerin durağanlaştığı anlamına gelmektedir. Tüm seriler durağanlaştırıldıktan sonra değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin var olup olmadığını tespit etmek adına eşbütünleşme testi uygulanacaktır.

3.4. Panel Eşbütünleşme Analizi

Eşbütünleşme ilişkisi serilerin uzun dönemde birbirinden bağımsız hareket edemediği anlamına gelmektedir. Serilerin etkilendiği dışsal şoklar olmasına rağmen seriler arasında uzun dönemde bir denge ilişkisinin olması eşbütünleşmenin varlığına işaret etmektedir. Eşbütünleşme analizi birim kök içeren seriler arasında yapılmaktadır (Aghayev, 2011, s. 9).

İlgili değişkenlerin durağanlığı sağlandıktan sonra, değişkenler arasında uzun dönemli ilişkiyi incelemek için yatay kesit bağımlılığını dikkate alan hata düzeltmeye dayalı Westerlund'un geliştirdiği panel eşbütünleşme testi kullanılmaktadır (Apergis vd., 2018, s. 14111; Westerlund, 2006). Geleneksel eşbütünleşme testlerine sadece zaman serileri dahil edildiğinde testlerin net bilgiler vermediği tespit edilmiş ve analizlere zaman serilerinin yanında kesit boyutları da eklenmiştir (Westerlund ve Edgerton, 2007, s. 186). Çalışmada testlerde tespit edilen yatay kesit bağımlılığı ve heterojenlik olduğu için, Bootstrap testi tercih edilmiştir.

Westerlund eşbütünleşme testinde panel istatistikleri hesaplanırken üç aşamada hesaplanmaktadır. Model ilk önce aşağıdaki şekilde tahmin edilmiştir (Erataş vd., 2013, s. 221).

(6)

$$\Delta Y_{it} = \delta_i d_t + \lambda_i x_{it-1} + \sum_{j=1}^{pi} a_{ij} \Delta Y_{it-1} + \sum_{j=0}^{pi} \lambda_i \Delta x_{it-j} + e_t$$

$$Y_{it-1} = \delta_i d_t + \lambda_i x_{it-1} + \sum_{j=1}^{pi} a_{ij} \Delta Y_{it-1} + \sum_{j=0}^{pi} \lambda_j \Delta x_{it-j} + \varepsilon_t$$

Daha sonra tüm panel için standart sapmalar ve hata düzeltme katsayısı hesaplanmıştır. Model:

$$a_i = \left[\sum_{i=1}^N \sum_{t=2}^T (\widehat{Y}_{it-1})^2 \right]^{-1} \sum_{i=1}^N \sum_{t=2}^T \frac{1}{a_i(1)} \widehat{Y}_{it-1} \Delta \widehat{Y}_{it}$$

$$S.E(a_i) = \left[\left(\overline{S_N} \right)^2 \sum_{i=1}^N \sum_{t=2}^T (\widehat{Y}_{it-1})^2 \right]^{1/2}$$

Son olarak eşbütünleşme istatistiklerinin hesaplanması gerekmektedir. O da aşağıdaki belirtildiği gibi yapılmaktadır:

$$P_t = \frac{a}{S.E(a)} \sim N(0,1)$$

$$P_a = T_a \sim N(0,1)$$

Bu testin hipotezleri aşağıdaki gibidir.

H₀: y_i=0 değişkenler arasında eşbütünleşme yoktur.

H_A: y_i<0 değişkenler arasında eşbütünleşme vardır.

Tablo 6. Westerlund eşbütünleşme testi sonuçları

Değişken	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri	Sonuç
MF- GDP	-6.167	0.002	Red
MF-GDP ²	-5.908	0.006	Red
MF-ENC	-4.367	0.025	Red
MF-URB	-6.519	0.001	Red
MF-TO	-5.568	0.003	Red
MF-EC	-6.796	0.001	Red

Tablo 7. Westerlund eşbütünleşme testi sonuçları

Değişken	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri	Sonuç
CO ₂ - GDP	-6.772	0.000	Red
CO ₂ -GDP ²	-8.142	0.000	Red
CO ₂ -ENC	-4.698	0.000	Red
CO ₂ -URB	-2.235	0.013	Red
CO ₂ -TO	-1.727	0.042	Red
CO ₂ -EC	-0.730	0.023	Red

Her iki bağımlı değişken için ayrı ayrı yapılan test sonuçlarına bakıldığında değişkenlerin olasılık değerlerinin 0.05'ten küçük olduğu yani %5 anlamlılık düzeyinde H₀ hipotezinin red edildiği sonucuna ulaşılmıştır. H₁ hipotezinin reddedilememesi değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı anlamına gelmektedir.

3.5. CCE (Common Correlated Effect) Uzun Dönem Katsayılar Tahmini

Eşbütünleşme ilişkisi tespit edildikten sonra, uzun dönemli katsayı tahminlerini elde etmek için kullanılan birçok yöntem bulunmaktadır. Pesaran (2006) tarafından geliştirilen CCE (Common Correlated Effect) testi de bunlardan biridir. Bu testin tercih edilme nedeni katsayılar arasında hem homojenlik hem de heterojenliği dikkate alması ve ayrıca kesitler arasında bağımlılığı göz önünde bulunduruyor olmasıdır.

Tablo 8. Uzun Dönem katsayıları (MF bağımlı)

Değişkenler	Uzun Dönem Katsayıları	Olasılık Değerleri
GDP	0.0005418	0.000
GDP²	1.08e-08	0.001
ENC	0.1165751	0.000
URB	4.910274	0.957
TO	1.05e-11	0.037
EC	3.055927	0.110

Tablo 9. Uzun dönem katsayıları (CO₂ bağımlı)

Değişkenler	Uzun Dönem Katsayıları	Olasılık Değerleri
GDP	0.0002053	0.000
GDP²	3.96e-09	0.000
ENC	0.0550393	0.000
URB	-8.256942	0.889
TO	2.81e-12	0.040
EC	1.084401	0.066

Yapılan analiz sonucunda MF bağımlı değişken, GDP, GDP², ENC ve TO değişkenlerinin olasılık değerinin %5 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. URB ve EC değişkenlerinin ise olasılık değerlerinin %5 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlı olmadığı görülmüştür. İstatistiki olarak anlamlı olan değişkenlerin katsayıları için, GDP bir birim arttığında bağımlı değişken MF'nin 0.00054 arttığı, GDP² bir birim arttığında MF'nin çok küçük bir oranda artış gösterdiği, ENC bir birim arttığında MF'nin 0.116 arttığı, TO bir birim arttığında MF'nin yine küçük bir oranda arttığı görülmektedir.

CO₂ bağımlı değişken iken; yine GDP, GDP², ENC ve TO değişkenlerinin olasılık değerleri %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı, URB değişkeninin istatistiki olarak anlamsız ve EC değişkeninin ise %10 anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğu gözlenmiştir. GDP bir birim arttığında CO₂'nin 0.00020 arttığı, GDP² bir birim arttığında CO₂'nin küçük bir oran arttığı, ENC bir birim arttığında CO₂'nin 0.055 arttığı, TO bir birim arttığında CO₂'nin çok az oranda arttığı ve %10 anlamlılık düzeyinde EC de yaşanan bir birimlik artışın CO₂'de 1.084 birim artışa sebep olduğu görülmektedir. Sonuç olarak modelde kullanılan kentleşme dışındaki değişkenlerin çevre kirliliğini arttırdığı söylenebilir.

5. SONUÇ

Çevre kirliliği, akademik yazında iktisatçıların, çevrecilerin ve politikacıların giderek üzerine odaklandıkları bir konu haline gelmiştir. Sistemin dayatması olan tüketim talebinin bir sonucu olarak doğal kaynaklar talebi de artık kontrol edilemez boyutlara ulaşmıştır. Bu boyutlar yakın zamanda geri dönülemez bir biçimde biyosferde yıkımlara yol açacaktır. Büyümenin en önemli çelişkilerinden biri olan çevre kirliliği, sistemin “sınırsız büyüme ve sürdürülebilir kalkınma” hedeflerini de kuşkusuz sekteye uğratacaktır. Ekonomi ile ekosistem arasındaki ilişki her geçen gün daha da belirgin hale gelmektedir. Doğal kaynakların bu denli sömürülmesi;

iklim değişikliğini, biyolojik çeşitlilik kaybını, toprak bozulmasını kaçınılmaz hale getirecektir. Yine doğal kaynakların kullanımındaki artış, ekosistem üzerinde bir baskı oluşturarak biyosferde tahribatı arttırmaktadır. Bu tahribatın önüne geçebilmenin veya en azından azaltabilmenin yolu da küçülmeden geçmektedir. Sistemin dayattığı büyüme fetişinin sürdürülemez olduğu aşikârdır.

Kapitalist birikim anlayışı daha önce de ifade edildiği üzere sınırsız üretim ve tüketime dayalıdır. Sistemin bu dayanakları gözden geçirilmelidir. Toplumun neye ihtiyacı olduğu tespit edilmeli ve bu ihtiyaçları ortaya çıkarmak adına kolektif bir çaba gösterilmelidir. Neyin üretileceği de bu ihtiyaçlar doğrultusunda belirlenmelidir. Kuşkusuz yeni dünya düzeninin inşa sürecinde serbest piyasaya değil kurumsal düzenlemelere ihtiyaç vardır. Küçülme daha önce de ifade edildiği gibi resesyon değildir. Sadece üretimin ve tüketimin ihtiyaçlara göre kanalize edilmesini gerektirir. Bu amaçla acilen üretici ve tüketici kooperatiflerinin hayata geçirilmesi, böylece üretim ve tüketim süreçlerinin yönlendirilmesi sağlanabilir. Yine politika yapıcılarının gelişmişlik ölçütü olarak büyüme yerine insani gelişmişliği dikkate alan ölçütler belirlemesi daha anlamlı olacaktır. Ayrıca vergilendirme, üretim yöntemleri için ülkelerin ortak standartlar belirlemesi ve doğadaki tahribatı engelleyici/azaltıcı yaptırımların uygulamaya sokulması zaruridir. Sınırsız üretimin yol açtığı yıkımın etkileri tüm dünyada aynı biçimde gerçekleşmemektedir. Üretimin en fazla olduğu küresel batı, bu süreci en az hasarla atlattırken küresel doğu sel felaketleri, giderek artan sıcaklıklar, artan çölleşme, ekosistem çeşitliliğinde azalma gibi iklim değişikliklerinin etkilerinden fazlasıyla nasibini almaktadır. Bu nedenle uygulanacak vergilerin en fazla çevresel tahribata yol açan ülkelere ve/veya sektörlere yönelmesi yerinde olacaktır. Buna CO₂ salınımını en fazla gerçekleştiren Çin, ABD, AB, Hindistan, Rusya gibi ülkelere caydırıcı vergiler konularak başlanabilir.

Bu çalışmada küçülmenin gerekliliğine vurgu yapmak adına, küçülmeye dair direkt bir veri seti olmadığı için, üretimin en çok zarar verdiği alanlardan biri olan çevre kirliliği bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Çevresel tahribatı temsilen hem CO₂ hem de Malzeme Ayak İzi, ayrı ayrı modellenmiştir. Çalışmada değişkenler arasındaki ilişki incelenirken ilk olarak Breusch ve Pagan (1980) tarafından geliştirilen, LM (Lagrange Multiplier) testi, Pesaran (2004) tarafından geliştirilen CD (Cross Section Dependent) ve CDLM testleri kullanılarak paneldeki yatay kesitler arasında bir bağımlılığın olup olmadığı test edilmiştir. Bu testten sonra Pesaran-Yamagata (2008) tarafından geliştirilen ve yatay kesit katsayıların birbirinden farklı olup olmadığını belirlemek için kullanılan Homojenite Testi (Δ testi) uygulanmıştır. Yatay kesit bağımlılık ve heterojenlik varsayımı altında 2. Nesil Birim Kök testlerinden Smith vd., (2004) tarafından geliştirilen ve grup etkisini dikkate alan Boot-IPS testi kullanılmıştır. Son olarak değişkenler arasında uzun dönemli ilişkiyi incelemek için yatay kesit bağımlılığını dikkate alan hata düzeltmeye dayalı Westerlund'un geliştirdiği panel eşbütünleşme testi yapılmıştır. Analizde kullanılan değişkenlerden kentleşme hariç diğer tüm açıklayıcı değişkenlerin CO₂'yi farklı düzeylerde olmakla birlikte arttırdığı gözlenmiştir. Yine kentleşme ve Ekonomik Karmaşıklık hariç diğer bağımsız değişkenlerin MF'yi de farklı düzeylerde arttırdığı görülmüştür. Neoklasik paradigmanın iddia ettiğinin aksine büyüme ve büyümeyi tetikleyen faktörlerin çevre kirliliğini azaltmadığı aksine tahribatı her geçen gün derinleştirdiği çalışmamızda tespit edilmiştir. Bu çalışma ile sınırsız tüketim, sınırsız üretim ve sınırsız birikim üzerine kurulu sistemin çevreye verdiği tahribat CO₂ ve MF için ayrı ayrı tespit edilmiş, böylece büyümenin yerini küçülmenin almasının gerekliliği ortaya konulmuştur.

Çalışmada küçülmeyi temsilen MF ve CO₂'nin kullanılması ve MF'nin çevre kirliliğinin bir göstergesi olarak analize dahil edilmesi bundan sonra yapılacak çalışmalara ışık tutacaktır. Yeni yapılacak çalışmalarda MF'yi etkileyebilecek farklı bağımsız değişkenler belirlenerek çevre kirliliğinin belirleyicileri genişletilebilir ve bu doğrultuda yeni politika önerileri

geliştirilebilir. Ekonomik Karmaşıklıkta çevre kirliliği üzerindeki etkisini G20 ülkeleri için MF üzerinden ilk kez ortaya koyan bu çalışmadan hareketle yeni çalışmalarda bu model farklı ülke grupları için test edilebilir.

KAYNAKÇA

- Aghayev, S. (2011). Azerbaycan'da fiyatlar genel düzeyi ve döviz kuru ilişkisi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29(1), 1-19.
- Apergis, N., Can, M., Gozgor, G., ve Lau, C. K. M. (2018). Effects of export concentration on CO₂ emissions in developed countries: an empirical analysis. *Environmental Science and Pollution Research*, 25(14), 14106-14116.
- Auci, S. ve D. Vignani (2013). Environmental Kuznets curve and domestic material consumption indicator: an European analysis. *MPRA*. Paper No. 52882.
- Bai, J. ve S. Ng. (2004). "A Panic Attack on Unit Roots and Cointegration". *Econometrica*, 72[4], 1127-1177
- Baumol, W. J. (1986). On the possibility of continuing expansion of finite resources. *Kyklos*, 39(2), 167-179.
- Breitung, J. (2001). The local power of some unit root tests for panel data. In *Nonstationary panels, panel cointegration, and dynamic panels*. Emerald Group Publishing Limited.
- Breitung, J., ve Das, S. (2005). Panel unit root tests under cross-sectional dependence. *Statistica Neerlandica*, 59(4), 414-433.
- Breuer, J. B., McNown, R., ve Wallace, M. S. (2001). Misleading inferences from panel unit-root tests with an illustration from purchasing power parity. *Review of International Economics*, 9(3), 482-493
- Breusch, T. S., ve Pagan, A. R. (1980). The Lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics. *The Review Of Economic Studies*, 47(1), 239-253.
- Daly, H.E. (1974). Steady-state economics versus growthmania: a critique of the orthodox conceptions of growth, wants, scarcity, and efficiency author(s): Herman E. Daly Source. *Policy Sciences*, 5(2), 149-167.
- Daly, H.E. (1999). Uneconomic growth: in theory, in fact, in history, and in relation to globalization. *Clamens Lecture Series 10*.
- Demaria, F., F. Schneider, F. Sekulova ve J. Martinez-Alier (2013). What is degrowth? From an activist slogan to a social movement, *Environmental Values*, 22(2), 191-215.
- Doğan, B., Saboori, B. ve Can, M (2019). Does economic complexity matter for environmental degradation? An empirical analysis for different stages of development. *Environ Sci Pollut Res* 26(31), 31900-31912.
- Engle, R. F. ve Granger, C. W. J. (1987). Co-integration and error correction: Representation, estimation, and testing. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 55(2), 251-276.
- Erataş, F., Nur, H. B., ve Özçalık, M. (2013). Feldstein-Horioka bilmecesinin gelişmiş ülke ekonomileri açısından değerlendirilmesi: panel veri analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(2), 18-33.
- Georgescu-Roegen, N. (1975). Energy and economic myths. *Southern Economic Journal* 41(3), 347-381.

- Gorz, A. (M. Bosquet) (1972). *Nouvel Observateur*, Paris, 397, 19 June. Proceedings from a public debate organized in Paris by the Club du Nouvel Observateur.
- Gorz, A., (1980). *Ecology as Politics*, Montréal: Black Rosa Books. First published in 1977 as *Écologie et liberté*.
- Grossman, G.M. ve Krueger A.B. (1993). Environmental impacts of a North American free trade agreement, in P. Garber, (ed) *The U.S.-Mexico Free Trade Agreement*, MIT Pres.
- Grossman, G.M. ve Krueger, A.B. (1995). Economic growth and the environment, *Quarterly Journal of Economics*, 110(2), 353-377.
- Hadri, K., ve Kurozumi, E. (2012). A simple panel stationarity test in the presence of serial correlation and a common factor. *Economics Letters*, 115(1), 31-34.
- Hausmann, R., Hidalgo, C. A., Bustos, S., Coscia, M., Chung, S., Jimenez, J., Simoes, A., ve Yildirim, M. A. (2014). *The atlas of economic complexity: mapping paths to prosperity*, The MIT Press.
- Hidalgo, C.A. ve Hausmann, R. (2009). The building blocks of economic complexity. *Proceedings of the national academy of sciences*, 106(26), 10570-10575.
- Hsiao, C. (1986). *Analysis of Panel Data*. Cambridge Press.
- Im, K. S., Pesaran, M. H., ve Shin, Y. (2003). Testing for unit roots in heterogeneous panels. *Journal of econometrics*, 115(1), 53-74.
- IPCC, (2018). *Global Warming of 1.5°C*, UNEP.
- Kallis, G. (2015). *The degrowth alternative, a great transition initiative viewpoint*, <https://greattransition.org/publication/the-degrowth-alternative> .
- Kallis, G., Demaria F. ve Alisa, G. (2015). *Degrowth a vocabulary for a new era*, (Ed) by Giacomo D'Alisa, Federico Demaria and Giorgos Kallis, Routledge Press.
- Kalimeris, P., Richardson, C., ve Bithas, K. (2014). A meta-analysis investigation of the direction of the energy-GDP causal relationship: implications for the growth-degrowth dialogue. *Journal of Cleaner Production*, 67, 1-13.
- Kayar, Ç. ve Kırman, O. (2019). Petrol fiyatlarının tasarruf oranlarına etkisi: panel veri analizi, *International Journal of Economic Studies*, 5(2), 47-57.
- Kerschner, C. (2010). Economic de-growth vs. steady-state economy. *Journal of cleaner production*, 18(6), 544-551.
- Koçak, E., ve Uçan, O. (2021). Yenilenebilir enerji ile istihdam arasındaki ilişki. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 99-112.
- Kuznets, S. (1955). Economic growth and income inequality, *The American Economic Review*, 45(1), 1-28.
- Latouche, S. (2009). *Farewell to growth, translated by david macey*, Polity Press.
- Levin, A., Lin, C. F., ve Chu, C. S. J. (2002). Unit root tests in panel data: asymptotic and finite-sample properties. *Journal of econometrics*, 108(1), 1-24
- Meadows, D. H., Meadows, D. L., Randers, J., ve Behrens III, W. W. (1972). The limits to growth-club of rome.

- Mercan, M. (2014). Feldstein-horioka hipotezinin AB-15 ve Türkiye ekonomisi için sınanması: yatay kesit bağımlılığı altında yapısal kırılmalı dinamik panel veri analizi. *Ege Academic Review*, 14(2), 231-245.
- Pata, U. K. (2021). Renewable and non-renewable energy consumption, economic complexity, CO₂ emissions, and ecological footprint in the USA: testing the EKC hypothesis with a structural break. *Environmental Science and Pollution Research*, 28(1), 846-861.
- Pesaran, M. H. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels. *Institute for the Study of Labor (IZA)*, (1229), 1-40.
- Pesaran, M. H. (2006). Estimation and inference in large heterogeneous panels with a multifactor error structure. *Econometrica*, 74(4), 967-1012.
- Pesaran, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), 265-312.
- Pesaran, M. H., ve Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of Econometrics*, 142(1), 50-93.
- Pesaran, M. H., Ullah, A., ve Yamagata, T. (2008). A bias-adjusted LM test of error cross-section independence. *The Econometrics Journal*, 11(1), 105-127.
- Reese, S., ve Westerlund, J. (2016). Panicca: Panic on cross-section averages. *Journal of Applied Econometrics*, 31(6), 961-981.
- Schneider F., Kallis G. ve Alier, J.M. (2010). Crisis or opportunity? Economic degrowth for social equity and ecological sustainability. Introduction to this special issue, *Journal of Cleaner Production* (18), 511-518.
- Sekulova, F., Kallis, G., Rodríguez-Labajos, B., ve Schneider, F. (2013). Degrowth: from theory to practice. *Journal of cleaner Production*, 38, 1-6.
- Smith, L. V., Leybourne, S., Kim T. H. ve Newbold, P. (2004). More powerful panel data unit root tests with an application to mean reversion in real exchange rates. *Journal of Applied Econometrics*, 19(2), 147-170.
- Solow, R. (2014). An almost practical step toward sustainability. In *An Almost Practical Step Toward Sustainability* (pp. 11-28). RFF Press.
- Turgut, E. ve Sariöz Gökten, Y. (2022), Malzeme Kuznets Eğrisi Malzeme Ayak İzi İçin Geçerli mi? G-7 Ülkeleri Örneği. *Fiscaoeconomia*, 6(2), 823-841.
- Trainer, T. (2012). De-growth: Do you realise what it means?, *Futures*, 44, 590-599.
- Victor, P. A. (2012). Growth, degrowth and climate change: A scenario analysis. *Ecological economics*, 84, 206-212.
- Westerlund, J. (2006). Testing for panel cointegration with multiple structural breaks. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 68(1), 101-132.
- Westerlund, J., ve Edgerton, D. L. (2007). A panel bootstrap cointegration test. *Economics letters*, 97(3), 185-190.
- Westerlund, J., Hosseinkouchack, M. (2016). “Modified CADF and CIPS Panel Unit Root Statistics with Standard Chi-squared and Normal Limiting Distributions”. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 78(3), 347-364.

Wiedmann, T. O., Schandl, H., Lenzen, M., Moran, D., Suh, S., West, J., ve Kanemoto, K. (2015). The material footprint of nations. *Proceedings of the national academy of sciences*, *112*(20), 6271-6276.

MUHASEBE DERSLERİNİ İNGİLİZCE ALAN ÖĞRENCİLERİN YABANCI DİLDE MUHASEBE EĞİTİMİNE YAKLAŞIMLARININ İNCELENMESİ

Geliş Tarihi : 27.10.2022

Doç. Dr. Alpaslan YAŞAR¹

Kabul Tarihi : 21.12.2022

Dr. Öğr. Üyesi, Neriman YALÇIN²

Makale Türü : Araştırma Makalesi

Özet

Yükseköğretim kurumlarında İngilizce dilinde programların sayısı her geçen yıl artmasına rağmen, yabancı dilde öğretimin fayda-zarar tartışmaları devam etmektedir. Bu tartışma alanlarından birisi de kendine özgü bir dili olan muhasebe derslerinin yabancı dilde yürütülmesidir. Bu çalışmada, İngilizce işletme programlarında kayıtlı üniversite öğrencilerinin İngilizce muhasebe eğitime yaklaşımları incelenmiştir. İki farklı üniversitedeki İngilizce işletme bölümü öğrencilerinin İngilizce muhasebe eğitime yaklaşımları anket yöntemiyle analiz edildi. Bu kapsamda, ankete katılan öğrencilerin yabancı dilde muhasebe eğitime ilişkin genel algı ve tutum, algılanan avantaj ve dezavantaj, dersin sunumu/materyal beklentileri araştırılmıştır. Araştırma bulgularına göre; öğrenciler, muhasebe eğitimi açısından Türkçe öğretimin faydalı olacağı yönünde yaklaşım göstermişlerdir. Bununla birlikte, İngilizce bilgilerini geliştireceği beklentisiyle yükseköğretimdeki derslerin İngilizce dilinde verilmesine olumlu yaklaşmışlardır. Bu beklentide, ağırlıklı olarak, yurt dışında lisansüstü eğitim ve mezuniyet sonrası yurt dışında istihdam beklentisi etkili olmuştur. Tartışma: Muhasebe derslerinde kullanılan materyallerde, tek düzen hesap planında ve dersin anlatımında İngilizce dilinin yanı sıra ana dilin de kullanılmasının, öğrencilerin muhasebe dersini daha iyi anlamalarını sağlayacağı görüşü öne çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: İngilizce Dilinde Eğitim, Muhasebe Eğitimi, Yükseköğretim.

JEL Kodları: A20, M41.

EXAMINING THE APPROACHES OF THE STUDENTS WHO TAKE ACCOUNTING COURSES IN ENGLISH TO ACCOUNTING EDUCATION IN A FOREIGN LANGUAGE

Abstract

Although the number of programs in the English language in higher education institutions increases every year, the debates about the benefits and harms of teaching in a foreign language continue. One of these discussion areas is that accounting courses, which have a unique language, are conducted in a foreign language. In this study, we examined the approaches of university students enrolled in English business programs to English accounting education. For this purpose, we analyzed the approaches of English business department students at two different universities to English accounting education using a survey method. The general perception and attitude of the students participating in the survey towards foreign language accounting education, the perceived advantage and disadvantages, the presentation of the course/material expectations were investigated. According to the research findings, the students showed an approach that teaching Turkish would be beneficial in terms of accounting education. The students were positive about teaching higher education courses in English, with the expectation that it would improve their English knowledge. This expectation was mainly driven by the expectation of postgraduate education abroad and employment abroad after graduation. In addition, the opinion that

¹ Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, İşletme Bölümü, ayasar@atu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7960-9665

² Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, İşletme Bölümü, nerimanyalcin@atu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2196-4779 (Sorumlu yazar)

the use of mother tongue in addition to English in the materials used in accounting lessons, in the uniform chart of accounts and in the lecture will enable students to better understand the accounting lesson.

Keywords: Education in English Language, Accounting Education, Higher Education.

JEL Codes: A20, M41.

1. GİRİŞ

Küreselleşme sürecinin bir uzantısı olarak gerek Dünya’da gerekse Türkiye’de artan sayıda yükseköğretim kurumunun yabancı dilde yürüttüğü programlardan birisi de İngilizce İşletme programlarıdır. Derslerin tamamının ya da belirli bir yüzdesinin (%30) İngilizce dilinde yapıldığı bu programların, yabancı dilin ve/veya programdaki derslerin öğretiminde fayda sağlayıp sağlamadığı, akademi içi ve dışı çevrelerde tartışma konusu olmaya devam etmektedir.

Yabancı dille öğretimin gerekliliği öne sürülürken, genellikle, yabancı dille öğretimin öğrencilerin İngilizceyi öğrenmelerini, bilimsel literatürü takip etmelerini ve dış dünyayla iletişimi kolaylaştıracağı yönündeki beklentiler öne çıkmaktadır. Aksi yönde öne sürülen görüşlerde ise öğretici ve öğrencinin bir konuyu derinlemesine bir şekilde en iyi ana dilinde anlatabileceği ve öğrenebileceği görüşü öne çıkmaktadır. Butzkamm (2007)’a göre; birey ana dilini kullanarak düşünmeyi, iletişim kurmayı ve sezgisel bir dilbilgisi anlayışı kazanmayı öğrenir. Bu nedenle anadil, insanların yabancı dil öğrenmesinde en büyük varlıktır ve yeni bir dil öğreniminde destek sistemi sağlamaktadır (Butzkamm, 2007, s. 29).

Türkiye’de, özellikle, düşük yüzdeler dilimlerde öğrenci alınan Üniversitelerde yabancı dilde öğretimin beklenen faydayı sağlamadığı ve etkili olmadığı yönünde hem akademisyenler hem de öğrenciler nezdinde görüşler olduğu görülmektedir (Örneğin; yabancı dilde ders verme şartı olan dil puanının sağlanmasının, konunun etkili bir şekilde İngilizce anlatılmasını sağlamadığı veya sağlasa bile öğrencinin İngilizce düzeyinin buna yetmediği gibi). Bu kapsamda, Gündüz (2022), yükseköğretim kurumlarında eğitimin yabancı dilde istenilen seviyede yürütülebilmesinin ancak öğrenci ve akademisyen arasında karşılıklı etkileşim, tam anlamıyla kurumsal bir donanım ve belli standartların sağlanmasıyla mümkün olabileceğini göstermiştir. Tosun (2006) ise, bir yıllık İngilizce hazırlık sınıfı sonrası yabancı dilde öğretim gören öğrencilerin İngilizce öğretim nedeniyle konuyu anlamadıkları, soru sormadıkları, konuyu tartışmadıkları, tam olarak not tutamadıkları, sınavlarda soruları anlayamadıkları ya da cevaplamaya İngilizceyi yetmediği için başarısızlıklarının kaçınılmaz olduğunu öne sürmüştür (Tosun, 2006, s. 38). Benzer şekilde, Öçal (2017), yabancı dille öğretimi, hocanın da öğrencinin de aslında çok iyi anlayacakları bir dil olduğu halde, asıl rollerinin ve dünyalarının dışına çıktıkları çok az bilinen sıkıcı bir oyun olarak ifade etmiştir (Öçal, 2017, s. 92).

IFAC, uluslararası eğitim standartlarına göre, “Genel eğitime dayanan ve bilgi veren muhasebe eğitim ve öğretimi; mesleki bilgi, mesleki beceriler, mesleki değerler ve etik ve tutumlar içermelidir” (IES, 2019, s. 20). Dolayısıyla, muhasebe eğitiminin, mesleki bilgi ve beceri özelliklerini aktaracak şekilde plânlanması önem taşımaktadır. Ancak, bu tasarımda; eğitimin verileceği dilin, ana dil veya ana dil dışında bir başka dil olması konusu literatürde tartışılmaktadır. Örneğin, Wong & Chia (1996)’ya göre; muhasebe dersi derin bir öğrenmeye ihtiyaç duyar ve bu tür bir öğrenme yaklaşımı daha yüksek düzeyde İngilizce yeterliliği gerektirir.

Literatürde, yabancı dilde öğretimin; öğrencinin öğrenmesi, iletişimi, başarısı vb. üzerine etkileri ile ilgili farklı bilim dallarında çeşitli yönlerden çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma alanlarından birisi de muhasebe derslerinin yabancı dille öğretilmesidir. Bu

kapsamındaki önceki çalışmalarda; genellikle, yabancı dilde muhasebe öğretiminde öğrencinin yabancı dil yeterliliği, notlarla ölçülen muhasebe performansı veya başarısı üzerine araştırmaların olduğu görülmektedir. Örneğin; Bobe ve Cooper (2019), nispeten yüksek (düşük) İngilizce dil yeterliliğine sahip öğrencilerin, benzerlerine kıyasla öğrenmeye derin (yüzeysel) bir yaklaşım benimsediklerini bulmuşlardır. Benzer şekilde, Ryan ve diğ. (2012), dil yeteneği ile öğrenmeye katılım arasında önemli bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır. Bunu aksine, Cai ve diğ. (2018), muhasebe öğrenimi ile öğrencilerin İngilizce yeterliliği arasında doğrudan anlamlı bir ilişki bulamamıştır. Öğrencilerin notlarla ölçülen muhasebe performansları ve dil yeterlilikleri arasındaki ilişkiyi araştıran bazı çalışmalarda (örneğin; Wong & Chia, 1996; Almajed ve Hamdan, 2015) öğrencilerin notlarla ölçülen muhasebe performansları ve İngilizce arasında anlamlı pozitif bir ilişki bulunurken, bazı çalışmalarda (örneğin; Dafouz ve Camacho-Miñano, 2016; Zaif ve diğ., 2017) ise istatistiksel bir farklılık bulunamamıştır. Diğer taraftan, bazı çalışmalarda (Coetzee vd., 2014; Barac, 2009), yabancı dilde muhasebe öğretiminin öğrencinin iletişim becerisindeki rolü; bazı çalışmalarda (Abayadeera, 2018), ise ana dili İngilizce olan ve olmayan öğretmenlerin muhasebe öğretimindeki etkinliği araştırılmıştır.

Bu çalışmada, önceki çalışmalardan farklı olarak, İngilizce işletme programlarında kayıtlı üniversite öğrencilerinin yabancı dilde *muhasebe* eğitimine yaklaşımları incelenmiştir. Bu amaçla, iki farklı üniversitedeki İngilizce işletme bölümü öğrencilerinin yabancı dilde muhasebe eğitimine ilişkin genel algı ve tutum; algılanan avantaj ve dezavantaj, dersin sunumu/materyal beklentileri olmak üzere üç ana grupta toplanan ifadelere katılma dereceleri anket araştırması yöntemiyle analiz edilmiştir. Böylece, temel ve teknik bir ders olan, kendine özgü bir dili ve hukuk ve vergi başta olmak üzere birçok disiplinle ilişkisi olan muhasebe derslerinin, yabancı dille öğretilmesine öğrencilerin yaklaşımları ortaya konulmuştur. Bu suretle, kendine özgü bir dili olan *muhasebenin* yabancı dilde öğretilmesine eleştirel bir yaklaşım ortaya konmuştur. Araştırmanın bu yönüyle literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

Bu çerçevede, ikinci bölümde yabancı dilde muhasebe öğretimi üzerine yapılan literatür araştırması sonuçları verilmiştir. Üçüncü bölümde, araştırmanın amaç ve yöntemi açıklanmıştır. Dördüncü bölümde araştırma bulguları ve son bölümde ise araştırma sonuçları ortaya konulmuştur.

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Önceki çalışmalarda; genellikle, yabancı dilde muhasebe öğretiminde öğrencinin yabancı dil yeterliliği (Ryan ve diğ., 2012; Cai ve diğ., 2018; Bobe ve Cooper, 2019), notlarla ölçülen muhasebe performansı veya başarısı (Wong ve Chia, 1996; Krausz ve diğ., 2005; Almajed ve Hamdan, 2015; Dafouz & Camacho-Miñano, 2016; Zaif ve diğ., 2017), öğrencinin iletişim becerisi (Coetzee ve diğ., 2014; Barac, 2009), ana dili İngilizce olan ve olmayan öğretmenlerin muhasebe öğretimindeki rolü (Abayadeera, 2018) araştırılmıştır.

Yabancı dilde muhasebe öğretiminde dil yeterliliğinin rolünü araştıran çalışmalar (Ryan ve diğ., 2012; Cai ve diğ., 2018; Bobe ve Cooper, 2019); verilecek muhasebe derslerinde öğrencilerin yabancı dil yeterliliklerinin düşük seviyede olmasının; eğitim esnasında iletişimin zayıf ve tek taraflı olmasına, muhasebe disiplinine duyulan ilginin azalmasına, öğrenme kalitesinin düşmesine, başarı seviyesinin düşmesine ve başarı kaygılarına neden olabileceği yönünde sonuçlar bulunmuştur. Örneğin; Bobe & Cooper (2019) İngilizce dil yeterliliğinin öğrencilerin muhasebe dersindeki memnuniyeti üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Çalışma bulguları, İngilizce dil yeterliliği yüksek (düşük) olan herhangi bir öğrencinin, benzerlerine kıyasla öğrenmeye daha derin (yüzeysel) bir yaklaşım benimseme eğiliminde olduğunu

göstermiştir. Ryan ve diğ. (2012), dil yeteneği ile öğrenmeye katılım arasında önemli bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Çalışmada, uluslararası öğrenciler arasında İngilizce dil gelişiminin hem sınıf içinde hem de sınıf dışında eksik olduğu sonucuna varılmıştır. Cai ve diğ. (2018), önceki çalışma bulgularından farklı olarak, muhasebe öğrenimi ile öğrencilerin İngilizce yeterliliği arasında doğrudan anlamlı bir ilişki olmadığını, ancak öğrencilerin analitik yetenekleri ile İngilizce öğretilen muhasebe öğrenimleri arasında güçlü bir ilişki olduğunu belirlemişlerdir.

Öğrencilerin notlarla ölçülen muhasebe performansları ve dil yeterlilikleri arasındaki ilişkiyi araştıran bazı çalışmalarda (örneğin; Whong & Chia, 1996; Almajed ve Hamdan, 2015) anlamlı pozitif bir ilişki bulunurken, bazı çalışmalarda (örneğin; Krausz ve diğ., 2005; Dafouz ve Camacho-Miñano, 2016; Zaif vd., 2017) ise istatistiksel bir farklılık bulunamamıştır. Örneğin, Wong & Chia (1996), öğrencilerin İngilizce performanslarının düşük olmasının muhasebe performans düzeylerini önemli ölçüde etkileyebileceğini göstermiştir. Çalışmada, öğrencilerin ilgili muhasebe derslerini daha iyi anlamaları için iyi bir İngilizce iletişim becerisine sahip olmaları gerektiği önerilmiştir. Almajed ve Hamdan (2015), muhasebe öğrencilerinin ana dilleri öğretildiğinde daha iyi anladıklarını ve bunun notlarını artıracaklarını göstermiştir. Çalışmada, muhasebe kavramlarının daha iyi anlaşılabilmesi, işgücü piyasasının ihtiyaçlarının karşılanabilmesi, muhasebecilerin daha iyi ve eğitilmiş olması için öğretim elemanlarının muhasebe ders materyallerini öğrencinin ana diliyle anlatması gerektiği belirtilmiştir. Diğer taraftan, Krausz ve diğ. (2005), ABD’de, uluslararası MBA öğrencilerinden oluşan bir örneklem için, lisansüstü finansal muhasebe sınıfındaki performans ile TOEFL puanları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırma sonuçları, TOEFL puanlarının uluslararası öğrenciler için lisansüstü muhasebede üstün performans ile ilişkili olmadığını göstermiştir. Dafouz ve Camacho-Miñano (2016), Finansal Muhasebe I dersini yabancı dilde (İngilizce) alan öğrencilerin, kullanılan eğitim diline (İspanyolca veya İngilizce) bakılmaksızın, yabancı dili İngilizce olmayanlarla aynı akademik sonuçları aldıklarını ortaya koymuştur. Zaif ve diğ. (2017), İngilizce eğitim alan öğrenciler ile Türkçe eğitim alan öğrenciler arasında öğrenme çıktıları açısından karşılaştırma yapmışlardır. Ayrıca, öğrencilerin öğrenme çıktılarının eğitim yılı ve üniversite giriş sınavına giriş sıralamasına göre farklılaşıp farklılaşmadığı araştırılmıştır. Öğrencilerin dersin vize, final ve genel notlarının karşılaştırılması, iki farklı öğretim yılında anlamlı bir farklılık ortaya koymamıştır. Üniversite sınavına giriş sıralamalarına göre en yüksek ve en düşük çeyrekteki öğrenciler genel not açısından karşılaştırıldığında ise, her iki karşılaştırmada da İngilizce eğitim veren programdaki öğrenciler lehine istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür.

Literatürde, yabancı dilde muhasebe öğretiminin öğrencinin iletişim becerisinde rolünü ortaya koyan çalışmalar da bulunmaktadır (Örneğin; Coetzee vd., 2014; Barac, 2009). Örneğin, Coetzee ve diğ. (2014), kaynakları yetersiz okullara devam eden daha önce dezavantajlı Afrika topluluklarından gelen öğrenciler ile iyi kaynaklara sahip, batılı okullara devam eden Afrikalı öğrenciler ile diğer öğrenciler arasındaki iletişim endişesinde önemli farklılıklar tespit edilmiştir. Ayrıca, mezun olarak görev yapacakları iş dilinde eğitim alan öğrencilerin, ana dilleri ne olursa olsun, o dilde daha az iletişim kaygısı sergilediklerin bulgusu elde edilmiştir. Barac (2009), stajyer muhasebecilerin bilgi ve beceri gereksinimlerine ilişkin olarak staj eğitimi veren görevlilerin algılarını belirlemeye yönelik çalışma yapmıştır. Çalışmada; stajyer muhasebecilere tipik olarak öğretilen teknik bilginin ötesinde genişletilmiş bir dizi yetkinliklere doğru bir hareket olduğunu ve günümüzün giriş seviyesi stajyer muhasebecilerin iletişim, analitik, kişilerarası ve bilgisayar konularında eğitim almaları gerektiğine dair kanıtlar bulunmuştur.

Abayadeara (2018), ana dili İngilizce olan ve olmayan öğretmenlerin muhasebe öğretimindeki rolünü araştırmıştır. Çalışmada, işletme disiplini öğrencilerinin anadili İngilizce olmayan öğretmenleri bilgili ve çalışkan bulduğu, ancak, kültürlerarası iletişim kaygısı sorunlarının öğretim etkinliklerini engellediği bulgusu elde edilmiştir.

3. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, İngilizce işletme programlarında kayıtlı üniversite öğrencilerinin yabancı dilde muhasebe eğitimine yaklaşımlarını incelemektir.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada, iki farklı üniversitedeki İngilizce işletme bölümü öğrencilerinin yabancı dilde muhasebe öğretimine ilişkin genel algı ve tutum; algılanan avantaj ve dezavantaj, dersin sunumu/materyal beklentileri olmak üzere üç ana grupta toplanan ifadelerle katılma dereceleri anket araştırması yöntemiyle toplanan veriler üzerinden analiz edilmiştir. Verilerin toplanmasından önce, Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan 23/03/2022 tarih ve 05 sayılı kararı ile Etik Kurul Onayı alınmış olup, araştırma süresince Araştırma ve Yayın Etik kurallarına uyulmuştur.

Anket; birinci bölümü öğrencilerin İngilizce muhasebe derslerine ilişkin genel algı ve tutumlarını (13 ifade), ikinci bölümü öğrencilerin İngilizce muhasebe dersleri hakkında algıladıkları avantaj ve dezavantajları (14 ifade) ve üçüncü bölümü öğrencilerin İngilizce muhasebe derslerinin sunumunda materyal beklentilerini (11 ifade) ölçmek üzere tasarlanmış toplam 38 önermeden oluşmaktadır. Demografik bilgilerin yer aldığı son kısımda ise öğrencilerin cinsiyet ve sınıf bilgisinin yanı sıra; özel İngilizce eğitim desteği (kurs/ders) alıp almadıkları, mezuniyet sonrası yurtdışında lisansüstü muhasebe eğitimi plânlaması ve mezuniyetten sonra muhasebe alanında istihdam planlaması gibi konularda görüşlerinin sorulduğu kontrol önermeleri yer almaktadır. Demografik bilgiler ile birlikte anket, toplam 46 önerme ve ifadeden oluşmaktadır. Anket önermeleri, ilgili literatürden faydalanılarak bu çalışmanın yazarları tarafından hazırlanmıştır.

Anket verileri 5'li Likert tipi ölçek aracılığı ile toplanmış olup, ölçekte yer alan ifadelerle katılımcıların cevapları; “(1) Kesinlikle Katılmıyorum”, “(2) Katılmıyorum”, “(3) Kararsızım”, “(4) Katılıyorum”, “(5) Kesinlikle Katılıyorum” şeklinde puanlanmıştır. Ölçekte yer alan puan aralıkları; 2,60'ın altındaki değerler katılmama, 2,60 ile 3,39 arasındaki değerler kararsız ve 3,40 ve üzeri değerler katılma olarak değerlendirilmiştir (Tekin, 1996).

Araştırmanın ana kütesini, Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi (ATÜ) ve Çukurova Üniversitesi (ÇÜ), İngilizce işletme bölümlerinde kayıtlı öğrenciler oluşturmaktadır. Böylece, iki farklı devlet üniversitenin aynı programlarındaki öğrencilerin yabancı dilde eğitime yönelik farklılık oluşturabilecek yaklaşımları ortaya konulmak istenmiştir. Bunlardan ilki, ÇÜ; 1973 yılında kurulmuş, kurum kültürü yerleşmiş, akademik personel çeşitliliği, kampüs donatıları, sosyal imkânları, derslik sayısı ve şartları bakımından olgunlaşmış bir üniversitedir. ATÜ ise, 2011 yılında kurulmuş olup, henüz fiziki imkânlar, kampüs donatıları, derslikler ve akademik personel bakımından gelişmekte olan bir üniversitedir. İkinci olarak; her iki üniversitenin öğrenci kontenjan sayıları ile yükseköğretime geçiş puan ve yüzdelik dilimleri farklıdır. Son olarak, ATÜ bünyesindeki İşletme programında sadece İngilizce dilinde öğretim yapıldığından, öğrencilerin alternatif Türkçe programı bulunmamaktadır. Ancak, ÇÜ'de hem İngilizce İşletme hem de Türkçe İşletme programı bulunmaktadır.

Örneklemedeki Üniversitelerin İngilizce işletme programlarında, ikinci sınıftan itibaren İngilizce muhasebe dersleri okutulmaktadır. Bu nedenle, ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencileri araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırmaya katılan öğrenci sayıları Tablo 1’de özetlenmiştir. Buna göre, her iki kamu üniversitesinde 2. sınıftan itibaren kayıtlı öğrencilerin yüzde 61’ine ulaşılarak anket uygulanmıştır.

Tablo 1. Örneklem tablosu

Değişken	Sınıf	ATÜ				ÇÜ				Genel Toplam
		2.sınıf	3.sınıf	4.sınıf	Toplam	2.sınıf	3.sınıf	4.sınıf	Toplam	
Bölüme kayıtlı öğrenci sayısı		50	25	15	90	45	21	26	92	182
Ankete katılan öğrenci sayısı		36	18	13	67	18	11	15	44	111
Yüzde %		72	72	86	74,5	40	52	58	48	61

İngilizce işletme bölümü öğrencilerinin İngilizce muhasebe derslerine yaklaşımlarının değerlendirildiği bu araştırmada, hazırlanan anket aracılığıyla elde edilen veriler kullanılarak aşağıdaki hipotezler test edilmiştir.

H01: Öğrencilerin demografik ve kontrol değişkenlerine göre dağılımları bakımından İngilizce muhasebe derslerine karşı genel algılarında farklılık bulunmamaktadır.

H02: Öğrencilerin demografik ve kontrol değişkenlerine göre dağılımları bakımından İngilizce muhasebe derslerinin algılanan avantaj ve dezavantajlarında farklılık bulunmamaktadır.

H03: Öğrencilerin demografik ve kontrol değişkenlerine göre dağılımları bakımından İngilizce muhasebe derslerinin sunum ve materyal beklentilerinde farklılık bulunmamaktadır.

Anket araştırmalarında kullanılan ölçeklere, Cronbach Alfa testi uygulanarak, bireysel puanların (n) soru içeren bir ölçekte sorulara verilen cevapların toplanması ile bulunduğu durumlarda; soruların birbirleri ile benzerliğini, yakınlığını ortaya koyan bir katsayı hesaplanır. Söz konusu Alfa katsayısı, $0,00 \leq \alpha < 0,40$ ise ölçek güvenilir değildir; $0,40 \leq \alpha < 0,60$ ise ölçek düşük güvenilirliktedir; $0,60 \leq \alpha < 0,80$ ise ölçek oldukça güvenilirdir; $0,80 \leq \alpha$ ise ölçek yüksek derecede güvenilir olarak kabul edilir (Terzi, 2019). Bu araştırmada hazırlanan ankette, demografik bilgiler hariç üç ana bölüm ve toplam 38 ifadeden oluşan önermelerin Croanbach’s Alpha testi sonucu 0,669 olarak hesaplanmıştır. Bu oran, ölçeğin oldukça güvenilir değer aralığında yer aldığını göstermektedir.

Anket araştırmalarında, ölçeğin güvenilirliğinin yanı sıra, katılımcıların ölçekte yer alan ifadelere katılma derecelerinden oluşan verilerin normallik dağılımı incelenmelidir. Tablo 2’de, verilerin normallik test bulguları ve değerlendirme sonucu gösterilmiştir. Değerlendirme George & Mallery (2012) ve Tabachnick & Fidell (2013) çalışmalarında ifade edilen, "±1.5 arasındaki basıklık değeri çoğu psikometrik amaç için mükemmel kabul edilir, ancak belirli uygulamaya bağlı olarak çoğu durumda ±2.0 arasındaki bir değer de kabul edilebilir." referanslarının temelinde yapılmıştır (George ve Mallery, 2012; Tabachnick & Fidell, 2013). Yapılan basıklık ve çarpıklık testleri sonucunda tüm önermelere ait değerler normal dağılım çerçevesinde kabul edilmiş olup, analizlerde parametrik testler tercih edilmiştir.

4. BULGULAR

Araştırma hipotezleri, elde edilen verilerin SPSS Statistics programı aracılığı ile istatistik testlere tabi tutulması suretiyle test edilmiştir. Elde edilen tanımlayıcı bulgular, hipotez testlerine ilişkin betimleyici istatistik bulguları ile fark bulguları aşağıda özetlenmiştir.

4.1. Demografik Bulgular

Ankete katılan öğrencilerin demografik bilgileri Tablo 2’de sunulmuştur. Ankete katılanların yüzde 60’ı ATÜ, yüzde 40’ı ise ÇÜ’ kayıtlı öğrencilerden oluşmaktadır. Diğer demografik değişkenler iki üniversite için ayrı ayrı incelendiğinde;

- Cinsiyet bakımından; ATÜ’de kadın katılımcıların daha fazla, ÇÜ’de erkek öğrencilerin daha fazla katılım göstermiş olduğu,
- Sınıf bakımından; ATÜ’de 2. sınıf öğrenciler çoğunlukta yer alırken, ÇÜ’de sınıf bakımından daha homojen bir dağılım olduğu,
- Hazırlık eğitimi bakımından; her iki üniversiteden katılan öğrencilerin büyük çoğunluğunun üniversite hazırlık sınıfı eğitimi aldıkları, hazırlıktan muaf öğrenci sayılarının yüzde 12-16 değer aralığında değişim gösterdiği,
- Genel not ortalaması bakımından; öğrenci sayısının ATÜ’de yüzde 19, ÇÜ’de yüzde 7 oranında; her iki üniversiteden katılan öğrencilerin yaklaşık yüzde 50’sinin 2,50-3,00 ortalama aralığında ortalamaya sahip oldukları; 3,00 ortalamasının üzerinde öğrenci sayısının ATÜ’de yüzde 25, ÇÜ’de yüzde 14 düzeyinde gerçekleştiği,
- Öğrencilerin bildiği yabancı dil sayısı bakımından; ATÜ’den katılan öğrencilerin yüzde 70’i, ÇÜ’den katılan öğrencilerin yüzde 80’inin en az bir yabancı dil bildiklerini; ATÜ’den beş, ÇÜ’den ise bir öğrenci İngilizce bir programda kayıtlı olmasına rağmen bildiği yabancı dil sayısını “sıfır” olarak ifade ettiği tespit edilmiştir.

Tablo 2. Örnekleme ilişkin demografik özellikler

Değişkenler		Sayı	%	Değişkenler		Sayı	%
ATÜ		67	60	ÇÜ		44	40
Cinsiyet	Kadın	38	56	Cinsiyet	Kadın	21	48
	Erkek	29	44		Erkek	23	52
Sınıf	2.sınıf	36	53	Sınıf	2.sınıf	18	41
	3.sınıf	18	27		3.sınıf	11	25
	4.sınıf	13	20		4.sınıf	15	34
Hazırlık okuma durumu	Lise hazırlık	3	5	Hazırlık okuma durumu	Lise hazırlık	1	2
	Üniversite hazırlık	53	79		Üniversite hazırlık	38	86
	Hazırlık muaf	11	16		Hazırlık muaf	5	12
Genel not ortalaması	<2	13	19	Genel not ortalaması	<2	3	7
	2,01-2,50	9	13		2,01-2,50	13	29
	2,51-3,00	30	45		2,51-3,00	22	50
	>3	15	23		>3	6	14
Bildiği yabancı dil sayısı	0	5	7	Bildiği yabancı dil sayısı	0	1	2
	1	47	70		1	36	82
	2	14	21		2	6	14
	3	1	2		3	1	2

4.2. Örneklemin Kontrol Önergeleri Bakımından Dağılımına İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan öğrenciler, demografik değişkenlerinin yanı sıra, İngilizce muhasebe derslerine yaklaşımlarında etkisi olabilecek kontrol önermeleri bakımından da sınıflandırılmıştır. Bu önermeler, öğrencilerin geçmişte özel İngilizce eğitim desteği (kurs/ders) almış olma, mezuniyet sonrası yurt dışında yüksek lisans plânlaması ve mezuniyet sonrası yurt dışında muhasebe alanında istihdam planlaması olup olmadığını ortaya koyan ifadelerden

oluşmaktadır. Tablo 3, kontrol önermeleri bakımından analiz bulgularını göstermektedir. Kontrol önermeleri bakımından yapılan değerlendirmeye göre; her iki üniversiteden katılan öğrencilerin yüzde 27'sinin İngilizce özel eğitim desteği aldığı, yüzde 66'sından fazlasının mezuniyet sonrası yurt dışında yüksek lisans plânı yaptığı ve yüzde 80'inin mezuniyet sonrası yurt dışında muhasebe alanında istihdam plânı olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre; her iki üniversiteden katılan öğrencilerin kontrol önermeleri bakımından birbirinden ayrıışmadıkları, benzer dağılımlar gösterdikleri tespit edilmiştir.

Tablo 3. Örneklem ilişkili kontrol önermeleri

ATÜ		Sayı	%	ÇÜ		Sayı	%
Özel İngilizce eğitim desteği (kurs/ders) almış olma	Evet	15	22	Özel İngilizce eğitim desteği (kurs/ders) almış olma	Evet	15	34
	Hayır	52	78		Hayır	29	66
Mezuniyet sonrası yurt dışında yüksek lisans planlaması	Evet	44	66	Mezuniyet sonrası yurt dışında yüksek lisans planlaması	Evet	30	68
	Hayır	23	34		Hayır	14	32
Mezuniyet sonrası yurt dışında muhasebe alanında istihdam planlaması	Evet	56	84	Mezuniyet sonrası yurt dışında muhasebe alanında istihdam planlaması	Evet	35	80
	Hayır	11	16		Hayır	9	20

4.3. Hipotez Testlerine İlişkin Betimleyici İstatistik Bulgular

İngilizce işletme bölümü öğrencilerinin İngilizce muhasebe dersleri hakkında yaklaşımlarını değerlendirmek üzere; genel algı, algılanan avantaj ve dezavantajlar ile dersin işlenişi, sunum ve materyaller hakkında beklentilerini ifade eden üç ana başlık altında hipotezler oluşturulmuştur. İlk olarak, öğrencilerin önermelere verdikleri cevapların ortalamaları bakımından bir değerlendirme yapılarak, her bir algı grubu için ayrı ayrı olmak üzere betimleyici istatistik bulguları özetlenmiştir. Daha sonra, her üç hipotez için ayrı ayrı olmak üzere, demografik değişkenler ve kontrol değişkenleri bakımından gruplar arasında fark olup olmadığı bağımsız örneklem t- testleri ve Anova test sonuçları karşılaştırmalı olarak özetlenmiştir.

4.3.1. İngilizce Muhasebe Dersleri Hakkında Genel Algı Önermelerine İlişkin Bulgular

Tablo 4, İngilizce muhasebe dersleri hakkında genel algı (GA) önermelerine ilişkin betimleyici istatistik bulgularını göstermektedir.

Öğrencilerin “İngilizce düzeyim, İngilizce muhasebe derslerini anlamak için yeterlidir” (GA1) önermesine (3,61) ortalama ile; “Muhasebe derslerinin İngilizce anlatılması derse katılımı engellemez” (GA3) önermesine (3,60) ortalama ile; “İngilizce muhasebe derslerinde derslere İngilizce katılım sağlayabilirim” (GA8) önermesine (3,53) ortalama ile ve son olarak da “İngilizce muhasebe derslerinde sorularım olursa Türkçe sorarım” (GA9) önermesine (3,77) ortalama ile “Katılıyorum” şeklinde cevap verdikleri görülmektedir. Burada, (GA8) ve (GA9) önermeleri birbirleri ile karşılaştırıldığında, öğrencilerin derslerde İngilizce yerine Türkçe soru sormak ile ilgili önermeye daha yüksek ortalama ile katıldıkları görülmektedir. Ayrıca, İngilizce düzeyini İngilizce muhasebe derslerini anlamak açısından yeterli gören öğrencilerin (GA1), İngilizce muhasebe derslerine İngilizce katılım sağlama yönünden (GA8) daha düşük ortalama ile (3,53) katıldıkları anlaşılmaktadır.

Tablo 4. İngilizce muhasebe dersleri hakkında genel algı önermelerine ilişkin betimleyici istatistik bulguları

İfadeler	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Ortalama
GA1 İngilizce düzeyim, İngilizce muhasebe derslerini anlamak için yeterli	2	16	26	46	21	3,61*
GA2 İngilizce muhasebe eğitimi ezber yapmaya yöneltilir	10	22	30	36	13	3,18
GA3 Muhasebe derslerinin İngilizce anlatılması derse katılımımı engellemez	4	21	24	29	33	3,60*
GA4 İngilizce muhasebe dersleri yüzeysel anlatılır	19	33	24	25	10	2,77
GA5 Zorunlu dersler dışında seçmeli derslere karar verirken İngilizce muhasebe derslerine yer veririm	15	18	35	23	20	3,14
GA6 İngilizce muhasebe dersleri benim için oldukça zorlayıcıdır	13	29	28	25	15	3,00
GA7 İngilizce muhasebe derslerinde İngilizce soru sorabilirim	4	14	41	39	13	3,39
GA8 İngilizce muhasebe derslerinde derslere İngilizce katılım sağlayabilirim	4	10	36	45	16	3,53*
GA9 İngilizce muhasebe derslerinde sorularım olursa Türkçe sorarım	7	8	21	43	32	3,77*
GA10 İngilizce soramayacağım için muhasebe derslerinde soru sormamayı tercih ederim	23	30	25	20	13	3,05
GA11 İngilizce anlatılan muhasebe derslerinde başarı notum/beklentim düşüktür	18	28	23	25	17	2,95
GA12 Hazırlıkta verilen İngilizce eğitimi, İngilizce muhasebe dersleri için yeterli seviyededir	26	23	23	25	14	2,8
GA13 Türkçe/İngilizce olmasına bakılmaksızın muhasebe dersleri oldukça zorlayıcıdır	10	29	25	28	19	3,15

Diğer taraftan, sayılan dört önerme dışındaki dokuz genel algı önermesine öğrencilerin “Kararsız” cevaplar verdikleri görülmektedir. Kararsız kaldıkları önermeler arasında; “Zorunlu dersler dışında seçmeli derslere karar verirken İngilizce muhasebe derslerine yer veririm” (GA5) önermesi (3,14) dikkat çekicidir. Bu durum, İngilizce muhasebe dersleri zorunlu olmadığı takdirde öğrencilerden talep görmeyebileceği yönünde değerlendirilebilir.

4.3.2. İngilizce Muhasebe Derslerinin Avantaj ve Dezavantajlarına İlişkin Bulgular

Tablo 5, İngilizce muhasebe derslerinin algılanan avantaj ve dezavantajları hakkında önermelere ilişkin betimleyici istatistik bulgularını göstermektedir. İngilizce muhasebe derslerinin avantaj ve dezavantajları hakkında verilen cevapların ortalamaları, bu grupta yer alan önermelere genel algı grubuna kıyasla daha kararlı cevaplar ile yaklaşıldığını göstermektedir. Öyle ki, on dört önermeden dokuzu “Katılıyorum”, üçü “Kararsız” ve ikisi “Katılmıyorum” karar aralıklarında yer almıştır.

Ortalamaların “Katılıyorum” şeklinde gerçekleştiği önermelerden; “İngilizce muhasebe derslerini, Türkçe anlatıldığı durumda daha iyi anlarım” (AD1) önermesi (3,92) ortalama ile ve “Muhasebe dersi kaynaklarının Türkçe olması halinde daha başarılı olurum” (AD2) önermesi (3,84) ortalama gerçekleşmiştir. İngilizce muhasebe derslerinin avantajlarını sorgulayan bu bulgu, kişinin en iyi şekilde ana dilinde düşünüp anlayabileceği görüşünü desteklemesi açısından oldukça önemlidir.

Ayrıca, ortalamalar yönünden karşılaştırıldığında en yüksek puan ortalamasının “Muhasebe derslerinin İngilizce anlatılması yurt dışında istihdam imkânı sağlayacaktır” (AD9) önermesi olup (4,05) ve “Muhasebe derslerinin İngilizce anlatılması uluslararası muhasebe standart ve kurallarını takip etmemi kolaylaştırır” (AD13) önermesi (4,00) ortalama ile

“Katılıyorum” olarak gerçekleşmiştir. Bu durum, ankete katılan öğrencilerin yüzde 80’inin mezuniyet sonrası yurtdışında muhasebe alanında olabilecek bir istihdama İngilizce öğretiminin katkı sağlayabileceğini düşündükleri yönünde değerlendirilebilir. Diğer taraftan, İngilizce muhasebe derslerinin öğrencinin muhasebe bilgisinin yanı sıra; İngilizce bilgilerini de geliştireceği, uluslararası muhasebe standartlarının anlaşılması ve uluslararası eğitim kurumlarında lisansüstü eğitim imkânı bulabilmelerine faydası olacağı yönündeki önermelere de katıldıkları görülmektedir.

Öğrencilerin “Muhasebe derslerinin İngilizce anlatılması muhasebe alanında istihdam kolaylığı sağlayacaktır” (AD5) önermesine (3,21) ortalama ile; “Muhasebe derslerinin İngilizce anlatılması KPSS gibi sınavlarda sınav başarımı olumsuz yönde etkilemez” (AD10) önermesine (3,07) ortalama ile ve “Muhasebe derslerinin İngilizce anlatılması muhasebe alanında özgüvenimi artırır” (AD11) önermesine (3,34) ortalama ile “Kararsız” kaldıkları görülmüştür. Bu bulgular, öğrencilerin İngilizce muhasebe derslerinin ulusal muhasebe piyasasında iş bulmalarına veya Türkiye’de kamuda istihdam imkânlarına erişmelerinde katkı sağlayıp sağlamayacağı konusunda kararsız olduklarını göstermektedir.

Tablo 5. İngilizce muhasebe derslerinin algılanan avantaj ve dezavantajları hakkında önermelere ilişkin betimleyici istatistik bulguları

İfadeler	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Ortalama
AD1 İngilizce muhasebe derslerini, Türkçe anlatıldığı durumda daha iyi anlarım	6	7	21	33	44	3,92
AD2 Muhasebe ders kaynaklarının Türkçe olması halinde daha başarılı olurum	6	11	18	36	40	3,84
AD3 İngilizce muhasebe eğitimi çalışma motivasyonumu düşürür	23	42	20	16	10	2,53
AD4 Dersleri ana dil yerine yabancı dilde almak, İngilizce bilgimi geliştirir	4	9	24	32	42	3,89
AD5 Muhasebe derslerinin İngilizce anlatılması muhasebe alanında istihdam kolaylığı sağlayacaktır	9	17	43	25	17	3,21
AD6 Muhasebe derslerinin İngilizce anlatılması lisansüstü eğitime kabul edilmemi kolaylaştırır	2	8	27	39	35	3,88
AD7 Muhasebe derslerinin İngilizce anlatılması sayesinde muhasebenin yansıra İngilizce bilgimde gelişmektedir	5	5	17	49	35	3,94
AD8 Muhasebe derslerinin İngilizce anlatılması lisansüstü eğitimde başarılı olmama katkı sağlayacaktır	3	5	26	44	33	3,89
AD9 Muhasebe derslerinin İngilizce anlatılması yurt dışında istihdam imkânı sağlayacaktır	3	4	18	45	41	4,05
AD10 Muhasebe derslerinin İngilizce anlatılması KPSS gibi sınavlarda sınav başarımı olumsuz yönde etkilemez	12	21	40	23	15	3,07
AD11 Muhasebe derslerinin İngilizce anlatılması muhasebe alanında özgüvenimi artırır	8	19	33	29	22	3,34
AD12 Muhasebe derslerinin İngilizce anlatılması öğrenci- öğretmen ilişkisini olumsuz etkiler	32	38	24	10	7	2,30
AD13 Muhasebe derslerinin İngilizce anlatılması uluslararası muhasebe standart ve kurallarını takip etmemi kolaylaştırır	3	11	22	41	34	4,00
AD14 Muhasebe derslerinin İngilizce anlatılması uluslararası muhasebe literatürünü takip etmemi kolaylaştırır	2	9	24	46	30	3,84

Son olarak, “İngilizce muhasebe eğitimi çalışma motivasyonumu düşürür” (AD3) önermesine (2,53) ortalama ile ve “Muhasebe derslerinin İngilizce anlatılması öğrenci-öğretmen ilişkisini olumsuz etkiler” (AD12) önermesine (2,30) ortalama ile katılmadıkları görülmektedir. Reddedilen iki önermeye göre; öğrenciler, derslerin İngilizce anlatılmasından motivasyon

kayıbı yaşamadıklarını ve ders öğretim elemanı/üyesi ile ilişkilerinin dersin İngilizce olması nedeniyle olumsuz etkilenmediğini ifade etmektedir.

4.3.3. İngilizce Muhasebe Derslerinin Sunum ve Materyal Beklentilerine İlişkin Bulgular

Tablo 6, İngilizce muhasebe derslerinin sunum ve materyal beklentileri hakkında önermelere ilişkin betimleyici istatistik bulgularını göstermektedir. Anketin bu bölümünde, öğrencilerin İngilizce muhasebe derslerinin işlenişi esnasında kullanılan öğretim teknikleri, sunum teknikleri, ders materyalleri ve tek düzen hesap planı ile ilgili beklentileri tespit edilmiştir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin, “Muhasebe dersi kaynaklarının İngilizce olması halinde daha başarılı olurum” (SM1) önermesine (2,89) ortalama ile; “Muhasebe derslerinin Türkçe anlatılmasını tercih ederim” (SM2) önermesine (3,27) ortalama ile; “Muhasebe derslerinin İngilizce anlatılmasını tercih ederim” (SM3) önermesine (3,30) ile; “Muhasebe dersi materyallerinin İngilizce olmasını tercih ederim” (SM5) önermesine (3,35) ortalama ile ve “Muhasebe dersi materyallerinin Türkçe olmasını tercih ederim” (SM6) önermesine (3,32) ortalama ile “Kararsız” kaldıkları görülmüştür.

“Muhasebe derslerinin hem ana dilde hem İngilizce anlatılmasını tercih ederim” (SM4) önermesine (3,82) ortalama ile; “Muhasebe materyallerinin hem İngilizce hem Türkçe olmasını tercih ederim” (SM7) önermesine (3,86) ortalama ile; “İngilizce muhasebe derslerinin sunu/slayt gibi görsellerle anlatılması ders başarımları artırır” (SM8) önermesine (4,07) ortalama ile; “İngilizce muhasebe derslerinin tahtada soru çözümlenerek anlatılması ders başarımları artırır” (SM9) önermesine (4,41) ortalama ile, “İngilizce muhasebe sınavlarında İngilizce tekdüzen hesap planı kullanılmasını tercih ederim” (SM10) önermesine (3,61) ortalama ile ve “İngilizce muhasebe derslerinde Türkçe tekdüzen hesap planı kullanılmasını tercih ederim” (SM11) önermesine (3,55) ortalama ile katıldıkları görülmüştür.

Tablo 6’deki beklenti önermeleri göz önüne alındığında; öğrencilerin muhasebe derslerinde İngilizce öğretimin yanı sıra Türkçe öğretim, İngilizce materyalin yanı sıra Türkçe materyal ve son olarak İngilizce hesap planlarının yanı sıra Türkçe hesap planları ile eğitim görme beklentileri ve talepleri olduğu dikkat çekmektedir. Ayrıca modern ders anlatım tekniklerinin yanı sıra geleneksel olarak sınıfta örnek soruların çözülmesi aracılığıyla eğitim alma beklentileri olduğu da görülmektedir. Araştırmada yer alan tüm önermelerden en yüksek ortalamaya sahip olan önermenin de yine “İngilizce muhasebe derslerinin tahtada soru çözümlenerek anlatılması ders başarımları artırır” (SM9) (4,41) önermesi olduğu görülmektedir. Bu bulguya yüksek derecede katılma gösterilmesi, aslında öğrencilerin muhasebe derslerine karşı beklentilerinin yabancı dili öğrenmek değil, muhasebe bilgilerini ve buna bağlı olarak ders başarımlarını arttırmak olduğunu göstermesi açısından dikkate değer bir bulgudur.

Tablo 6. İngilizce muhasebe derslerinin sunum ve materyal beklentileri hakkında önermelere ilişkin betimleyici istatistik bulguları

İfadeler	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Ortalama
SM1 Muhasebe dersi kaynaklarının İngilizce olması halinde daha başarılı olurum	12	23	48	21	7	2,89
SM2 Muhasebe derslerinin Türkçe anlatılmasını tercih ederim	12	18	36	18	27	3,27
SM3 Muhasebe derslerinin İngilizce anlatılmasını tercih ederim	10	15	40	23	23	3,30
SM4 Muhasebe derslerinin hem İngilizce hem Türkçe anlatılmasını tercih ederim	5	10	21	39	36	3,82
SM5 Muhasebe dersi materyallerinin İngilizce olmasını tercih ederim	8	16	34	35	18	3,35
SM6 Muhasebe dersi materyallerinin Türkçe olmasını tercih ederim	8	19	35	27	22	3,32
SM7 Muhasebe materyallerinin hem İngilizce hem Türkçe olmasını tercih ederim.	6	10	17	39	39	3,86
SM8 İngilizce muhasebe derslerinin sunu/slayt gibi görsellerle anlatılması ders başarımlarını artırır	6	4	17	33	51	4,07
SM9 İngilizce muhasebe derslerinin tahtada soru çözümlerle anlatılması ders başarımlarını artırır	1	6	7	29	68	4,41
SM10 İngilizce muhasebe sınavlarında İngilizce tekdüzen hesap planı kullanılmasını tercih ederim.	6	12	32	30	31	3,61
SM11 İngilizce muhasebe derslerinde Türkçe tekdüzen hesap planı kullanılmasını tercih ederim.	8	8	38	29	28	3,55

4.4. Hipotez Testlerine İlişkin Fark Bulguları

4.4.1. İngilizce Muhasebe Dersleri Hakkında Genel Algı Önermelerine İlişkin Fark Bulguları

Demografik değişkenler ve kontrol değişkenleri bakımından gruplar arasında fark olup olmadığının kontrolü amacıyla bağımsız örneklem t- testleri ve Anova test sonuçları karşılaştırmalı olarak her üç hipotez için ayrı ayrı incelenmiş ve bulgulara Tablo 7’de yer verilmiştir. Bu kapsamda, H01 hipotezinin testi amacıyla, sınıf ve bilinen yabancı dil sayısı için Anova testi, diğer değişkenler için bağımsız örneklem t- testi gerçekleştirilmiş ve çift kuyruklu anlamlılık sonuçları ile birlikte hipotezleri destekleme (*0,05 ve **0,10 anlamlılık düzeyinde) sonuçları belirtilmiştir.

H01 hipotezinin testi amacıyla gerçekleştirilen fark testleri sonucunda:

- *Üniversite türü bakımından*, on bir önerme H01 hipotezini desteklemekte iken; iki önerme desteklememektedir. Buna göre; üniversite türü bakımından “İngilizce düzeyim, İngilizce muhasebe derslerini anlamak için yeterlidir” ve “İngilizce muhasebe derslerinde sorularım olursa Türkçe sorarım” önermeleri bakımından üniversite türü değişkeni fark ortaya koymaktadır. Diğer önermeler bakımından fark tespit edilememiştir.
- *Sınıf düzeyi bakımından*, on bir önerme H01 hipotezini desteklemekte iken; iki önerme desteklememektedir. Buna göre; “İngilizce muhasebe eğitimi ezber yapmaya yöneltilir” ve “İngilizce anlatılan muhasebe derslerinde başarı notum/beklentim düşüktür” önermeleri bakımından sınıf düzeyi değişkeni fark ortaya koymaktadır. Diğer önermeler bakımından fark tespit edilememiştir.
- *Cinsiyet bakımından*, altı önerme H01 hipotezini desteklemekte iken; yedi önerme desteklememektedir. Buna göre; “İngilizce düzeyim, İngilizce muhasebe derslerini

anlamak için yeterlidir”, “Muhasebe derslerinin İngilizce anlatılması derse katılımımı engellemez”, “İngilizce muhasebe dersleri benim için oldukça zorlayıcıdır”, “İngilizce muhasebe derslerinde İngilizce soru sorabilirim”, “İngilizce muhasebe derslerinde derslere İngilizce katılım sağlayabilirim”, “Hazırlıkta verilen İngilizce eğitimi, İngilizce muhasebe dersleri için yeterli seviyededir” ve “Türkçe/İngilizce olmasına bakılmaksızın muhasebe dersleri oldukça zorlayıcıdır”, önermeleri bakımından cinsiyet değişkeni fark ortaya koymaktadır. Diğer önermeler bakımından fark tespit edilememiştir.

- Öğrencinin bildiği yabancı dil sayısı bakımından, yedi önerme H01 hipotezini desteklemekte iken; altı önerme desteklememektedir. Buna göre; “İngilizce düzeyim, İngilizce muhasebe derslerini anlamak için yeterlidir”, “İngilizce muhasebe dersleri yüzeysel anlatılır”, “İngilizce muhasebe dersleri benim için oldukça zorlayıcıdır”, “İngilizce muhasebe derslerinde İngilizce soru sorabilirim”, “İngilizce muhasebe derslerinde derslere İngilizce katılım sağlayabilirim” ve “İngilizce muhasebe derslerinde sorularım olursa Türkçe sorarım” önermeleri bakımından öğrencinin bildiği yabancı dil sayısı değişkeni fark yaratmamaktadır. Diğer önermeler bakımından fark tespit edilememiştir.

Tablo 7. İngilizce muhasebe dersleri hakkında genel algı önermelerine ilişkin fark bulguları

Önermeler	Karar/ Anlamlılık	Üniversite Türü		Sınıf			Cinsiyet		Öğrencinin bildiği yabancı dil sayısı				İngilizce için özel ders/ kurs aldım		Yurt dışında lisansüstü eğitim planı		Yurt dışında muhasebe alanında istihdam planı	
		ATÜ	ÇÜ	2	3	4	Kadın	Erkek	0	1	2	3	Evet	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Hayır
GA1	Anlamlılık	,005*		,829			,051**			,043*			,236		,054**		,294	
	Karar	H ₀₁ RET		H ₀₁ KABUL			H ₀₁ RET			H ₀₁ RET			H ₀₁ KABUL		H ₀₁ RET		H ₀₁ KABUL	
GA2	Anlamlılık	,359		,070**			,867			,270			,508		,325		,308	
	Karar	H ₀₁ KABUL		H ₀₁ RET			H ₀₁ KABUL			H ₀₁ KABUL			H ₀₁ KABUL		H ₀₁ KABUL		H ₀₁ KABUL	
GA3	Anlamlılık	,858		,351			,006*			,539			,745		1,000		,987	
	Karar	H ₀₁ KABUL		H ₀₁ KABUL			H ₀₁ RET			H ₀₁ KABUL			H ₀₁ KABUL		H ₀₁ KABUL		H ₀₁ KABUL	
GA4	Anlamlılık	,966		,548			,260			,042*			,169		,483		,546	
	Karar	H ₀₁ KABUL		H ₀₁ KABUL			H ₀₁ KABUL			H ₀₁ RET			H ₀₁ KABUL		H ₀₁ KABUL		H ₀₁ KABUL	
GA5	Anlamlılık	,946		,181			,596			,395			,246		,875		,137	
	Karar	H ₀₁ KABUL		H ₀₁ KABUL			H ₀₁ KABUL			H ₀₁ KABUL			H ₀₁ KABUL		H ₀₁ KABUL		H ₀₁ KABUL	
GA6	Anlamlılık	,269		,940			,044*			,057**			,388		,102		,123	
	Karar	H ₀₁ KABUL		H ₀₁ KABUL			H ₀₁ RET			H ₀₁ RET			H ₀₁ KABUL		H ₀₁ KABUL		H ₀₁ KABUL	
GA7	Anlamlılık	,277		,599			,090**			,044*			,724		,053**		,037*	
	Karar	H ₀₁ KABUL		H ₀₁ KABUL			H ₀₁ RET			H ₀₁ RET			H ₀₁ KABUL		H ₀₁ RET		H ₀₁ RET	
GA8	Anlamlılık	,225		,596			,007*			,019*			,836		,168		,511	
	Karar	H ₀₁ KABUL		H ₀₁ KABUL			H ₀₁ RET			H ₀₁ RET			H ₀₁ KABUL		H ₀₁ KABUL		H ₀₁ KABUL	
GA9	Anlamlılık	,033*		,630			,121			,002*			,571		,058**		,134	
	Karar	H ₀₁ RET		H ₀₁ KABUL			H ₀₁ KABUL			H ₀₁ RET			H ₀₁ KABUL		H ₀₁ RET		H ₀₁ KABUL	
GA10	Anlamlılık	,111		,385			,142			,814			,116		,568		,750	
	Karar	H ₀₁ KABUL		H ₀₁ KABUL			H ₀₁ KABUL			H ₀₁ KABUL			H ₀₁ KABUL		H ₀₁ KABUL		H ₀₁ KABUL	
GA11	Anlamlılık	,723		,049*			,651			,165			,791		,002*		,004*	
	Karar	H ₀₁ KABUL		H ₀₁ RET			H ₀₁ KABUL			H ₀₁ KABUL			H ₀₁ KABUL		H ₀₁ RET		H ₀₁ RET	
GA12	Anlamlılık	,566		,248			,079**			,283			,161		,492		,646	
	Karar	H ₀₁ KABUL		H ₀₁ KABUL			H ₀₁ RET			H ₀₁ KABUL			H ₀₁ KABUL		H ₀₁ KABUL		H ₀₁ KABUL	
GA13	Anlamlılık	,171		,435			,087**			,125			,356		,957		,652	
	Karar	H ₀₁ KABUL		H ₀₁ KABUL			H ₀₁ RET			H ₀₁ KABUL			H ₀₁ KABUL		H ₀₁ KABUL		H ₀₁ KABUL	

*0,05 anlamlılık düzeyinde, **0,10 Anlamlılık düzeyinde

- Öğrencinin İngilizce için özel ders/ kurs almış olması bakımından, hiçbir önermede fark bulgusu elde edilememiş olup tüm önermeler H01 hipotezini desteklemektedir.
- Öğrencinin mezuniyet sonrası yurt dışında lisansüstü eğitim planı olması bakımından, dokuz önerme H01 hipotezini desteklemekte iken; dört önerme desteklememektedir.

Buna göre; “İngilizce düzeyim, İngilizce muhasebe derslerini anlamak için yeterlidir”, “İngilizce muhasebe derslerinde İngilizce soru sorabilirim”, “İngilizce muhasebe derslerinde sorularım olursa Türkçe sorarım” ve “İngilizce anlatılan muhasebe derslerinde başarı notum/beklentim düşüktür” önermeleri bakımından öğrencinin mezuniyet sonrası yurt dışında lisansüstü eğitim planı olması fark yaratmaktadır. Diğer önermeler bakımından fark tespit edilememiştir.

- *Öğrencinin mezuniyet sonrası yurt dışında muhasebe alanında istihdam planı olması bakımından*, on bir önerme H01 hipotezini desteklemekte iken; iki önerme desteklememektedir. Buna göre; “İngilizce muhasebe derslerinde İngilizce soru sorabilirim” ve “İngilizce anlatılan muhasebe derslerinde başarı notum/beklentim düşüktür” önermeleri bakımından öğrencinin mezuniyet sonrası yurt dışında muhasebe alanında istihdam planı olması fark yaratmaktadır. Diğer önermeler bakımından fark tespit edilememiştir.

4.4.2. İngilizce Muhasebe Dersleri Hakkında Algılanan Avantaj ve Dezavantajlar Önermelerine İlişkin Fark Bulguları

Tablo 8, H02 hipotezinin testi amacıyla, İngilizce muhasebe dersleri hakkında algılanan avantaj ve dezavantajlar hakkında önermelere ilişkin fark bulgularını göstermektedir.

H02 hipotezinin testi amacıyla gerçekleştirilen fark testleri sonucunda:

- *Üniversite türü bakımından*, ilk dört avantaj/dezavantaj önermesi H02 hipotezini desteklemezken; geri kalan on önermenin desteklediği tespit edilmiştir. Buna göre; üniversite türü bakımından “İngilizce muhasebe derslerin, Türkçe anlatıldığı durumda daha iyi anlarım”, “Muhasebe dersi kaynaklarının Türkçe olması halinde daha başarılı olurum”, “İngilizce muhasebe eğitimi çalışma motivasyonumu düşürür” ve “Dersleri ana dil yerine yabancı dilde almak, İngilizce bilgimi geliştirir” önermeleri bakımından üniversite türü fark ortaya koymaktadır. Diğer önermeler bakımından gruplara arasında fark tespit edilememiştir.
- *Sınıf düzeyi bakımından*, hiçbir önermede gruplara arasında fark bulgusu elde edilememiş olup tüm önermeler H02 hipotezini desteklemektedir.
- *Cinsiyet ve öğrencinin bildiği yabancı dil sayısı bakımından*, on üç önerme H02 hipotezini desteklemekte iken; “Muhasebe derslerinin İngilizce anlatılması muhasebe alanında özgüvenimi artırır” önermesi gruplar arasında fark ortaya koyarak, H02 hipotezini desteklememektedir.
- *Öğrencinin İngilizce için özel ders/ kurs almış olması bakımından*, hiçbir önermede gruplara arasında fark bulgusu elde edilememiş olup tüm önermeler H02 hipotezini desteklemektedir.
- *Öğrencinin mezuniyet sonrası yurt dışında lisansüstü eğitim planı olması bakımından*, dokuz önerme H02 hipotezini desteklemekte ancak beş önerme desteklememektedir. Buna göre; “Muhasebe derslerinin İngilizce anlatılması sayesinde muhasebenin yansırı İngilizce bilgimde gelişmektedir”, “Muhasebe derslerinin İngilizce anlatılması lisansüstü eğitime kabul edilmemi kolaylaştıracaktır”, “Muhasebe derslerinin İngilizce anlatılması lisansüstü eğitimde başarılı olmama katkı sağlayacaktır”, “Muhasebe derslerinin İngilizce anlatılması KPSS gibi sınavlarda sınav başarıyı olumsuz yönde etkilemez” önermeleri bakımından gruplar arasında fark bulunmaktadır.
- *Öğrencinin mezuniyet sonrası yurt dışında muhasebe alanında istihdam planı olması bakımından*, altı önerme H02 hipotezini desteklemektedir. Ancak “Muhasebe dersi kaynaklarının Türkçe olması halinde daha başarılı olurum”, “İngilizce muhasebe eğitimi çalışma motivasyonumu düşürür”, “Muhasebe derslerinin İngilizce anlatılması yurt

dışında istihdam imkânı sağlayacaktır”, “Muhasebe derslerinin İngilizce anlatılması KPSS gibi sınavlarda sınav başarımı olumsuz yönde etkilemez”, “Muhasebe derslerinin İngilizce anlatılması muhasebe alanında özgüvenimi artırır”, “Muhasebe derslerinin İngilizce anlatılması öğrenci- eğitimci ilişkisini olumsuz etkiler” ve “Muhasebe derslerinin İngilizce anlatılması uluslararası muhasebe literatürünü takip etmemi kolaylaştırır” önermeleri bakımından gruplar arasında fark bulgusuna ulaşılmış olup, H02 hipotezini desteklememektedir.

Tablo 8. İngilizce muhasebe dersleri hakkında algılanan avantaj ve dezavantajlar hakkında önermelere ilişkin fark bulguları

Önermeler	Karar/ Anlamlılık	Üniversite Türü		Sınıf			Cinsiyet		Bilinen yabancı dil sayısı				İngilizce için özel ders/ kurs aldım		Yurt dışında lisansüstü eğitim planı		Yurt dışında muhasebe alanında istihdam planı						
		ATÜ	ÇÜ	2	3	4	Kadın	Erkek	0	1	2	3	Evet	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Hayır					
AD1	Anlamlılık		,006*		1,187														,424	,325	,712	,336	,488
	Karar	H02RET	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL					
AD2	Anlamlılık		,000*		,497														,518	,241	,355	,234	,084**
	Karar	H02RET	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL					
AD3	Anlamlılık		,034*		,133														,451	,488	,597	,587	,009*
	Karar	H02RET	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL					
AD4	Anlamlılık		,001*		,370														,569	,305	,963	,000*	,731
	Karar	H02RET	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL					
AD5	Anlamlılık		,797		,066														,714	,194	,513	1,000	,156
	Karar	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL					
AD6	Anlamlılık		,380		,452														,523	,181	,638	,004*	,599
	Karar	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL					
AD7	Anlamlılık		,144		,958														,760	,146	,696	,053**	,406
	Karar	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL					
AD8	Anlamlılık		,346		,401														,301	,423	,869	,099**	,171
	Karar	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL					
AD9	Anlamlılık		,199		,992														,451	,726	,090**	,405	,001*
	Karar	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL					
AD10	Anlamlılık		,178		,985														,244	,393	,833	,018*	,031*
	Karar	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL					
AD11	Anlamlılık		,992		,338														,052	,049*	,625	,142	,054**
	Karar	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02RET	H02RET	H02RET	H02RET	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL					
AD12	Anlamlılık		,313		,387														,529	,185	,475	,168	,010*
	Karar	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL					
AD13	Anlamlılık		,476		,130														,360	,952	,496	,394	,358
	Karar	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL					
AD14	Anlamlılık		,414		,222														,556	,550	,263	,682	,039*
	Karar	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL	H02KABUL					

*0,05 anlamlılık düzeyinde, **0,10 Anlamlılık düzeyinde

4.4.3. İngilizce Muhasebe Dersleri Hakkında Sunum ve Materyal Beklentileri Hakkında Önermelere İlişkin Fark Bulguları

Tablo 9, H03 hipotezinin testi amacıyla, İngilizce muhasebe dersleri hakkında sunum ve materyal beklentileri hakkında önermelere ilişkin fark bulgularını göstermektedir.

H03 hipotezinin testi amacıyla gerçekleştirilen fark testleri sonucunda:

- *Üniversite türü bakımından*, “İngilizce muhasebe derslerinin sunu/slayt gibi görsellerle anlatılması ders başarımı artırır”, “İngilizce muhasebe derslerinin tahtada soru çözülerek anlatılması ders başarımı artırır” ve “İngilizce muhasebe sınavlarında İngilizce tekdüzen hesap planı kullanılmasını tercih ederim” önermeleri H03 hipotezini desteklerken diğer tüm önermeler gruplar arasında fark ortaya koymakta ve H03 hipotezini desteklememektedir.

- *Sınıf düzeyi bakımından*, “İngilizce muhasebe sınavlarında İngilizce tekdüzen hesap planı kullanılmasını tercih ederim” önermesi dışındaki tüm önermeler H02 hipotezini desteklemektedir.
- *Cinsiyet bakımından*, “Muhasebe derslerinin İngilizce anlatılmasını tercih ederim”, “Muhasebe materyallerinin hem İngilizce hem Türkçe olmasını tercih ederim”, “İngilizce muhasebe derslerinin tahtada soru çözülerek anlatılması ders başarımlarını artırır” ve “İngilizce muhasebe sınavlarında İngilizce tekdüzen hesap planı kullanılmasını tercih ederim” önermeleri gruplar arasında fark ortaya koyarak H03 hipotezini desteklememektedir. Diğer önermeler bakımından gruplar arasında fark tespit edilememiş olup H03 hipotezini destekledikleri bulgusuna ulaşılmıştır.
- *Öğrencinin bildiği yabancı dil sayısı bakımından*, “Muhasebe dersi kaynaklarının İngilizce olması halinde daha başarılı olurum”, “Muhasebe derslerinin İngilizce anlatılmasını tercih ederim”, “Muhasebe dersi materyallerinin İngilizce olmasını tercih ederim” ve “İngilizce muhasebe sınavlarında İngilizce tekdüzen hesap planı kullanılmasını tercih ederim” önermeleri H03 hipotezini desteklememektedir. Ancak geri kalan yedi önermede gruplar arasında fark tespit edilememiş olup H03 hipotezini destekledikleri bulgusuna ulaşılmıştır.

Tablo 9. İngilizce muhasebe dersleri hakkında sunum ve materyal beklentileri hakkında önermelere ilişkin fark bulguları

Önemeler	Karar/ Anlamlılık	Üniversite Türü		Sınıf			Cinsiyet		Bilinen yabancı dil sayısı				İngilizce için özel ders/ kurs aldım		Yurt dışında lisansüstü eğitim planı		Yurt dışında muhasebe alanında istihdam planı	
		ATÜ	ÇÜ	2	3	4	Kadın	Erkek	0	1	2	3	Evet	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Hayır
SM1	Anlamlılık	,003*		,914		,395		,061**		,877		,011*		,014*				
	Karar	H03RET		H03KABUL		H03KABUL		H03RET		H03KABUL		H03RET		H03RET				
SM2	Anlamlılık	,000*		,715		,115		,565		,401		,019*		,139				
	Karar	H03RET		H03KABUL		H03KABUL		H03KABUL		H03KABUL		H03RET		H03KABUL				
SM3	Anlamlılık	,002*		,746		,060**		,014*		,700		,025*		,184				
	Karar	H03RET		H03KABUL		H03RET		H03RET		H03KABUL		H03RET		H03KABUL				
SM4	Anlamlılık	,003*		,214		,104		,381		,519		,552		,522				
	Karar	H03RET		H03KABUL		H03KABUL		H03KABUL		H03KABUL		H03KABUL		H03KABUL				
SM5	Anlamlılık	,002*		,198		,108		,077**		,507		,110		,230				
	Karar	H03RET		H03KABUL		H03KABUL		H03RET		H03KABUL		H03KABUL		H03KABUL				
SM6	Anlamlılık	,000*		,694		,336		,650		,757		,041*		,016*				
	Karar	H03RET		H03KABUL		H03KABUL		H03KABUL		H03KABUL		H03RET		H03RET				
SM7	Anlamlılık	,005*		,111		,060**		,441		,428		,420		,233				
	Karar	H03RET		H03KABUL		H03RET		H03KABUL		H03KABUL		H03KABUL		H03KABUL				
SM8	Anlamlılık	,157		,981		,465		,623		,590		,511		,023*				
	Karar	H03KABUL		H03KABUL		H03KABUL		H03KABUL		H03KABUL		H03KABUL		H03RET				
SM9	Anlamlılık	,363		,486		,080**		,603		,280		,458		,015*				
	Karar	H03KABUL		H03KABUL		H03RET		H03KABUL		H03KABUL		H03KABUL		H03RET				
SM10	Anlamlılık	,746		,037*		,075**		,091**		,801		,001*		,915				
	Karar	H03KABUL		H03RET		H03RET		H03RET		H03KABUL		H03RET		H03KABUL				
SM11	Anlamlılık	,001*		,344		,332		,217		,929		,132		,041*				
	Karar	H03RET		H03KABUL		H03KABUL		H03KABUL		H03KABUL		H03KABUL		H03RET				

*0,05 anlamlılık düzeyinde, **0,10 Anlamlılık düzeyinde

- *Öğrencinin İngilizce için özel ders/ kurs almış olması bakımından*, hiçbir önerme fark bulgusu ortaya koymamış olup tüm önermeler H03 hipotezini desteklemektedir.
- *Öğrencinin mezuniyet sonrası yurt dışında lisansüstü eğitim planı olması bakımından*, beş önerme; “Muhasebe dersi kaynaklarının İngilizce olması halinde daha başarılı olurum”, “Muhasebe derslerinin Türkçe anlatılmasını tercih ederim”, “Muhasebe derslerinin İngilizce anlatılmasını tercih ederim”, “Muhasebe dersi materyallerinin

Türkçe olmasını tercih ederim” ve” İngilizce muhasebe sınavlarında İngilizce tekdüzen hesap planı kullanılmasını tercih ederim” gruplar arasında fark ortaya koyarak H03 hipotezini desteklememektedir. Geri kalan altı önerme bakımından H03 hipotezi desteklenmektedir.

- Öğrencinin yurt dışında muhasebe alanında istihdam planı olması bakımından, yine beş önerme; “Muhasebe dersi kaynaklarının İngilizce olması halinde daha başarılı olurum”, “Muhasebe dersi materyallerinin Türkçe olmasını tercih ederim”, “İngilizce muhasebe derslerinin sunu/slayt gibi görsellerle anlatılması ders başarıımı artırır”, “İngilizce muhasebe derslerinin tahtada soru çözülerek anlatılması ders başarıımı artırır” ve “İngilizce muhasebe derslerinde Türkçe tekdüzen hesap planı kullanılmasını tercih ederim” H03 hipotezini desteklememektedir. Geri kalan altı önerme bakımından gruplar arasında fark ortaya çıkmadığından H03 hipotezi desteklenmektedir.

5. SONUÇ

Türkiye’deki Yükseköğretim kurumlarında yaygınlaşan İngilizce dilinde eğitim rüzgârı, İşletme programlarını da etkilemiştir. Fakat, söz konusu programların yabancı dilin ve/veya programdaki derslerin öğretiminde fayda sağlayıp sağlamadığı konusu, akademi içi ve dışı çevrelerde tartışma konusudur. Bu durum, özellikle, İngilizce İşletme programlarındaki temel ve teknik bir ders olan, kendine özgü bir dili ve hukuk ve vergi başta olmak üzere birçok disiplinle ilişkisi olan muhasebe derslerinin, ana dil dışında bir dille öğretilmesinin olumlu ve olumsuz yönlerinin araştırılmasını gerektirmektedir. Bu nedenle, bu çalışmada; İngilizce işletme programlarında kayıtlı üniversite öğrencilerinin yabancı dilde muhasebe eğitimine yaklaşımları araştırılmıştır. Bu amaçla, iki farklı üniversitedeki İngilizce işletme bölümü öğrencilerinin yabancı dilde muhasebe öğretimine ilişkin genel algı ve tutum; algılanan avantaj ve dezavantaj, dersin sunumu/materyal beklentileri olmak üzere üç ana grupta toplanan ifadelerle katılma dereceleri anket araştırması yöntemiyle analiz edilmiştir. Bu kapsamda, ilk olarak, öğrencilerin önermelere verdikleri cevapların ortalamaları bakımından betimleyici istatistik bulguları verilmiştir. İkinci olarak ise, her üç hipotez için ayrı ayrı olmak üzere, demografik değişkenler ve kontrol değişkenleri bakımından gruplar arasında fark olup olmadığına ilişkin bağımsız örneklem t- testleri ve Anova test sonuçları karşılaştırılmıştır.

İngilizce muhasebe dersleri hakkında “genel algı” önermelerine ilişkin betimleyici istatistik bulguları; öğrencilerin İngilizce düzeylerinin İngilizce muhasebe dersi almaya yeterli ve derse katılımlarını engellemeyecek düzeyde olduğunu, öğrencilerin zorunlu olmayan İngilizce muhasebe derslerini tercih etme konusunda çekimser yaklaşım sergilediklerini göstermiştir.

İngilizce muhasebe derslerinin “avantaj ve dezavantajları” hakkında önermelere ilişkin betimleyici istatistik bulguları; öğrencilerin, muhasebe derslerinin Türkçe anlatıldığı durumda daha iyi anladıkları ve muhasebe ders kaynaklarının Türkçe olması halinde daha başarılı olacakları yaklaşımlarının olduğunu göstermiştir. Ayrıca, öğrenciler, muhasebe derslerinin İngilizce anlatılmasının; yurtdışında istihdam imkânı sağlayacağı, uluslararası muhasebe standart ve kurallarını takip etmelerini kolaylaştıracağı, İngilizce bilgilerini geliştireceği, lisansüstü eğitimde faydası olacağı yönünde yaklaşım göstermişlerdir. Bu bulgular, öğrencilerin İngilizce dilinde muhasebe eğitime yabancı dil öğrenmenin avantajları açısından yaklaştıklarını fakat muhasebe öğretimi açısından ana dilde öğretimin faydalı olacağı yönünde yaklaştıklarını göstermektedir.

İngilizce muhasebe derslerinin “sunum ve materyal beklentileri” hakkında önermelere ilişkin betimleyici istatistik bulguları; öğrencilerin, muhasebe dersleri materyallerinin, Tekdüzen hesap plânının ve ders anlatımlarının İngilizce ve Türkçe olmak üzere birlikte

sunulması yönünde ortak bir yaklaşım sergilediklerini göstermiştir. Ayrıca, öğrencilerin, modern ders anlatım tekniklerinin yanı sıra geleneksel olarak tahtada soru çözülerek ders anlatılması beklentileri olduğu da görülmektedir. Dolayısıyla, aslında öğrencilerin muhasebe derslerine karşı beklentilerinin yabancı dili öğrenmekten ziyade, muhasebe bilgilerini ve buna bağlı olarak ders başarısını arttırmak olduğunu göstermesi açısından dikkate değer bir bulgudur.

Her iki üniversitede eğitim gören öğrencilerin demografik değişkenler (üniversite türü, sınıf, cinsiyet, öğrencinin bildiği yabancı dil sayısı, öğrencinin özel İngilizce eğitim alması durumu, öğrencinin mezuniyet sonrası yabancı dilde lisansüstü eğitim ve yurt dışında istihdam beklentisinin olması) bakımından fark gösterip göstermediklerini ortaya koymak amacıyla yapılan fark testlerinde,

Üç grupta toplam 91 önermeden 68'inin (%74) H01'i desteklediği,

Üç grupta toplam 98 önermeden 80'inin (%81) H02'yi desteklediği,

Üç grupta toplam 77 önermeden 50'sinin H03'ü (%65) desteklediği, sonucuna ulaşılmıştır.

Bir başka ifadeyle, demografik değişkenlerin genel algı ve avantaj/ dezavantaj önermeleri için düşük düzeyde; ders sunumu ve materyal beklentileri bakımından ise daha fazla fark ortaya koymuştur.

Özetle, İngilizce işletme programlarında kayıtlı üniversite öğrencilerinin İngilizce dilinde muhasebe eğitimine yabancı dil öğrenmenin avantajları açısından yaklaşmakla birlikte, muhasebe öğretimi açısından ana dilde (Türkçe) öğretimin faydalı olacağı yönünde yaklaştıkları görülmektedir. Dolayısıyla, temel ve teknik bir ders olan, kendine özgü bir dili ve hukuk ve vergi başta olmak üzere birçok disiplinle ilişkisi olan muhasebe derslerinin Türkçe mi yoksa İngilizce mi verilmesinin daha faydalı olacağı, sosyolojik ve psikolojik etkileri de dikkate alınarak, çok boyutlu şekilde araştırılması gerektiği düşünülmektedir.

Son olarak, araştırma anketi örneklemini oluşturan bölümlerde kayıtlı öğrencilere gönüllülük esasına göre uygulanmıştır. Bölümlerde kayıtlı öğrencilerin tamamının derslere fiilen devam etmemesi nedeniyle öğrencilerin ancak yüzde 61'ine ulaşılabildiği olması araştırmanın kısıtlılığı olarak göz önünde bulundurulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Abayadeera, N., Mihret, D. G., ve Hewa Dulige, J. (2018). Teaching effectiveness of non-native English-speaking teachers in business disciplines: intercultural communication apprehension and ethnocentrism. *Accounting Education*, 27(2), 183-207.
- Almajed, A. K., ve Hamdan, A. (2015). English language and accounting education. *European Journal of Accounting Auditing and Finance Research*, 3(6), 12-25.
- Barac, K. (2009). South African training officers' perceptions of the knowledge and skills requirement of entry-level trainee accountants. *Meditari Accountancy Research*, 17(2), 19-46.
- Bobe, B. J., ve Cooper, B. J. (2019). The effect of language proficiency on approaches to learning and satisfaction of undergraduate accounting studies. *Accounting Education*, 28(2), 149-171.
- Butzkamm, W. (2003). We only learn language once. The role of the mother tongue in FL classrooms: death of a dogma. *Language Learning Journal*, 28(1), 29-39.

- Cai, H., Wang, M., ve Yang, Y. (2018). Teaching Accounting in English in Higher Education – Does the Language Matter?. *English Language Teaching*, 11(3), 50-59.
- Coetzee, S., Schmulian, A., ve Kotze, L. (2014). Communication Apprehension of South African Accounting Students: The Effect of Culture and Language. *Issues in Accounting Education*, 29(4), 505-525.
- Dafouz, E., ve Camacho-Miñano, M. M. (2016). Exploring the impact of English-medium instruction on university student academic achievement: The case of accounting. *English for Specific Purposes*, 44, 57-67.
- IES, International-Education-Standards (2019). Handbook-of-International-Education-Standards-2019. <https://education.ifac.org/index.html>
- George, D., ve Mallery, M. (2010). SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference, 17.0 update (10'a ed.) Boston: Pearson.
- Gündüz, F. F. (2022). “Grup karar verme yöntemlerinden Delphi tekniği ve uygulaması”, İktisat ve İşletmede Seçme Konular-II, içinde (167-189), İksad Yayınevi, Ankara.
- Krausz, J., Schiff, A., Schiff, J., ve Hise, J. V. (2005). The impact of TOEFL scores on placement and performance of international students in the initial graduate accounting class. *Accounting Education*, 14(1), 103-111.
- Öçal, Ş. (2017). Yabancı dilde eğitim: Kültürel düzleşme ya da “Oyun, oyun içinde”, *Türk Dili*, 67(783), 89-97.
- Ryan, S., Bhattacharyya, A., Stratilas, K., ve Goela, N. (2012). English language proficiency and learning among Australian international postgraduate accounting students. *The International Journal of Learning*, 18(5), 237-253.
- Tabachnick, B. G., ve Fidell, L. S. (2013). *Using Multivariate Statistics* (6th ed.), Pearson, Boston.
- Tekin, H. (1996). *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*. Yargı Yayınları, Ankara.
- Terzi, Yüksel. (2019). *SPSS ile İstatistiksel Veri Analizi*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Tosun, C. (2006). Yabancı dille eğitim sorunu. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 2(1), 28-42.
- Wong, D. S., ve Chia, Y. M. (1996). English language, mathematics and first-year financial accounting performance: a research note. *Accounting Education*, 5(2), 183-189.
- Zaif, F., Karapınar, A., ve Yangın Eksi, G. (2017). A comparative study on the effectiveness of English-medium and Turkish-medium accounting education: *Gazi University case*. *Journal of Education for Business*, 92(2), 73-80.

TÜRKİYE'DE PETROL FİYATLARININ ENFLASYON ÜZERİNDEKİ ASİMETRİK ETKİLERİNİN NARDL YÖNTEMİ İLE İNCELENMESİ

Geliş Tarihi : 22.11.2022
Kabul Tarihi : 26.12.2022
Makale Türü : Araştırma Makalesi

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Fazıl EMEK¹
Doç. Dr. Faruk DÜŞÜNCELİ²

Özet

Ham petrol fiyatlarındaki değişikliklerin enflasyon üzerindeki etkisi ve bu etkinin zamanla ne yönde eğilim gösterdiği literatürde irdelenen sorulardan biridir. Şimdiye kadar Türkiye örneğinde yapılan çalışmalarda da bu soruya cevap aranmaya çalışılmış ve Türkiye özelinde konunun irdelenmesinin önemine değinilmiştir. Çünkü Türkiye, gerek üretici gerekse tüketici açısından enerji bağımlısı bir ülkedir. Bu yönüyle enerji fiyatlarında meydana gelen değişikliklerin Türkiye'deki fiyat seviyesi üzerinde nasıl bir etki göstereceği merak uyandırmıştır. Bu doğrultuda yapılan bu çalışmanın amacı, Türkiye'de 2003 ile 2022 yılları arası aylık verilerle petrol fiyatlarının enflasyon üzerindeki doğrusal olmayan etkilerini incelemektir. Bunun için değişkenlerin pozitif ve negatif ayrışmalarını dikkate alan doğrusal olmayan modellerden NARDL yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre petrol fiyatlarındaki hem artış hem de azalışlar tüketici fiyatlarının yükselmesine neden olmaktadır. Ayrıca döviz kurlarındaki artışlar da tüketici fiyatlarını artırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Enerji Kaynakları, Petrol Fiyatları, Enflasyon, Döviz Kurları, NARDL Yöntemi.

JEL Sınıflaması: B22, C22, E31.

INVESTIGATION OF THE ASYMMETRIC EFFECTS OF OIL PRICES ON INFLATION IN TURKEY BY THE NARDL METHOD

Abstract

The effect of changes in crude oil prices on inflation and how this effect trends over time is one of the questions examined in the literature. In the studies carried out in the sample of Turkey, an answer to this question has been tried to be sought and the importance of examining the issue in Turkey has been mentioned. Because Turkey is an energy-dependent country in terms of both producers and consumers, in this respect, it is interesting to see how the changes in energy prices will affect the price level in Turkey. In this direction, the aim of this study is to examine the non-linear effects of oil prices on inflation in Turkey between 2003 and 2022 with monthly data. For this, NARDL method, one of the non-linear models that consider the positive and negative separations of the variables, was used. According to the findings, both increases and decreases in oil prices and increases in exchange rates cause consumer prices to rise. In addition, increases in exchange rates increase consumer prices.

Keywords: Energy Resources, Oil Prices, Inflation, Exchange Rates, NARDL Method.

JEL Codes: B22, C22, E31.

¹Sorumlu yazar/Corresponding author: Mardin Artuklu Üniversitesi, Nusaybin Meslek Yüksekokulu, omerfazilemek@artuklu.edu.tr, ORCID:0000-0003-4429-8892.

² Mardin Artuklu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, farukdusunceli@artuklu.edu.tr, ORCID:0000-0002-2368-7963.

1. GİRİŞ

Petrol, denizlerdeki hayvan ve bitkilerin milyonlarca yıl oksijensiz ortamda çürüyerek kum, çamur veya büyük kaya katmanlarının altında yağ kalıntılarında dönüşmesiyle ortaya çıkan bir enerji kaynağıdır. İnsanlık tarihi boyunca inşaat, aydınlatma, üretim, sağlık gibi alanlarda kullanılmış ancak 19. yüzyılın sonuna kadar başat bir endüstri olarak görülmemiştir. 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında içten patlamalı motorların keşfedilmesi, havacılığın yaygınlaşması ve sektörlerin enerji ihtiyacını petrole karşılaması; petrolü, başlıca bir endüstri haline getirmiştir. Ayrıca I. ve II. Dünya Savaşları sırasında petrole olan ihtiyaç; petrolü, tüm enerji kaynakları arasında alternatif olmayan stratejik bir güvenlik meselesi konumuna erdirmiştir. Tüm bu dönemler boyunca petrol, sanayileşmekte olan ülkelerin endüstrileşme sürecindeki temel girdilerinden biri olmuş ve enerji kaynakları arasındaki tüketim payını giderek artırmıştır. Nitekim Jongwanich ve Park (2011) petrolü, "neredeyse tüm mal ve hizmetlerin üretilmesi için gerekli olan evrensel bir girdi" diye tarif etmişlerdir.

Literatürde sanayileşme sürecinin unsurları arasında değerlendirilen petrol başta olmak üzere fosil temelli enerji kaynaklarının yoğun miktarlarda kullanılması ekonomik büyümedeki artışlar ile önemli ölçüde ilişkilendirilmiştir. Son 250 yıllık dönemde tüketilen doğal kaynak ve enerji miktarında belirgin bir artış göze çarpmaktadır. Son 6 yılda dahi çıkarılan kömür ve petrol miktarı toplam 6 milyardan 15 milyar tona yükselmiştir (Emek ve Atay Polat, 2022). Bu yönüyle ekonomik büyüme ve kalkınmada petrol dahil olmak üzere enerji tüketiminin rolü araştırmalara konu olmuştur. Ancak petrol fiyatlarındaki dalgalanmaların enflasyon üzerindeki etkisine dair gündem, 1973 yılında OPEC ülkelerinin petrol sınırlamasına gitmesi, bir nevi batı ülkelerine yönelik petrol ambargosunu devreye sokması ile belirlenmiştir. Yaşanan bu olay neticesinde ham petrol fiyatları aniden yükselişe geçmiş, sanayileşmiş ülkelerde çift haneli enflasyon rakamları belirlemeye başlamıştır.

Böylesi bir durum literatürde daha önce karşılaşılmayan hem ekonomik durgunluk hem de yüksek fiyatların bir arada görülmesi olarak tanımlanan stagflasyon kavramını doğurmuştur. Bu nedenle Balcılar, Uwilingiye ve Gupta (2018)'nin ifade ettiği gibi "petrol fiyatının makroekonomik değişkenler üzerindeki etkisi, daha spesifik olarak enflasyon üzerindeki etkisi araştırmacılar ve politika yapıcılar arasında önemli bir konu olmuştur." Renou-Maissant (2019)'da "1970'leri karakterize eden petrol şokları ve stagflasyonun, petrol fiyatlarının enflasyon üzerindeki etkileri konusunda çok sayıda araştırma yapılmasına yol açtığını" ifade etmiştir. 1980 ve 1990'larda enflasyonda yaşanan önemli gerilemeler ise uluslararası ham petrol fiyatlarındaki düşüşle ilişkilendirilmiştir. Ancak 2000'li yıllarda yüksek ham petrol fiyatlarının enflasyonla olan bağı 1970'lere göre daha zayıf kalmıştır. Bu nedenle 2000'li yıllara kadar petrol fiyatlarındaki dalgalanmaların yurt içi fiyatlara yansımaları veya geçiş etkisi daha güçlüdür (Bala ve Chin, 2018). Choi v.d. (2018), 1970'lerden bu yana petrol fiyatlarındaki şoklarda meydana gelen etkinin zamanla değişmesinin nedenini büyük ölçüde para politikasındaki gelişmelere bağlamışlardır. Ayrıca enerji sübvansiyonlarının bu şokların etkisini azaltmada önemli bir görev üstlendiğini belirtmişlerdir. Gokmenoglu, Azin ve Taspinar (2015) ise her ne kadar petrol fiyatları ile enflasyon ilişkisinin niteliği değişmiş olsa da ham petrolün tüm ekonomik faaliyetlerde kilit bir rol oynamaya devam ettiğini ifade etmişlerdir.

Petrol fiyatları ile enflasyon ilişkisinin niteliği, petrol ihraç ve ithal eden ülkeler açısından da değerlendirilmelidir. Bu durumda farklı sonuçların ortaya çıkması muhtemeldir. Küresel petrol fiyatlarının aşağı yönlü seyretmesi, petrol ihraç eden ülkelerin üretim ve tüketiminin olumsuz etkilenmesine, gelirlerinde önemli bir kaybın oluşmasına; küresel petrol fiyatlarındaki artışlar ise petrole aşırı bağımlı ve uluslararası sermaye piyasalarına erişimi

sınırlı olan petrol ithal eden ülkelerde benzeri olumsuzluklara neden olmaktadır. Her iki koşulda da daha yüksek bir enflasyonun belirmesi kaçınılmazdır (African Development Bank, 2007). Petrol başta olmak üzere çeşitli enerji kaynaklarına bağımlı ve yüksek oranlarda petrol ithal eden ülkelerden birisi de Türkiye'dir. Türkiye, ihraç ürünleri geliştirmek ve pazarlayabilmek için mamul veya ara mamul ithalatı yapmak zorundadır. Buna neredeyse tam bağımlı olunan enerji ürünleri eklenince cari açık, Türkiye'nin kronik sorunlarından biri haline gelmekte, böylesi bir tablo bazı makro iktisadi problemleri de beraberinde getirmektedir. Bu yönüyle sanayi sektörü başta olmak üzere hayatın tüm alanında kullanımı zaruri olan petrol ve petrol fiyatlarında gerçekleşen dalgalanmaların Türkiye'de yurt içi fiyat artışlarında ne yönlü bir etkiye sahip olduğu merak uyandırmıştır. Petrol ihraç ve ithal eden ülkeler örnekleminde değerlendirilen çalışmalarda bu etkilerin ne yönlü olacağı genellikle bilinmektedir. Türkiye de net bir petrol ürünleri alıcısı olduğundan Türkiye örnekleminde yapılacak çalışmaların çoğunda petrol fiyatları ile enflasyon arasında önemli bir ilişkinin var olabileceği beklenmektedir.

Tüm bu bilgiler bağlamında yapılan bu çalışmanın amacı, Türkiye'de 2003 ile 2022 yılları arası petrol fiyatlarının enflasyon üzerindeki doğrusal olmayan etkilerini incelemektir. Çalışmada modele dahil edilen değişkenler enflasyon oranı, petrol fiyatları ve döviz kurlarıdır. Bu değişkenleri temsilen sırasıyla tüketici fiyat endeksi, Avrupa Brent petrol fiyatları ve nominal döviz kurları kullanılmış; bunlara ait aylık veriler, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası veri merkezinden temin edilmiştir. Konu ile ilgili yapılan çalışmalarda ekseriyetle petrol fiyatlarındaki değişikliklerin enflasyon üzerindeki simetrik etkilerine yönelinmiştir. Ancak bu etkilerin pozitif ve negatif ayrışmalarını dikkate alan doğrusal olmayan modellerin kullanıldığı pek az çalışmaya rastlanılmaktadır. Belirtilen kıstasların dikkate alındığı bu çalışmada, doğrusal olmayan ARDL (NARDL) yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın giriş bölümünde araştırmanın önemi, amacı, kapsamı, yöntemi ve farklılıkları hakkında bilgiler verilmiştir. Daha sonra ele alınan ilişki üzerine teorik ve ampirik literatür değerlendirmeleri yapılmıştır. Yöntem kısmında analiz bulguları elde edilmiş, sonuç bölümünde ise bu bulgular literatür ile karşılaştırılmış, politika önerileri sunulmuş ve tamamlanmıştır.

2. TEORİK ÇERÇEVE

Ham petrol, endüstriyel üretimin en önemli ve en temel hammaddelerinden biridir. Petrol fiyatlarında gerçekleşen şoklar birçok sektörde marjinal maliyetlerin artışına dolayısıyla üretimin azalmasına neden olabilir. Bu durum arz yönlü şok etkisi olarak ifade edilmektedir. Arz şoku ile bir endüstride meydana gelen maliyet artışları, yani üretici ve sektörlerden son kullanıcılara aktarılan bir iletim zinciri de enflasyon etkisi diye tanımlanmaktadır. Bu nedenle petrol fiyat şokları hem üretici hem de tüketici için maliyet artırıcı bir etkiye sahip olduğundan toplam üretim ve tüketim seviyesini azaltmaktadır (Bala ve Chin, 2018). Esasında petrol fiyat şokları artan enerji kıtlığının bir göstergesidir. Yüksek enerji maliyetleri karları düşürdüğü için firmalar yeni sermaye mallarına yatırım yapmada daha az istekli olabilir. Enerji fiyatlarındaki artış kalıcı görülüyorsa firmalar daha az enerji yoğun sermayeye yatırım yapma kararları alırlar. Uzun vadede yeni sermaye mallarına yatırımların azalması ve mevcut sermaye stokunun eskimesi üretim kapasitesinin düşmesi ile sonuçlanabilir. Tüketiciler ise enerji fiyatlarındaki artış karşısında daha az tasarruf etmekte ve daha fazla borçlanmaktadırlar. Tüm bu koşullar reel dengeleri bozmakta ve fiyat seviyesini artırmaktadır (Cognigni ve Manera, 2008).

Teorik literatürde petrol fiyatları ile enflasyon ilişkisinin etkilerine dair aktarım kanalları arasında en yaygın, doğrudan ve dolaylı etki kanalları üzerine yapılan

açıklamalarıdır. Nihai ürün olarak kullanılan petrol, tüketici sepetlerinde ağırlıklı pay sahibi ise petrol fiyatlarında gerçekleşen artışlar enflasyonu doğrudan etkilemektedir. Doğrudan etki bu yönüyle talep tarafında çalışmaktadır. Dolaylı etki ise üretim sürecinde petrolün yoğun miktarlarda girdi olarak kullanılması ile ortaya çıkmaktadır. Petrol fiyatlarındaki artış önce üretici fiyatlarına daha sonra enflasyondaki artışa yansımaktadır (Zakaria, Khiam ve Mahmood, 2021). Doğrudan ve dolaylı etkiler konusunda Alvarez v.d. (2011) tarafından yapılan açıklamaya göre de petrol fiyatlarındaki değişikliklerin etkisi, hane halklarının toplam harcama içindeki rafine petrol ürünlerinin harcama payına bağlıdır. Petrol fiyatlarındaki artışlar, hane halklarının tükettiği çeşitli yakıtlar gibi rafine petrol fiyatlarına aniden yansiyarak doğrudan bir etki oluşturmaktadır. Dolaylı etki ise petrol ürünlerini girdi olarak kullanan mal ve hizmetlerin üretim maliyetindeki değişimi ve bunun perakende fiyatlara geçişini ifade etmektedir. Marjinal maliyetleri büyük ölçüde değişen petrol yoğun teknoloji kullanan endüstriler özellikle petrol fiyatlarındaki değişikliklerden etkilenmektedirler. Bu iletim kanalı, doğrudan etkiye göre önemli ölçüde daha düşük bir geçiş hızına sahiptir. Nihayetinde petrol fiyatlarındaki değişikliklerin etkisi üretim süreçlerinin verimliliği ve petrol yoğunluğu ile ilgilidir.

3. AMPİRİK LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ

3.1. Yabancı Ülke/Ülkeler Üzerine Yapılan Değerlendirmeler

Petrol fiyatlarındaki değişiklikler ile enflasyon ilişkisine dair şimdiye kadar yabancı ülke/ülkeler üzerine değerlendirilen çalışmalarda çoğunlukla konuya petrol ithal veya ihraç eden ülkeler ayırımı yapılarak odaklanıldığı gözlemlenmiştir. Petrol ithal eden ülkelerde, petrol fiyatlarındaki artışların; ihraç eden ülkelerde ise petrol fiyatlarındaki düşüşün enflasyonu artırdığı yönünde bir eğilim mevcuttur. Kullanılan yöntemler ise aralarındaki ilişkinin simetrik ve/veya asimetric olup olmadığı varsayımı doğrultusunda farklılık göstermektedir.

Petrol fiyatları ile enflasyon ilişkisinin doğrusal modeller kullanılarak pozitif yönde bulguların elde edildiği çalışmalar arasında Trang, Tho ve Hong (2017), 2000-2015 yılları arası hem petrol ihraç hem de ithal eden Vietnam için VAR analizine göre petrol fiyatlarındaki artışın enflasyonu da artırdığını belirlemişlerdir. Renou-Maissant (2019)'ın çalışmasında, 1991-2016 yılları arası ABD, Kanada, Japonya, Avustralya, Almanya, Fransa, İtalya ve Birleşik Krallık'tan oluşan 8 gelişmiş ülke için genişletilmiş Phillips eğrisi modeline göre düşük oranlarda seyreden enflasyon dönemlerinde dahi petrol fiyatlarındaki artışlar enflasyon üzerinde belirgin bir etkiye sahiptir. Türkyılmaz ve Ergin (2019)'ın çalışmasında, 1968-2016 yılları arası Petrol İhraç Eden Ülkeler Birliği (OPEC)'ne üye olan 8 ülke için Westerlund eşbütünleşme yöntemine göre ham petrol fiyatları ile tüketici fiyatları arasında uzun dönemli bir ilişkinin; Dumitrescu ve Hurlin panel nedensellik testine göre ise ham petrol fiyatlarından tüketici fiyatlarına doğru tek yönlü nedenselliğin varlığı belirlenmiştir. Talha v.d. (2021)'nin çalışmasında, 1986-2019 yılları arası Malezya için hata düzeltme modeli (ECM)'ne göre petrol fiyatlarındaki artış enflasyonu da artırmaktadır.

Mercan, Peker ve Göçer (2015)'in çalışmasında ise 1960-2011 yılları arası petrol ithal eden 15 OECD ülkesi için uzun dönemli AMG eşbütünleşme yöntemine göre Yunanistan hariç tüm ülkelerde petrol fiyatlarındaki artış enflasyonu da artmaktadır. Çalışmada diğer ülkelere karşın aksi yönde çıkan bu bulgunun, Yunanistan'da akaryakıt ürünlerine uygulanan düşük oranlı vergilerden kaynaklandığı belirtilmektedir. Dinçer ve Karakuş (2020)'un çalışmasında da 1980-2018 yılları arası G7 ülkeleri için Pedroni ve Kao panel eşbütünleşme yöntemine göre petrol fiyatları ile enflasyon arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı

görülürken, Dumitrescu Hurlin panel nedensellik analizine göre ise bu değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi belirlenmemiştir.

Petrol fiyatlarının enflasyon üzerinde önemli bir etkisinin olmadığı yönünde bulguların elde edildiği çalışmalar arasında Cebula, Saadatmand ve Piccone (2002), 1975-1999 yılları arası Almanya için en küçük kareler yöntemine göre petrol fiyatlarındaki şokların bir miktar enflasyonu etkilediğini belirlemişlerdir. Bu etkinin dönem aralıkları itibariyle değiştiği yönünde bulguların elde edildiği çalışmalar arasında ise Chen (2009), 1970-2006 yılları arası 19 sanayileşmiş ülkesi için zamanla değişen bir geçiş katsayısı temelinde kurduğu modele göre 2000'li yıllardan sonra petrol fiyatlarından enflasyona geçişkenliğin 2000'li yıllar öncesine göre daha düşük kaldığını tespit etmiştir. Bunun nedeninin yerli paranın değer kazanması, enflasyona karşı daha aktif bir para politikası ve yüksek dereceli ticari açıklık olduğu belirtilmiştir. Her iki etkinin görüldüğü çalışmalar arasında ise Bayraktutan ve Solmaz (2019), 1993-2017 yılları arası yüksek seviyelerde petrol ithal eden 20 ülke için Durbin-H panel eşbütünlük testine göre 11 ülkede enflasyon ile petrol fiyatları ilişkisini anlamlı olarak bulmuşlardır. Japonya, İngiltere ve G. Afrika ülkelerinde bu ilişkinin yönü negatif, diğer ülkelerde ise pozitifdir. Brezilya, Türkiye ve Polonya gibi gelişmekte olan ülkelerde bu etki daha yüksektir.

Petrol fiyatlarının enflasyon üzerinde etkili olmadığı yönünde bulguların elde edildiği çalışmalar arasında ise Sek, Teo ve Wong (2015), 1980-2010 yılları arası yüksek seviyede petrole bağımlı olan (Singapur, Güney Kore, Filipinler, Yunanistan, Belçika, İtalya, Hindistan, Portekiz ve İtalya); düşük seviyede petrole bağımlı olan (Norveç, Danimarka, Birleşik Krallık, Kanada, Meksika, Malezya, Brezilya, Venezuela, Ekvator ve Bulgaristan) ülkeler için panel ARDL yöntemine göre yüksek petrol bağımlısı ülkelerde petrol fiyatlarının uzun dönemde enflasyon üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını tespit etmişlerdir. Ancak petrol fiyatları, döviz kuru ve ihracatçının üretim maliyetlerini etkilemektedir. Düşük petrol bağımlısı olan ülkelerde ise petrol fiyatlarındaki değişiklikler tüm değişkenler üzerinde etkilidir.

Doğrusal olmayan modellerin de kullanıldığı çalışmalar arasında Salisu v.d. (2017), 2000-2014 yılları arası petrol ihraç eden ülkeler (Kanada, Meksika, Nijerya, Norveç ve Rusya) ve petrol ithal eden ülkeler (Belçika, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Güney Kore, Hollanda, İspanya, Birleşik Krallık ve ABD) için simetrik ve asimetric dinamik panel veri modellerine göre uzun dönemde petrol ihraç eden ülkelerde petrol fiyatlarının enflasyon üzerindeki etkisi petrol ithal eden ülkelere göre daha fazladır. Bala ve Chin (2018)'in çalışmasında, 1995-2014 yılları arası Cezayir, Angola, Libya ve Nijerya için Panel ARDL modellerine göre uzun vadede petrol fiyatları ve döviz kurları enflasyonu artırmaktadır. Panel NARDL modeline göre ise petrol fiyatlarındaki artış ve azalışlar enflasyon üzerinde etkilidir. Zakaria, Khiam ve Mahmood (2021)'un çalışmasında, 1980-2018 yılları arası Güney Asya ülkeleri için VAR analizine göre petrol fiyatlarına verilen bir birimlik şoka enflasyon pozitif tepki vermekte ve bu etki kalıcı olmaktadır. NARDL yöntemine göre petrol fiyatlarındaki pozitif bir şok enflasyonu artırırken negatif şok ise önemli bir etki göstermemiştir. Doğrusal ve doğrusal olmayan Granger nedensellik testine göre ise petrol fiyatlarından enflasyona doğru tek yönlü bir nedensellik vardır. Li ve Guo (2022)'nin çalışmasında, 2000 ile 2021 yılları arası BRICS ülkeleri için MTNARDL yöntemine göre arz şokları enflasyon üzerinde kısa vadede Çin ve Rusya'da; uzun vadede ise Güney Afrika'da güçlü bir asimetric etki göstermektedir. Çin'de kısa vadede petrol fiyatlarındaki düşüş daha fazla enflasyonist etki oluşturmaktadır. Talep şoklarının etkisi ise zayıftır.

Balcılar, Uwilingiye ve Gupta (2018)'nin çalışmasında ise 1922-2013 yılları arası petrol ithalatına bağımlı olan Güney Afrika için DCC-GARCH yöntemine göre petrol fiyatları ile enflasyon arasındaki ilişki pozitif yönlü ancak zayıftır. DCC-EGARCH doğrusal olmayan model bulgularına göre ise petrol fiyatlarındaki pozitif şokların enflasyon üzerindeki etkisi negatif şoklardan daha yüksektir. Petrol fiyatları ile enflasyon arasındaki ilişkinin zayıf olması Güney Afrika'nın enflasyon beklentilerini istikrara kavuşturmasına bağlanabilir. Çevik, Çalışkan ve Kantarcı (2018)'nin çalışmasında, 2003-2018 yılları arası BRICS-T ülkelerinde Hatemi-J nedensellik testine göre Çin, Rusya ve Türkiye'de petrol fiyatları ile enflasyon arasında asimetric bir nedensellik ilişkisi görülmemiştir.

3.2. Türkiye Üzerine Yapılan Değerlendirmeler

Türkiye'de cari açığın nedenlerinden biri olarak gösterilen petrol ürünleri ve bu ürünlerde meydana gelen fiyat artışlarının makroekonomik etkileri hakkında yapılan çalışmalar arasında enflasyonun önemli bir yeri vardır. Şimdiye kadarki literatürde ortaya çıkan sonucu etkileyen en önemli kıstas, ele alınan ülkenin petrol alıcısı mı yoksa satıcısı mı olduğudur. Yani petrol ihraç ve ithal eden ülkeler ayrımı yapılarak incelenen çalışmalarda bu etkilerin ne yönlü olacağı sorusuna cevap aranmaya çalışılmıştır. Petrol ithal eden bir ülke konumundaki Türkiye örneğinde yapılan çalışmalarda da petrol fiyatlarındaki dalgalanmaların enflasyonu önemli düzeylerde etkilediği bulgusu genel bir kanaat oluşturmuştur.

Bu doğrultuda Türkiye'de petrol fiyatları ile enflasyon arasında simetric bir ilişkinin var olabileceği varsayımı ile yapılan çalışmalar arasında Öksüzler ve İpek (2011)'in VAR analizinden elde ettikleri bulgulara göre 1987-2010 yılları arası petrol fiyatlarında meydana gelen bir birimlik şoka enflasyonun tepkisi pozitifdir. Granger nedensellik analizine göre iki değişken arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi belirlenmemiştir. Koçak, Balan, Albayrak (2017)'in yine VAR analizinden elde ettikleri bulgulara göre 2003-2017 yılları arası petrol fiyatlarındaki artış enflasyonu da artırmaktadır. Granger nedensellik sonuçları petrol fiyatlarından enflasyona doğru tek yönlü nedenselliğin varlığını göstermektedir.

Karadaş ve Koşaroğlu (2019) ise 2005-2018 yılları arası Türkiye'de petrol fiyatlarında meydana gelen yapısal şokların makroekonomik faktörler üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Yapısal VAR (SVAR) yöntemi ile elde ettikleri bulgulara göre petrol fiyatlarında meydana gelen yapısal şoklar enflasyonu artırmaktadır. Ancak Kibritçioğlu ve Kibritçioğlu (1999), VAR analizinden 1986-1998 yılları arası petrol fiyatlarındaki artışların enflasyonu çok düşük düzeylerde etkilediği bulgusuna erişmiştir. Döviz kurunda meydana gelen bir birimlik şoka ise enflasyonun verdiği tepki pozitif yönde olmuştur.

Yenisu (2019) da benzeri bir çalışmayla 2010-2017 yılları arası Türkiye'de enflasyonun belirleyicilerinin neler olduğunu incelemiştir. Toda-Yamamoto nedensellik testinden elde edilen bulgulara göre petrol fiyatlarının enflasyonun nedeni olduğu ancak döviz kuru ile enflasyon arasında herhangi bir nedenselliğin olmadığı belirlenmiştir. Enflasyonu gıda fiyatları üzerinden değerlendiren çalışmalar da mevcuttur. Bunlar arasında Bayramoğlu ve Yurtkur (2015), 1999-2014 yılları arası tarımsal üretici fiyatları ile gıda ürünleri fiyatlarının belirleyicilerinin neler olduğu üzerine bir çalışma yapmışlardır. VAR yöntemi ile elde edilen bulgulara göre petrol fiyatlarının gıda ürünleri fiyatları üzerindeki etkisinin uzun vadede sınırlı, tarımsal üretici fiyatları üzerindeki etkisinin ise önemli olduğu tespit edilmiştir. Dolar ve Euro kuru ise hem gıda sanayi ürünleri hem de tarımsal üretici fiyatlarını etkileyen en önemli faktördür.

Türkiye'de petrol fiyatları ile enflasyon arasında asimetric bir ilişkinin olabileceği varsayımı ile yapılan çalışmalar arasında Gokce (2021)'nin NARDL yöntemi ile elde ettiği

bulgular, 2010-2019 yılları arası petrol fiyatları ve döviz kurlarının gıda fiyatları ile uzun dönemli asimetrik bir ilişki içinde olduğunu göstermektedir. Güngör ve Erer (2022) de 2006-2021 yılları arası petrol fiyatları, gıda enflasyonu ve döviz kuru ilişkisini incelemişlerdir. TVP-VAR modelinden elde ettikleri bulgulara göre hem petrol fiyatları hem de reel döviz kurundaki artışlar -en fazla pandemi sürecince- gıda fiyatlarını etkilemiştir. Ozdemir ve Akgul (2015) ise 2005-2012 yılları arası Türkiye’de ithal ham petrol fiyatları ve yurt içi benzin fiyatlarının enflasyon üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Enflasyon hedeflemesi rejimi dikkate alınarak iki farklı dönemde incelenen bu etki, MS-VAR yöntemi ile elde edilen bulgularda rejimler arasında farklılık göstermektedir. Benzin fiyatlarındaki ani artışların tüketici fiyatları üzerindeki etkisi ithal ham petrol fiyatlarına göre daha önemlidir.

Bu ilişkiyi hem simetrik hem de asimetrik olarak değerlendiren çalışmalar arasında Erkuş ve Karamelikli (2016), ARDL ve NARDL yöntemi ile 2003-2015 yılları arası petrol fiyatlarında meydana gelen artışların enflasyon üzerinde simetrik bir etki oluşturmadığını ancak asimetrik bir etkinin söz konusu olduğunu; petrol fiyatlarındaki azalışlar ile enflasyon arasında ise herhangi bir ilişkinin olmadığını belirlemişlerdir. Döviz kurlarındaki artış da enflasyonu artırmaktadır. Bu etkiyi Phillips eğrisi bağlamında inceleyen çalışmalar arasında Özata (2019), ARDL ve NARDL yöntemleri ile ettikleri bulgulara göre 2013-2018 yılları arası petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar hem üretici hem de tüketici fiyatlarını uzun dönemde asimetrik, kısa dönemde ise simetrik olarak etkilemektedir.

Petrol fiyatlarındaki dalgalanmalardan yurt içi fiyatlara doğru geçişkenliğin olup olmadığı yönünde konuya farklı bir yaklaşım getiren çalışmalar arasında ise Yanıkkaya, Kaya ve Akgül (2015), hareketli, özyinelemeli ve zamanla değişen parametre regresyon yöntemlerinin tamamına göre 1990-2013 yılları arası petrol fiyatlarından yurt içi fiyatlara geçişkenliğin zamanla arttığı bulgusuna erişmişlerdir. Ertürk ve Erkan (2021), 1980-2018 yılları arası -2002 yılı öncesi ve sonrasını baz alarak- geçiş etkisini geleneksel Phillips eğrisi denklemi bağlamında incelemişlerdir. SVAR analizi ile elde edilen bulgulara göre hem 2002 yılı öncesi hem de 2002 yılı sonrası petrol fiyatlarından enflasyona doğru bir geçişkenliğin olduğu görülmüştür. Ancak bu geçiş, 2002 yılı öncesine kıyasla daha fazla artış gösterse de etki-tepki fonksiyonları geçiş etkisinin kısa sürede azaldığını göstermektedir. Geçişkenliğin asimetrik etkisini inceleyen Utkulu ve Ekinci (2016) ise NARDL ile elde ettikleri bulgulara göre petrol fiyatlarında meydana gelen gerek artış gerekse azalışların enflasyonu artırdığını bulmuşlardır. Ancak artan petrol fiyatlarından enflasyona geçişkenliğin katsayısı azalan petrol fiyatlarına göre daha fazladır.

4. VERİ VE EKONOMETRİK MODEL

Petrol fiyatları ile enflasyon ilişkisinin incelendiği bu çalışmada, 2003 ile 2022 tarihleri arası aylık veriler kullanılmıştır. Veriler aylık olduğundan, verilere mevsimsel etkilerden arındırılma işlemi uygulanmış ve logaritmik formları kullanılmıştır. Değişkenlerin öncelikle durağanlık seviyeleri tespit edilmiş, daha sonra asimetrik eş bütünleşme testi olan doğrusal olmayan ARDL (NARDL) testi uygulanmıştır. Modelde kullanılan veriler ve açıklamaları Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Veriler ile ilgili bilgiler

Açıklama	Kısaltma	Kaynak
Tüketici Fiyat Endeksi	Lntufe	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Merkezi (EVDS)
Ham petrol fiyatları(Dolar)	Lnptrl	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Merkezi (EVDS)
Döviz kuru(TL karşılığı)	Lndvz	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Merkezi (EVDS)

Çalışmada bağımlı değişken olan tüketici fiyat endeksinin, petrol fiyatları ve döviz kurları ile uzun dönemli ilişkisinin varlığı test edilmiştir. Çalışmada test edilen model 1. denkleme verilmiştir.

$$lntufe_t = \alpha_0 + \alpha_1 lnptrl_t + \alpha_2 lndvz_t + \varepsilon_t. \quad (1)$$

Denkleme α_0 kesme terimini, α_1 ve α_2 bağımsız değişkenlerin katsayılarını, ε_t kesme terimini, t ise örneklem sayısını ifade etmektedir.

4.1. Doğrusal Olmayan ARDL (NARDL)

Shin, Yu ve Greenwood-Nimmo (2013) tarafından geliştirilen metot, klasik ARDL (Pesaran ve Shin, 1999; Pesaran, Shin ve Smith, 2001) testinde dikkate alınmayan değişkenler arası asimetrik etkiyi de dikkate almaktadır. (1) denklemini petrol değişkenindeki asimetrik uzun dönemli etkiyi ifade eden (2) denklemi aşağıdaki şekilde yazılabilir.

$$lntufe_t = \alpha_0 + \alpha_1^+ lnptrl_t^+ + \alpha_1^- lnptrl_t^- + \alpha_2 lndvz_t + \varepsilon_t. \quad (2)$$

(2) denklemdeki asimetrik değişkenin artış ve azalışa göre yeniden oluşturulması aşağıdaki denklemlerle yapılır.

$$lnptrl_t^+ = \sum_{i=1}^t \Delta lnptrl_t^+ = \sum_{i=1}^t \Delta \max(\Delta lnptrl_t^+, 0)$$

$$lnptrl_t^- = \sum_{i=1}^t \Delta lnptrl_t^- = \sum_{i=1}^t \Delta \max(\Delta lnptrl_t^-, 0).$$

NARDL uzun dönemli ilişkiyi ifade eden denklem aşağıdaki gibi yazılır.

$$\Delta lntufe_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \alpha_1 \Delta lntufe_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_2 \Delta lnptrl_{t-i}^+ + \sum_{i=0}^m \alpha_3 \Delta lnptrl_{t-i}^- + \sum_{i=0}^m \alpha_4 \Delta lndvz_{t-i} + \beta_1 lntufe_{t-1} + \beta_2 lnptrl_{t-1}^+ + \beta_3 lnptrl_{t-1}^- + \beta_4 lndvz_{t-1} + \varepsilon_t. \quad (3)$$

(3) denkleminde $\alpha_1 - \alpha_4$ katsayıları kısa dönemli ilişkiyi, $\beta_1 - \beta_4$ katsayıları uzun dönemli ilişkiyi, m uygun gecikme uzunluğunu ifade etmektedir. Uzun dönemli ilişki bulunması halinde, (3) denkleminin γECT_{t-1} teriminin eklenmesiyle, denkleme meydana gelecek bir şokun etkisinin kaç dönemde düzeleceğini ifade eden kısa dönem denklemi de yazılmış olur.

NARDL metodunda test istatistiği olarak Wald test istatistiği kullanılır. Sıfır hipotezi, $\beta_1 = \beta_2 = \beta_3 = \beta_4 = 0$ şeklindedir. Sıfır hipotezinin reddedilememesi değişkenler arası uzun dönemli ilişkinin olmadığını ifade eder. Karşıt hipotez ise uzun dönemli ilişkinin olmadığını ifade eder. Sıfır hipotezinin reddedilmesi durumunda, asimetrik uzun dönemli ilişki $\beta_2 = \beta_3 = 0$ boş hipoteziyle test edilir.

4.2. Ampirik Bulgular ve Tartışma

Değişkenlerin durağanlık seviyelerinin tespit edilebilmesi için ADF (1979) ve Philips-Perron (1988) birim kök testleri uygulandı. Sonuçlar Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Birim kök test sonuçları

Sabitli (Intercept)					
	ADF	PP	Δ ADF	Δ PP	KARAR
Lntufe	3.354657	3.522058	-7.049841*(1)	-6.670708*(4)	I(1)
Lnprtl	-2.591164***(0)	-2.575074***(7)	-13.43486*(0)	-13.3890*(12)	I(1)
Lndvz	-2.865882***(1)	-2.803946*(8)	-8.719044*(0)	-8.767885*(4)	I(1)
Sabitli ve trendli (Trend)					
	ADF	PP	Δ ADF	Δ PP	KARAR
Lntufe	3.790479	5.141920	-7.705771*(1)	-7.102344*(8)	I(1)
Lnprtl	-2.581549	-2.569061	-13.40564*(0)	-13.3560*(12)	I(1)
Lndvz	-2.345357	-2.206138	-8.906122*(0)	-8.906358*(3)	I(1)

Gecikme uzunlukları Schwarz bilgi kriterine göre belirlenmiştir. Parantez içi sayılar optimal gecikme uzunluğudur. Δ sembolü birinci fark anlamında kullanılmıştır.***,**, * sırasıyla%10, %5 ,%1 düzeylerine karşılık gelmektedir.

Uygulanan birim kök testlerinin sonucuna göre, sabitli ve sabitli-trendli modellerin her ikisinde de değişkenlerimiz 1. farkta durağan olduklarına karar verilmiştir. NARDL metodu uygulanan modelin F istatistik değeri Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. NARDL (4,1,0,2) sınır testi sonuçları

K	F-istatistiği	%5 kritik değerler		%1 kritik değerler	
3	7.525158	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)
		3.363	4.515	4.568	5.96

Kritik değerler 225 veri için geçerlidir.

Tablo 3’te görüldüğü üzere, F-istatisti değeri %1 anlamlılık düzeyinde I(1) değerinden büyük olduğundan değişkenler arası eş bütünleşme ilişkisi vardır. Uzun dönem ve kısa dönem katsayıları Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Tahmin sonuçları

Uzun Dönem Katsayıları					
Değişken	Katsayılar	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık	
lnprtl+	0.273201*	0.062598	4.364365	0.0000	
lnprtl-	0.209721**	0.101474	2.066748	0.0400	
Lndvz	0.627086*	0.191689	3.271364	0.0012	

Kısa Dönem Hata Düzeltme Terimi

ECMt-1	-0.038679*	0.007001	-5.524906	0.0000	
--------	------------	----------	-----------	--------	--

*,** işaretleri sırasıyla %1 ve %5 düzeyinde anlamlılığı ifade eder.

Tablo 4 katsayıları incelendiğinde, uzun dönem katsayılarının ve hata kesme teriminin %1 ve %5 anlamlılık seviyesinde anlamlı olduğu görülmektedir. Petrol değişkenindeki yukarı yönlü bir birimlik hareket tüfe değişkenini 0.27 birim artırmakta, aşağı yönlü bir birimlik

hareket ise 0.21 artırmakta; döviz değişkenindeki bir birimlik artış ise tüfe değişkenini 0.62 birim artırmaktadır. Meydana gelecek bir şokun etkisinin yaklaşık 27 dönemde yani 2 yıl 3 ay süre sonra düzeleceği söylenebilir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

2003-2022 yılları arası Türkiye'de petrol fiyatlarındaki değişikliklerin enflasyon üzerinde asimetric bir etkisinin olup olmadığını, böyle bir ilişki varsa petrol fiyatlarındaki artış ve azalışların tüketici fiyatlarını ne yönde etkilediğini tespit etmek amacıyla yapılan bu çalışmadan analiz bulguları elde edilmiştir. Şimdiye kadar yapılan çalışmaların pek çoğunda bu ilişkinin simetric yönüne eğilim gösterilmişti. Değişkenlerin hem pozitif hem de negatif ayrışmalarını dikkate alan doğrusal olmayan ARDL (NARDL) yöntemi ile elde edilen bulgulara göre petrol fiyatları ile enflasyon arasında uzun dönemde asimetric bir ilişkinin olduğu saptanmıştır. Petrol fiyatlarında meydana gelen artış ve azalışlar tüketici fiyatlarını artırmaktadır. Ancak petrol fiyatlarındaki artışın yükselen tüketici fiyatları üzerindeki etkisi, petrol fiyatlarındaki azalışların gösterdiği etkiye göre daha fazladır. Modelden elde edilen diğer bir bulgu ise döviz kurlarındaki artışların enflasyonla ilişkili olduğudur.

Yapılan bu çalışmada petrol fiyatlarındaki artışın enflasyonu da artırdığı yönünde belirlenen bulgu, Türkiye üzerine NARDL yöntemi ile yapılan çalışmalar arasında Gokce (2021)'nin petrol fiyatları ve döviz kurlarındaki pozitif şokların gıda fiyatlarını aynı yönde etkilediği; Erkuş ve Karamelikli (2016)'nin petrol fiyatlarında meydana gelen artışların enflasyon üzerinde aynı yönde asimetric bir etki oluşturduğu; Özata (2019)'nın petrol fiyatlarındaki artışların tüketici ve üretici fiyatlarını da artırdığı; Utkulu ve Ekinci (2016)'nin petrol fiyatlarında meydana gelen pozitif şoklara karşı enflasyonun da pozitif tepki verdiği; yabancı ülke/ülkeler üzerine NARDL yöntemi ile yapılan çalışmalar arasında Bala ve Chin (2018)'in OPEC'e üye olan Afrika ülkelerinde pozitif petrol fiyatı değişimlerinin enflasyonu pozitif yönde etkilediği; Zakaria, Khiam ve Mahmood (2021)'un Güney Asya ülkeleri için petrol fiyatlarındaki pozitif bir şokun enflasyonu artırdığı bulguları ile örtüşmektedir. Petrol fiyatlarındaki azalışın ise enflasyonu artırdığı yönünde belirlenen bulgu ise Utkulu ve Ekinci (2016) ve Bala ve Chin (2018)'in bulguları ile paralellik gösterirken; Gokce (2021) ve Erkuş ve Karamelikli (2016)'nin petrol fiyatlarındaki negatif şoklar ile enflasyon arasında bir ilişkinin olmadığı; Zakaria, Khiam ve Mahmood (2021)'un petrol fiyatlarındaki negatif şokun önemli bir etki göstermediği; ayrıca Özata (2019)'nin petrol fiyatlarındaki azalışın enflasyonu da azalttığı bulguları ile çelişmektedir.

Elde edilen bu bulgular genel olarak fiyatlar üzerinde ithalat bağımlılığını ve ithal fiyat baskısını, Türkiye'nin enerjiye olan yüksek orandaki bağımlılığı nedeniyle petrol fiyatlarındaki artışların fiyatlara da yansıdığını; yüksek seviyede ithal ara malına bağımlı olan Türkiye için bu sonuçların tutarlı ve zamanla ithal ürünlerin GSYH içindeki payının giderek artmakta olduğu bilgisi ile uyduğunu göstermektedir. Türkiye örneğinde belirlenen bu bulgular, dünya genelinde 2000'li yıllardan sonra petrol fiyatları ile enflasyon arasındaki bağı zayıfladığı ileri sürülen iddiayı doğrulamamaktadır. Literatürde 2000'li yıllardan sonra petrol fiyatları ile enflasyon arasındaki ilişkinin zayıfladığı yönünde hakim bir anlayışın olduğu belirtilmişti. Bu çalışmada da ele alınan dönemin 2003 ile 2022 yılları olması, araştırma bulgularının literatürdeki genel eğilime uygun olup olmadığının karşılaştırılmasına olanak sağlamıştır. Türkiye'de bu bağı henüz zayıflamadığı, bilakis hala önemini korumaya devam ettiği anlaşılmıştır.

Türkiye'de petrol fiyatlarında pozitif bir şokun yurt içi fiyatları artırması beklenen bir sonuç iken negatif bir şokun ne yönlü etki göstereceği merak uyandırmaktaydı. Değişkenler arasındaki ilişkiye dair çift yönlü bir değerlendirme yapılmasına olanak sağlayan doğrusal

olmayan ARDL yöntemine göre petrol fiyatlarındaki negatif bir şokun da yurt içi fiyatları artırdığı görülmüştü. Bala ve Chin (2018), petrol fiyatlarındaki yükselişin genellikle yurt içi fiyatlara hızlı bir şekilde yansiyarak enflasyonu artırdığını, ancak tersi durumun sanıldığı kadar basit olmadığını ifade etmişlerdir. Bala ve Chin (2018)'e göre petrol fiyatlarında yaşanan negatif şokların ardından yurt içi fiyatlarda gerçekleşen artışlar fiyatların aşağı yönlü katılığına işaret etmektedir. Böylesi bir durumla baş edebilmenin yolu, enflasyonla mücadele programı çerçevesinde gıda, para ve döviz kuru ile ilgili bir dizi politikalar uygulamaktır. Bunun için ithal gıdaya bağımlılığı azaltan yerli gıda üretimi teşvik edilmeli, yerel parayı güçlendirecek daraltıcı para ve döviz kuru politikaları uygulanmalıdır. Ayrıca Türkiye fosil enerji kaynakları bakımından zengin bir ülke değildir. Her ne kadar son dönemlerde keşfedilen veya keşfedilmesi beklenen doğalgaz başta olmak üzere çeşitli enerji kaynakları olsa da tüm ekonomik döngüyü besleyecek miktar ve nitelikte değildir. Fosil enerji kaynaklarının belirli bir kullanım ömrünün olduğu düşünüldüğünde temiz ve sınırsız kullanıma sahip alternatif enerji kaynaklarına yatırım yapmak uzun vadeli çözüm arayışları içerisinde en güvenilir seçenektir.

KAYNAKÇA

- African Development Bank, (2007). *The Impact of High Oil Prices on African Economies*. Economic Research Working Paper 93.
- Alvarez, L. J., Hurtado, S., Sanchez, I., & Thomas, C. (2011). The Impact of Oil Price Changes on Spanish and Euro Area Consumer Price Inflation. *Economic Modelling*, 28, 422-431.
- Bala, U., & Chin, L. (2018). Asymmetric Impacts of Oil Price on Inflation: An Empirical Study of African OPEC Member Countries. *Energies*, 11(11), 2-21.
- Balcilar, M., Uwilingiye, J., & Gupta, R. (2018). Dynamic Relationship Between Oil Price And Inflation In South Africa. *The Journal of Developing Areas*, 52(2), 73-93.
- Bayraktutan, Y., & Solmaz, A. R. (2019). Petrol Fiyatları ve Enflasyon İlişkisi: Seçilmiş Petrol İthalatçısı Ülkeler İçin Panel Veri Analizi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(37), 279-291.
- Bayramoğlu, A. T., & Yurtkur, A. K. (2015). Türkiye’de Gıda ve Tarımsal Ürün Fiyatlarını Uluslararası Belirleyicileri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 63-73.
- Cebula, R., Saadatmand, Y., & Piccone, Y. (2002). *An Empirical Note on the Inflation Impact of the Price of Imported Crude Oil: The Case of Germany*. MPRA Paper No. 50887.
- Chen, S.-S. (2009). Oil Price Pass-Through into Inflation. *Energy Economics*, 31, 126-133.
- Choi, S., Furceri, D., Loungani, P., Mishra, S., & Poplawski-Ribeiro, M. (2018). Oil Prices and Inflation Dynamics: Evidence from Advanced and Developing Economies. *Journal of International Money and Finance*, 82, 71-96.
- Cognigni, A., & Manera, M. (2008). Oil Prices, Inflation and Interest Rates in a Structural Cointegrated VAR Model for the G-7 Countries. *Energy Economics*, 30, 856-888.

- Çevik, E. İ., Çalışkan, H., & Kantarcı, T. (2018). Petrol Fiyatları ve Enflasyon Arasındaki Asimetrik Nedensellik İlişkisi: BRICS-T Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama. *ENSCON'18-International Congress of Energy, Economy and Security*, (s. 91-105). İstanbul.
- Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1981). Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 49(4), 1057-1072.
- Dinçer, H., & Karakuş, H. (2020). Petrol Fiyatlarının Enflasyon Üzerindeki Etkisinin Belirlenmesi: G7 Ülkeleri Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. *Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 1-12.
- Emek, Ö. F., & Atay Polat, M. (2022). Enerji Tüketimi, Küreselleşme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Seçilmiş Yükselen Piyasa Ekonomileri İçin Bir Nedensellik Analizi. *Journal of Economic Policy Researches*, 9(2), 331-351 .
- Erkuş, S., & Karamelikli, H. (2016). Türkiye’de Tüketici Fiyatları ile Ham Petrol Fiyatları Arasındaki İlişkinin Asimetrik Analizi. *Euroasian Conference on Business and Economics IV*. Bishkek, Kırgızistan.
- Ertürk, E., & Erkan, R. (2021). Petrol Fiyatlarından Enflasyona Geçiş Etkisi: Geleneksel Phillips Eğrisi Yöntemi ve SVAR Analizi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 76(1), 103-127.
- Gokce, C. (2021). Petrol Fiyatı ve Döviz Kurunun Gıda Fiyatları Üzerine Asimetrik Etkisi: Türkiye Örneği. *Business and Economics Research Journal*, 12(3), 599-611.
- Gokmenoglu, K. K., Azin, V., & Taspınar, N. (2015). The Relationship between Industrial Production, GDP, Inflation and Oil Price: The Case of Turkey. *Procedia Economics and Finance*, 25, 497-503.
- Güngör, S., & Erer, D. (2022). Türkiye’deki Gıda Fiyatları ile Petrol Fiyatları ve Döviz Kuru Arasındaki Doğrusal Olmayan İlişkinin İncelenmesi: Zamanla-Değişen Parametrelili VAR Modelleri. *Alanya Akademik Bakış Dergisi*, 6(2), 2481-2497.
- Jongwanich, J., & Park, D. (2011). Inflation in Developing Asia: Pass-through from Global Food and Oil Price Shocks. *Asian-Pacific Economic Literature*, 25(1), 79-92.
- Karadaş, H. A., & Koşaroğlu, Ş. M. (2019). Petrol Şoklarının Türkiye Ekonomisinde Oluşturduğu Makroekonomik Etkiler: SVAR Analizi. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(3), 40-59.
- Kibritçiöğlü, A., & Kibritçiöğlü, B. (1999). Ham Petrol ve Akaryakıt Ürünü Fiyat Artışlarının Türkiye'deki Enflasyonist Etkileri. Ankara: Hazine Müsteşarlığı Matbaası, Araştırma İnceleme Dizisi No:21.
- Koçak, S., Balan, F., & Albayrak, B. (2017). Türkiye Ekonomisinde Petrol Fiyatları ve Enflasyon İlişkisi: Ampirik Analiz. *Journal of Life Economics*, 4(4), 261-273.

- Li, Y., & Guo, J. (2022). The Asymmetric Impacts of Oil Price and Shocks on Inflation in BRICS: A Multiple Threshold Nonlinear ARDL Model. *Applied Economics*, 54(12), 1377-1395.
- Mercan, M., Peker, O., & Göçer, İ. (2015). Ham Petrol Fiyat Artışlarının Enflasyonist Etkisi: Seçilmiş OECD Ülkeleri için Yapısal Kırılmalı Dinamik Panel Veri Analizi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 16(2), 123-137.
- Ozdemir, S., & Akgul, I. (2015). Inflationary Effects of Oil Prices and Domestic Gasoline Prices: Markov-Switching-VAR Analysis. *Petroleum Science*(12), 355–365.
- Öksüzler, O., & İpek, E. (2011). Dünya Petrol Fiyatlarındaki Değişimin Büyüme ve Enflasyon Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14), 15-34.
- Özata, F. (2019). Türkiye’de Petrol Fiyatlarından Enflasyona Asimetrik ve Doğrusal Olmayan Geçişkenlik. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(1), 17-32.
- Pesaran, M. H., & Shin, Y. (1998). An Autoregressive Distributed-Lag Modelling Approach To Cointegration Analysis. *Econometric Society Monographs*(31), 371-413.
- Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. P. (2001). Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326.
- Phillips, P. C., & Perron, P. (1988). Testing for a Unit Root in Time Series Regression. *Biometrika*, 75(2), 335-345.
- Renou-Maissant, P. (2019). Is Oil Price Still Driving Inflation? *The Energy Journal*, 40(6), 199-219.
- Salisu, A. A., Isah, K. O., Oyewole, O. J., & Akanni, L. O. (2017). Modelling Oil Price-Inflation Nexus: The Role of Asymmetries. *Energy*, 125, 97-106.
- Sek, S. K., Teo, X. Q., & Wong, Y. N. (2015). A Comparative Study on the Effects of Oil Price Changes on. *Procedia Economics and Finance*(26), 630-636.
- Shin, Y., Yu, B., & Greenwood-nimmo, M. (2013). Modelling Asymmetric Cointegration and Dynamic Multipliers in a Nonlinear ARDL Framework. H. WC, & S. RC içinde, *Festschrift in Honor of Peter Schmidt Econometric Methods and Applications* (s. 44).
- Talha, M., Sohail, M., Tariq, R., & Ahmad, M. T. (2021). Impact of Oil Prices, Energy Consumption and Economic Growth on the Inflation Rate in Malaysia. *Cuadernos de economía*(44), 26-32.
- Trang, N. T., Tho, T. N., & Hong, D. T. (2017). The Impact of Oil Price on the Growth, Inflation, Unemployment and Budget Deficit of Vietnam. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 7(3), 42-49.

- Türkyılmaz, S., & Ergin , N. (2019). Ham Petrol Fiyatları, Ekonomik Büyüme ve Enflasyon Arasındaki İlişkiler İçin Yapısal Kırımlı Dinamik Panel Veri Analizi: OPEC Ülkeleri Örneği. (s. 295-320). İstanbul: International Congress of Management, Economy and Policy .
- Utkulu, U., & Ekinci, R. (2016). Uluslararası Petrol ve Gıda Fiyatlarından İç Fiyatlara Asimetrik ve Doğrusal Olmayan Fiyat Geçişkenliği: Türkiye İçin NARDL Modeli Bulguları. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 53(617), 9-22.
- Yanikkaya, H., Kaya, H., & Akgül, D. (2015). Petrol Fiyatlarının Enflasyona Geçişkenliği Değişti mi? *Central Bank Review*(15), 75-88.
- Yenisu, E. (2019). Türkiye’de Enflasyonun Makroekonomik Belirleyicileri: Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 43-58.
- Zakaria, M., Khiam, S., & Mahmood, H. (2021). Influence of Oil Prices on Inflation in South Asia: Some New Evidence. *Resources Policy*(71).

MUHAFAZAKÂR VE İSLAMCI BİR DÜŞÜNÜR: SAİD HALİM PAŞA¹

Geliş Tarihi : 28.11.2022

Yeter SOLAK²

Kabul Tarihi : 28.12.2022

Makale Türü : Görüntü Sunumu

Özet

Osmanlı'da 17. YY dan itibaren gerçekleştirilmeye çalışılan modernleşme çabaları, çok farklı dünya görüşü ve hayat tarzlarının gelişimine sebep olmuştur. Batı tipi gelişmenin model alındığı ve ilk olarak ordunun modernleşmesi ile başlayan süreç kısa sürede idari, siyasi, toplumsal, ekonomik dönüşümü beraberinde getirmiştir. Son dönem Osmanlı sadrazamlarından olan Said Halim Paşa hem bir devlet adamı hem de Osmanlı toplumunun aydın bir şahsiyeti olarak, toplumun geleceğiyle ilgili endişelerini *Buhranlarımız* adlı eserinde paylaşmıştır. Yaşadığı dönemde Osmanlı'nın son dönemini değerlendirirken somut tahliller yapmaya çalışmıştır. Osmanlı'nın kendi kültürel ve manevi değerlerini dışlamayan, dönemin şartlarını dikkate alan, gerçekçi ve bağımsız bir devlet gerçekleştirmeye yönelik fikirler ileri sürmüştür. Çalışmada Osmanlı siyasi ve toplumsal yaşamını tahlil etme fırsatı yakalamış Sait Halim Paşa'nın görüşleri değerlendirilecektir. Ayrıca Said Halim Paşa'nın sekiz eserini bir araya getirmiş olan *Buhranlarımız* kitabının imparatorluğun yıkılışa gittiği ve sürecin nasıl tersine çevrilebileceğine yönelik tespitlerinin tahlili gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Milliyetçilik, Buhranlarımız, Modernleşme, İslamcılık, Taklitçilik, Muhafazakarlık.

JEL Kodları: B00, B15, B19.

A CONSERVATIVE AND ISLAMIC THINKER: SAID HALIM PASHA

Abstract

The modernization efforts in the Ottoman Empire since the 17th century led to the development of very different worldviews and lifestyles. The process that started with the modernization of the first army, which was taken as a model of the western type of development, brought with it administrative, political, social and economic transformation in a short time. Said Halim Pasha, one of the late Ottoman grand viziers, as both a statesman and an enlightened figure of the Ottoman society, shared his concerns about the future of society in his work called Our Depressions. During his lifetime, he tried to make concrete analyzes while evaluating the last period of the Ottoman Empire. He put forward ideas for realizing a realistic and independent state that did not exclude the Ottoman's own cultural and spiritual values and took into account the conditions of the period. In the study, the views of Sait Halim Pasha, who had the opportunity to analyze the Ottoman political and social life, will be evaluated. In addition, the findings of the book Our Depression, which brought together eight works of Said Halim Pasha, about the collapse of the empire and how the process could be reversed were analyzed.

Keywords: Nationalism, Our Depressions, Modernization, Islamism, Imitation, Conservatism.

Jel Codes: B00, B15, B19.

¹ Çalışma Mardin Artuklu Üniversitesi 21-22 Kasım 2021 tarafından gerçekleştirilen 1. Uluslararası Artuklu İktisadi İdari ve Siyasi Bilimler Kongresinde özet bildiri olarak sunulmuştur Yeniden gözden geçirilmiş ve genişletilmiştir.

² Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Bap birimi, E-mail: yeter-54@osmaniye.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8141-113X

1. GİRİŞ

Osmanlı devletinde Tanzimatla başlayan bir modernleşme süreci yaşanmıştır. Bu süreç Osmanlı devletinde teknolojik, ekonomik, toplumsal ve en önemlisi düşünsel anlamda birçok dönüşümün meydana gelmesini sağlamıştır. Çalışmanın odağı ise Osmanlı modernleşme sürecinin tanığı önemli bir devlet adamı ve düşünür olan Said Halim Paşa ve görüşleridir. Said Halim Paşa Meşrutiyet dönemi aydınları içerisinde muhafazakâr ve İslamcı görüşleriyle dikkat çeken önemli bir şahsiyettir. Bir siyasetçi olmasına rağmen toplumsal analizler de yapmış, sosyolojik konular hakkında da görüş bildirmiştir. Osmanlı son döneminde devlet yönetiminde bulunmuş tecrübeli bir isim olarak düşünceleri her dönem değer görmüş ve dikkatle incelenmişse de Said Halim Paşa hakkında yapılan tahliller hep tek yönlü olmuştur. Said Halim Paşa'nın görüşleri ya siyasi açıdan ya da sosyolojik açıdan değerlendirilmiştir. Dolayısıyla Said Halim Paşa'nın yaşadığı dönemin üzerinden nerdeyse bir asır geçmesine rağmen Paşa'nın görüşlerini bütünüyle ele alan çalışma sayısı çok kısıtlıdır. Bu çalışma ise Said Halim Paşa'nın görüşlerini kendi içinde tutarlı bir bütünlükle ele almaya çalışmıştır. Çalışma da Said Halim Paşa'nın kaleme aldığı 'Buhranlarımız' eserinden yola çıkarak kendi yazdığı makale ve notlardan esinlenilmiştir. Ayrıca Said Halim Paşa hakkında literatürümüzde bulunan kaynaklar taranmıştır. Çalışmanın amacı Said Halim Paşa'nın Meşrutiyet dönemi aydınları arasındaki konumunu belirleyerek sosyolojik ve siyasal tahlillerini düşünsel dünyasındaki kurucu kavramlarla nasıl ifade etmeye çalıştığını ortaya çıkarmaktır.

2. SAİD HALİM PAŞA'NIN YAŞAMI

Said Halim Paşa'nın düşünce dünyasına vakıf olmak için onun yaşamından bahsetmek yerinde olacaktır. 1864 yılında Kahire'de doğan Said Halim Paşa, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın soyundan gelmektedir. Ailesi Said Halim Paşa'dan birkaç kuşak önce Konya'dan Mısır'a yerleşmiştir. Said Halim Paşa'nın babası ise Halim Paşa doğduktan kısa bir süre sonra ailevi nedenlerle İstanbul'a yerleşmiştir. Kardeşiyle birlikte bir süre eğitim için yurt dışına çıkan Halim Paşa, İsviçre'de siyasi ilimler alanında ihtisas yapmıştır. Yurda döndükten sonra çeşitli devlet makamlarında görev yaparak kısa sürede sarayın gözde paşalarından biri haline gelmiştir. Bu dönemde akrabası Tosun Paşa'nın kızı Prenses Emine Hanım ile evlenmiştir. Görev aldığı makamlardaki başarısıyla sarayın güvenini ve takdirini kazanan Said Halim Paşa'nın hızlı yükselişi, onu birçok itham ve iftiralarla karşı karşıya bırakmıştır. Kendisini hedef alan bu söylentiler sonrası kabuğuna çekilen Said Halim Paşa günlerini okumalar yaparak ve devrin ileri gelenleriyle önemli konularda fikir alışverişlerinde bulunarak geçirmiştir. Fakat Paşa'ya yönelik ithamların ve 'Jurnalculiğin' artması nedeniyle hakkında sürgün kararı verilmiştir. Karar sonrası, kardeşiyle birlikte sığınma ve irtica taleplerinde bulunarak önce Mısır'a daha sonra da Avrupa'ya giden Said Halim Paşa burada İttihat ve Terakki üyeleriyle temaslarda bulunmuştur (Dönmez, 2021, s. 349-350).

Meşrutiyet'in ilan edilmesi üzerine yurda geri dönen Said Halim Paşa devlet kademelerinde önemli görevlerde bulunmuştur. Mahmut Şevket Paşa'nın kabinesinde Dışişleri Nazırlığı görevinde bulunan Paşa, Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi ile Balkan Harbinin ilk yıllarında Osmanlı Devleti'nde sadrazamlık makamına erişme fırsatı yakalamıştır. Bu zorlu günlerde devlet yönetiminde etkin rol alan Said Halim Paşa, Edirne'nin geri alınması ve Adalar konusunda önemli çalışmalarda bulunmuştur. Birinci Dünya Savaşına girmenin Osmanlı'ya fayda getirmeyeceği düşüncesi içinde olan Said Halim Paşa için sadrazamlık görevi ise İttihatçıların devletin yönetiminde tek söz sahibi olması ile sonlanmıştır (Işık, 2019, s. 7-10).

İngilizlerin İstanbul'u işgal etmeleriyle Malta Adasına sürgün edilmiş ve burada iki yıl kaldıktan sonra serbest bırakılmıştır. Bu süreçte önemli yabancı devlet adamlarına mektuplar yazan Said Halim Paşa, Osmanlı'nın parçalanmasının uluslararası düzene uzun vadede önemli

zararlar getireceği ve Osmanlı'nın toprak bütünlüğünün korunmasının son derece elzem olduğu görüşünü dile getirmiştir. ABD devlet başkanına doğuda bir Ermeni devleti kurmanın yanlışlığı ve haksızlığını bildirdiği mektubu da bu manada önemlidir. Malta adasındaki sürgün günlerinin sonlamasından sonra serbest kalan Said Halim Paşa İstanbul'a dönme istediği kabul edilmediği için Roma'da yaşamaya başlamıştır. Bir süre sonra da bir Ermeni'nin saldırısıyla yaşamı sonlanmıştır. Arapça, Farsça, İngilizce ve Fransızca bilen Said Halim Paşa, fikirleri ile Türk düşün dünyasında önemli izler bırakmıştır (Dağ, 2017, s.267-268).

3. DEVLET ADAMI OLARAK SAİD HALİM PAŞA

Said Halim Paşa Meşrutiyet döneminde Mısır'dan İstanbul'a dönmüştür.1908 yılında İttihat ve Terakki listesinde *Yeniköy* belediye ikinci başkanı olarak çalışmaya başlamıştır. Sonrasında çalışmaları nedeniyle saray tarafından takdir edilen Said Halim Paşa 1908 yılının sonuna doğru *Ayan Azalığına* atanmıştır. Bu dönemde yenileşme hareketleri çerçevesinde itibar kazanan bürokratik kesimin yükselişi Said Halim Paşayı rahatsız etmiştir. Bir devletin kaderinin 'vasıfsız' olarak nitelendirdiği bir sınıfa bırakılmasının olumsuz sonuçlarının İmparatorluğa tahrip edici hasarlar bırakacağı görüşündedir. Bu nedenle devlet yönetimindeki tecrübeleri ışığında Paşa, Meşrutiyet döneminde memur sınıfı ve bürokrasinin güç kazanarak devlet yönetiminde etkin konumda olmasına yönelik eleştiriler getirmiştir. Said Halim Paşa için merkeziyetçilik düşüncesiyle yetiştirilen memur sınıfı, padişahın ve üst konumdaki yönetici sınıfın takdirini kazanmak ve onlara karşı sadakat göstermek çabasıdadır. Üstün yetenek ve vasıfları olmayan bir sınıf olarak görülen memur sınıfının amacı her yönetim değişikliğinde bulunduğu konumu muhafaza etmek ve elde ettiği imtiyazları korumaktır. Said Halim Paşa için böyle bir sınıfın varlığı, devlet yapılanmasında patrimonyal bir yapılanmanın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Öte yandan Said Halim Paşa için yenilik taraftarlarının Meşrutiyet ilanı sürecinde yenileşme hareketleri nedeniyle Batı hayranı aydınlarla birlikte hareket etmesi, durumun vahametini daha da artıran bir olaydır. Said Halim Paşa'ya göre kişisel çıkarlarını ön planda tutan, makam, paye, rütbe peşinde koşan memur sınıfıyla; yenilikçi olduklarını iddia eden Batı öykünücüsü bir grubun bir araya gelmesi ve devlet yönetimi hakkında kararlar alması öyle bahsedildiği gibi halka özgür ve demokratik değerlerin etkin olduğu katılımcı bir yaşam olanağı sunmayacak, devleti felakete sürükleyecektir (Çevik, 2009, s. 838-842).

Said Halim Paşa nezdinde toplumsal gelişim ve değişim süreçleri, bilgisiz ve öngörüsüz kimselerin halk yaşamı üzerindeki kontrolü ele alarak gerçekleştireceği dayatmalarla oluşacak bir süreç değildir. Toplumsal değişim kendi doğal mecrasında, dayatma ve baskı olmadan tedricen ve toplumsal yapıya uygun olarak kendiliğinden gerçekleşmelidir. Ancak bu şekilde gelişim ve değişim sağlıklı sonuçlar verecek ve topluma faydalı olacaktır. Bu nedenle Said Halim Paşa için Meşrutiyet döneminde yaşananlar toplumsal değişim sürecinin doğal gelişim seyrine aykırıdır. Çünkü devletin bekası için sorumluluk almayan memur sınıfıyla yetkin ve donanımlı görmediği aydınların Batı temelli fikirlerle, devlet adına bir şeyler yapmaya çalışmasıyla ortaya çıkmış bir Meşrutiyet sistemi öyle beklenildiği makul bir sonuçta üretmeyecektir. Öyle ki Batılı bir ahlak anlayışıyla yetkin olmayan kimselerin inşa ettiği bir devlet düzeninden devlete ve halka sadece zarar gelecektir. Bu yüzden Batı temelli düşüncelerle oluşturulan Meşrutiyet anayasası ve kurumların imparatorluğun yıkılışını önleyemeyeceğini aksine yıkılışı hızlandıracağını savunmuştur (Dağ, 2017, s.267- 268).

4. SAİD HALİM PAŞA'NIN ELEŞTİRİSİ: TAKLİTÇİ ZİHNİYET

Meşrutiyetin ilan edilmesi içi önemli girişimlerde bulunmuş bir isim olan Said Halim Paşa Meşrutiyetin ilanı ile birlikte iktibas edilen kanunların sosyal yaşamda etkileştirilmesine karşı çıkmıştır. Bu nedenle Said Halim Paşa bazı kesimlerce reform karşıtı olmakla suçlanmıştır. Ancak onu reform karşıtı olmakla suçlayanlar onun Meşrutiyetin ilanı için

harcadığı cabayı göz ardı etmiştir. Aslında Said Halim Paşa'nın karşı çıktığı şey Meşrutiyet değil güncellenmeden doğrudan iktibas edilen kanunların yürürlüğe konulmasıydı. Yani *Taklitçilikti*. Bu nedenle Meşrutiyet dönemi yazdığı yazılarda taklitçiliğe önemli bir yer vermiştir. Onun gözünde taklitçilik mevcut sistemsel sorunlara gerçek anlamda bir çözüm getirmeyecektir. Toplumsal sorunların derinlemesine ele alınmadan ve gerçekte ne olduğu sorgulanmadan, “oldubittiye” getirilerek ve kendi kültürümüzde, tarihimizden kaynaklı çözüm yolları aramadan, ‘özümüze’ aykırı şekilde kabul edilen her kurumun, değer, tartışmanın nihayetinde çözüm getirmekten ziyade yeni sorunlara yol açacağını iddia etmiştir (Yıldırım, 2011, s. 29-37).

Meşrutiyet’le ilgili düşüncelerini kaleme aldığı yazısında Osmanlı’nın ilk anayasası olan Kanun-i Esasi’nin oluşum sürecini anlatımı bu duruma oldukça güzel bir örnektir. Said Halim Paşa’ya göre Kanun-i Esasi mutlakiyet idaresindeki memurların, kendi aralarında anlaşarak Abdülhamit’in baskıcı yönetiminin etkilerini sınırlamak adına padişahın karşısına dengeleyici bir güç olarak çıkardıkları bir belgeydi. Lakin Said Halim Paşa anayasayı hazırlayanların padişahı sınırlamak adına oluşturdukları bu belgeyi büyük bir hata olarak görmekteydi. Said Halim Paşa, aslında anayasanın kendisinden çok, anayasanın hazırlanmasında Batı fikir ve oluşumlarından ilham alınmasının yanlışlığı üzerinde duruyordu. Ona göre Batı kaynaklı fikirlerin Osmanlı’nın dağılma sürecini engellemesi şöyle dursun, toplumsal ve dini yapıya uygun olmadığından Osmanlı’dan kopuşları hızlandıracak ve ‘Batı taklitçiliği’ bir yerden patlak verecekti. Kendince düşüncelerinin doğruluğunu test etme fırsatı da yakalayan Paşa, anayasadaki 1908 değişikliklerinin de aynı zihniyetle yapıldığını ileri sürmüş, bu süreçte yaşanan olaylardan bir ders çıkarılmadığını düşünmüş söz konusu düzenlemeyi yapanları da bu hususta uyarıyordu. Ona göre, Batı ahlak ve düşüncesiyle hazırlanmış olan bu düzenleme de Osmanlı toplumunun dertlerine deva olmayacaktı. Bu nedenle, Fransız ilkeleri uyarınca hazırlanan bir medeni kanunun ya da demokratik ilkelerinin anayasaya eklenmesinin de Osmanlı toplumunda bir karşılığı yoktu. Çünkü anayasaya entegre edilmeye çalışılan kanunlar da demokratik ilkeler de toplumumuzun gelişim sürecinde oluşmuş, toplumda karşılığı olan ilkeler değildi. Onlar Batı toplumunun deneyim ve gelişim sürecinin ürünleriydi. Dolayısıyla aydınlarımız tarafından Batı hayranlığıyla empoze edilen bu düzenlemelerden toplum adına yarar beklemek hayalcilikten başka bir şey değildi. Said Halim Paşa yanılmadığını kısa sürede anlamıştır. Batı özentiliği ve taklitçiliğiyle yapılan bu düzenlemeler belki hazırlayanların ümit ettiği gibi Abdülhamit Han’ın istibdat düzenine son vermişti. Fakat toplumsal düzen ve nizamın yeniden sağlanacağına dair beslenen umutlar boşa çıkarmıştı³ (Said, 1993, s. 3-7).

Said Halim Paşa için meşruti idarenin tesisi ve demokratik ilkelerin uygulamaya konulmasına yönelik düzenlemelerin yapılması da parlamentoya art niyetli kişilerin dâhil olmasından başka bir sonuç vermemiştir. Çünkü Osmanlı sosyal ve siyasal yaşamının kendine has Örfi ve Şer-i kurallarının olduğunu düşünen Said Halim Paşa oluşturulan yeni kurumların, üzerinden düşünülmeden zamansızca değiştirilerek kurulmuş suni yapılar olduğu iddiasındadır. Bu da Said Halim Paşa’ya göre düzenin temeline dinamit koyacak ve toplumu anarşiye sürükleyecektir (Özyurt, 2013, s. 67-68).

Said Halim Paşa taklit düşüncesini eleştirmenin yanı sıra taklitçiliği gerçekleştiren aydınlara da eleştirmektedir. Aydınlara sert eleştiriler getirdiği makalesinde Batı düşüncesi ve

³ II. Meşrutiyetin ilanı ve anayasal düzenlemelerden sonra demokratik ve katılımcılığın arttığı bir politik düzlemin oluşmasının sağlanarak Osmanlı’dan kopuşların önlenebileceği düşünülmüşse de bu dönemde azınlıkların bağımsızlık ilanları bu düzenlemelerinde toplumsal sorunların çözümüne dair başarı sağlamayacağı düşüncesiyle hazırlayanları hayal kırıklığına uğratmıştır.

ruhunu sorgusuz sualsiz benimsemiş aydınları “öze dönmeye” çağırılmaktadır. Said Halim Paşa, aydınları toplumsal yapıdan ve halkın değerlerine uzak bir yaşam benimseyerek geleneklerden bihaber yaşadıkları gerekçesiyle eleştirmektedir. Ona göre, memleketin yapısını en ince ayrıntısına kadar bilmek ve ruhunu anlamak çok önemlidir. Bir yeniliği alıp topluma kazandırmak önemli ve gerekli olmakla birlikte, çok tehlikeli durumlara da yol açabilmektedir. Dolayısıyla iyi niyetle de olsa herhangi bir yeniliği halkın kullanımına sunmadan önce ince eleyip sık dokunmanın son derece elzem ve gerekli olduğu düşüncesi içerisinde (Said, 1993, s. 35-38).

Said Halim Paşa hürriyet, eşitlik, adalet gibi değerlerin toplumda aşınmış olduğu kanaatinde olan aydınların, Batı felsefesi ve yaşam tarzının ürünleri olan bu ilkeleri Osmanlı'ya uygulayarak toplumsal değişim ve gelişim elde edilebileceğine dair umutlar beslenmesini anlamsız bulmaktadır. Said Halim Paşa'ya göre Osmanlı toplumu her anlamda Batı'dan daha eşit ve özgürlükçü bir yapıya sahiptir. Aydınlarımızın temenni ettiği gibi taklit bir anayasal yapının etkin kılınması ve bazı Batılı değerlerin Batı'daki uygulandığı haliyle topluma uygulanması, halka huzur getirmeyecektir. Aksine bu, halka yapılan ve yapılabilecek en büyük kötülük olacaktır. Said Halim Paşa aydınların büyük umutlarla açılmasını istediği parlamentonun halkın milli duygularında erozyona yol açtığını belirterek, bireylerin Osmanlı olma duygularını köreltildiğini ve bireylerin etnik yapısını ortaya koyma isteğini arttırarak, ayrışma duygusunu pekiştirdiğini iddia eder (Said, 1993, s.23-25). Said Halim Paşa aydınlarımızın günümüzde gıptaıyla baktığı Batılı toplumların şu anda buldukları bu duruma adaletsiz ve baskı içindeki bir yapıya başkaldırarak geldiğini hatırlatarak, Osmanlı toplumunun yeteri kadar eşitlikçi bir yapıya sahip olduğunun altını çizerek (Said, 1993, s. 27-32).

Yüzünü Batı'ya dönmüş aydınların Osmanlı toplumunu Batı'ya bağlı asalak bir toplum haline getirmeye çalıştığını düşünür (Said, 1993 s.29-35). Bu türden figürlerin milli değerlerin önemini anlamaktan imtina ettikleri için Osmanlı'yı hakir görüp Batı'ya öykünerek toplumu modern kölelerden oluşan bireyler haline getirmek için çalıştıklarını söyler. Aydınların Batılılar gibi giyinerek, onların dilini konuşarak, balolarda boy göstererek medeni olduklarını ifade etmeleri onların cehaletini ortaya koyan en büyük alametlerdir. Kendini medeni olarak değerlendirenlerin toplumun ahlaki değerlerini yadsıyarak toplumdan değer göreceklere dair beklenti içine girmelerini komik ve gülünç bulmaktadır. Toplumun ahlaki değerlerini yok sayma isteklerinin toplum tarafından her zaman reddedileceğini savunmuştur. İnsana yol gösteren ve onu aydınlatan temel şeylerin akıl ve bilimden ibaret olmadığı, ahlakın da onlar kadar önemli olduğu görüşündedir. Toplumsal dokuya uymayan yapıların faydadan çok zarar getireceği, aydınların da bu sürece olumsuz bir katkı yaptıkları yönünde aydınları uyarır (Said, 1993, s. 35-39).

Onun gözünde toplumun ihtiyaç duyduğu şey taklitçilikten uzaklaşmak ve bu toplumun ruhunu yansıtan en önemli unsur olarak İslam ve İslami geleneğe sahip çıkmaktır. İslamiyet'in toplumda görülen bütün sorunlara karşı verilebilecek en önemli reçete olduğunu belirten Said Halim Paşa, Batı'nın tarihinde yaşadığı toplumsal dönüşümlerde dinde reform arayışlarının bir yansıması olarak Osmanlı toplumuna karşı dini reform taleplerine ve aydınlarımızın da bu duruma olan desteğine son derece tepkilidir. Toplumun olumsuz yönlerini törpüleyip farklı milletlerden oluşan Osmanlı'yı bir arada tutmanın tek yolunun İslami gelenekten geçtiği düşüncesinde olan Said Halim Paşa, Osmanlı ilerleme ve gelişmesinin İslami felsefenin toplumsal yaşamda doğru bir şekilde uygulanmasıyla mümkün olacağı görüşündedir (Said, 1993, s. 35-38).

Çözümü İslam'da bulan Said Halim Paşa Batıda gelişen yeni ideoloji/ fikir akımlarına karşı da mesafelidir. Örneğin yozlaşmış bir düşünce olarak nitelendirdiği feminizmin Osmanlı

toplumu için gereksiz ve yersiz bir düşünce olduğunu belirtmiş ve bu düşüncenin toplumdaki savunucularını da son derece şımarıkça davranan kimseler olarak eleştirmiştir. Ona göre Osmanlı toplumu içindeki kadınların feminizm düşüncesiyle elde edeceği hiçbir şey yoktur. Osmanlı kadınının özgürlüğü gasp edilmemiştir ki feminizm düşüncesiyle yeniden kazanmak için uğraş verilsin. Feminizm düşüncesinin toplumumuzda kadının rolüne ve önemine zarar vermek için oluşturulmuş bir proje olduğundan bahseden Paşa, bu türden düşüncelerin benimsenmesinin sadece kadınların toplumdaki statülerine zarar vermekle kalmayarak aile yapısına yönelik de bozucu etkiler yaratacağını belirtmiştir (Said, 1993, s. 8-15).

Said Halim Paşa feminizm düşüncesinin yanı sıra salt bir bilim anlayışının da toplumsal yapıyı bozacağına yönelik düşüncelere sahiptir. Ona göre salt bir bilim anlayışıyla uygulanan eğitim eksiktir. Ahlak olmadan sadece bilim öne çıkarsa cüretkâr nesiller yetişecek ve aile yapımızı derinden sarsılacaktır. Paşa için bilim ve ilimle kazandığımız bilgilerin bizi başarıya ulaştırması için, edindiğimiz bilgileri ahlaken nefsimizi terbiye etmekte kullanmamız gerekmektedir. Böylece insanların daha erdemli bireyler olacağına inanır. Bilimsel değerlerde materyalist düşüncelerin benimsenmesine şiddetle karşı çıkar. Paşa nezdinde salt maddeci anlayışla üretilen bilim özü kavramakta yanıltıcı olur. Dolayısıyla bu sayede elde ettiklerimiz bizi doğruya değil yanlışla götürür (Aktaş, 2021, s. 527-530).

Said Halim Paşa için eşitlik düşüncesi de Osmanlı toplumuna zorla benimsetilmeye çalışılan gereksiz bir kavramdır. Onun için zaten Osmanlı toplumu eşit bir toplumdur. Eğer sorunlar varsa bunun nedeni toplumsal süreçlerde sorumluluk alacak bir aristokrasi sınıfının olmayışıdır. Yani Batı'da eşitlikçi bir toplum olmadığı için böylesi bir toplum yapısı için mücadele edilirken, Osmanlı'da sorumluluk sahibi bir aristokratik\seçkin sınıf gereklidir. Bu yönüyle Paşa, Batı'da başarı göstermiş ve Batı'nın ilerleme sağlayan fikir akımlarının ve Batı tekniklerinin bizim toplumumuzun siyasal, sosyal ve İslamcı yapısına uymayacağı gerekçesiyle reddeder, Batı kaynaklı düşünmenin toplumu ve bireyleri buhrana sürükleyecek bir fikri eylem olacağı kanaatindedir (Said, 1993, s. 3-6).

5. SORUNLARA ÇÖZÜM ÖNERİSİ OLARAK: İSLAMCILIK

Said Halim Paşa, Osmanlı toplumunun sorunlarıyla ilgilenen ve sorunlara çözüm üretme çabasında olan bir yönetici ve aydındır. Genelde İslam toplumlarının özeld de Osmanlı toplumunun Batı toplumlarına nazaran geri kalmasının temelinde dini unsurlar yoktur. Paşa Batının dini ile arasına mesafe koymasıyla başlayan ilerleme serüvenini yücelten ve bizim de bu yolda ilerleyerek hayatın her alanında sekülerleşen bir tavırla hareket etmemizi tavsiye eden aydın kesime şiddetle karşı çıkmaktadır. Aydınların ulaşılmaz ve erişilmez gördüğü ve her fırsatta onlar gibi olmak için çaba gösterdiği Batı toplumlarının görüldüğü gibi olmadığını göstermeye yönelik düşüncelerini Taassup adlı yazısında ele almıştır. Bu eserinde Paşa için önce Batı toplumlarının geldiği bu seviyeye hangi şartlarda ulaştığını tahlil etmek önemli olmuştur. Sonrasında da geri kalmışlık sorununa çözümü '*Batıyı olduğu gibi taklit etmemizde*' gören aydınların bu manada hangi noktalarda yanlışla düştüğünü göstermeye gayret etmiştir (Said, 1993, s. 126-130).

Yazısına Batı toplumları hakkındaki tahlillerine kiliselerin durumundan başlar. Paşa için Batılı toplumlarda kilise üyeleri toplum üzerindeki otoritelerini kaybetmemek için halkı gerçeklerden mahrum bırakmış, söylemleriyle kin ve nefret dolu bir nesil yetişmesine ve hatta mezhep savaşlarına neden olmuştur. Bu olaylar sonucunda da Batılı halkların Hıristiyan ruhbanlar yerine ilim adamlarını tercih ederek yeni bir din inşa etme sürecine giriştiklerine değinen paşa, Hıristiyan toplumların gelişmelerinin önündeki en büyük engel olarak gördükleri dinden ve onu kendi çıkarlarına alet eden ruhban sınıfını ayaklarındaki prangalar gibi söküp atarak kurtulmaya çalıştıklarını anlatmıştır. Paşa bizdeki geriliği de dinden ve dini unsurlardan

kaynaklandığını düşünen aydınların ve dahi Batılıların büyük bir yanılgı içinde olduklarını ifade eder. Batıda yaşanan bu tarihsel sürecin toplumuz tarafından yaşanmadığını dolayısıyla farklı toplumsal süreçlerden ve aşamalardan geçmiş toplumların sorunlara yönelik aynı reçeteleri uygulamalarının yanlışlığını ifade etmiştir (Akyol, 2017, s. 241-242).

Batı'daki ilerlemenin önündeki engelin ruhban sınıfı olduğunu kabul etmekle birlikte bizdeki gerilemenin esas sebebinin dini olduğunu ifade eden Batılılara ve aydınlara karşı çıkar. Esas sorunların kaynağının dini değerlerimize sahip çıkmamaktan kaynaklandığını ve onlardaki gibi bizim dinimizin ilime ve bilime karşı kısıtlayıcı değil tam tersine her zaman teşvik edici bir din olduğunu ifade etmiştir. Batı'nın dogmatik ve pagan etkiler bulunan dini düşüncelerinin İslamiyet'te bulunmadığının söyleyen Paşa için Batılıların bizlere dinden uzaklaşmamızı öğütlemeleri, bizi zayıf düşürüp parçalamaya çalışan Haçlı zihniyetiyle alakalıdır. Ona göre artık Haçlı zihniyeti kılık değiştirmiştir. Eskiden olduğu gibi toplumları kılıçla yıkmaya gelmezler. Bunun yerine toplumsal yenilik adını verdikleri araçlarla toplumu parçalamaya çalışmaktadırlar. Batı'nın Doğu medeniyetlerinin zenginliklerinden yararlanmak ve bu toplumları sömürmek için onları ilerleten ne varsa özellikle de dine karşı her tür kampanya başlatarak, dini âlim ve bilginleri bu manada 'yobaz' olarak yaftaladıklarını söyler. Ayrıca Batılı toplumların bizi asla dost olarak göremeyeceğini savunan paşa, Batılı kimselerin hala ruhban sınıfının etkisinde olduklarından ve bu etkiyle Müslüman kimseleri hep aşağılık ve zararlı teröristler olarak değerlendirmelerinden yakınmıştır (Said, 1993, s. 3-8).

Said Halim Paşa yazısının ilerleyen bölümlerinde İslam dünyasının Batı'ya göre geri kalmasının sebeplerini açıklamaya çalışmıştır. İlk olarak İslam dünyasının şeriatı benimsenmesinde ve Şer'i hükümleri kullanmasının geriliğin en büyük sebebi olduğunu ifade edenlere karşı çıkmış ve kendisi gibi düşünenlerin milli değer ve gelenek savunucularının bağnazlık ve yobazlıkla suçlandığını ifade etmiştir. Geriliğimizin esas olarak tembellik ve cahilliğimizin farkına geç varmamızdan kaynaklandığını vurgulamıştır. Ayrıca yine milli gelenek ve göreneklerin gerilemeye neden olduğunu vurgulayanlara karşı Japonları örnek göstermiş ve eğer milli değerler gelişmeye ve ilerlemeye engel olsalardı Japonların da ilerleyemeyeceğini ileri sürmüştür (Okumuş, 2017, s. 41-43).

Said Halim Paşa için geri kalmanın bir sebebi de yeni Müslüman toplumların Cahiliye dönemi geleneklerinden sıyrılamamalarıdır. Toplumların hangi zararlı alışkanlıklarından vazgeçip hangisini benimseyeceklerinin farkında olmadıklarını ve dini öğelerin yeni ihtiyaçlara uygun tefsir edilemediğinden kaynaklı sorunların da yaşandığını düşünmektedir. Türklerin 6 asır boyunca İslam'ı en iyi şekilde anladıklarını ve herhangi bir tehlikeye karşı set oluşturduklarını anlatan Paşa, Türklerin en büyük yanlışlarının Arap ve Acem toplumun menfi duygularından etkilenip dini yorumlama ve çağa uydurmada geride kalmalarından kaynaklandığının altını çizer. Çünkü ona göre İslami toplumlar felsefi ve metafizik çekişmelerle uğraşırken Teknolojik gelişmeleri takip etmede geri kalmış yenilikleri takip edemeyerek kısır tartışmalarla gün geçirmişlerdir. Bu toplumların kısır tartışmalarla uğraşmaları yetmezmiş gibi liderini de Batı öykücülüğüyle eleştirmiştir. Çünkü Paşa için Batılı değerlerin örf ve adetlerimize uygun olmadığını ortadadır. Batı öykücülüğünde ısrar eden liderler toplumlarına bu anlamda halkına iyilikten çok kötülük yaptığı düşüncesindedir (Yıldırım, 2013, s. 60-65).

Said Halim Paşa bütün Osmanlı paşalarının ve aydınlarının yegâne görevlerinin milli değerleri geliştirmek ve yüceltmek olduğunu söyler. İslami değerlere ve ahlaki değerlere atıfta bulunur. Bireyleri yeteneklerine ve zekâlarına göre alt-üst ve orta olarak ayıran Paşa, Batılı demokratik değerlerde bizim milli gayemize hizmet eden bir düşünce olmadığını ve ilmin fazilete saygı yönünden aristokratik bir yönü bulunduğuna işaret eder. Aydın geçinenlerin de

Batı felsefi düzenlemeleriyle mükemmel İslam'ı aramalarından kaynaklı bir sıkıntının hasil olduğunu vurgulamış ve bu tür düzenlemelerle doğruya ulaşmalarının mümkün olmadığını da açık bir dille ifade etmiştir (Bostan, 2011, s. 11-15).

Batılıların doğruya ve iyiye ulaşma yol ve yöntemleriyle İslam toplumlarının yöntemlerinin farklılığına dikkat çeken Paşa, ahlaki kurallar ve şer'i kanunlar ışığında mutlak doğruya her zaman ulaşmanın mümkün olacağı kanaatindedir. Paşa Batılıların gerek hukuki düzenlerinin gerek toplumsal düzenlerinin çelişkilerle dolu olduğunu düşünür ve edep yoksunu olarak nitelediği Batı'yı toplum mühendisliğiyle suçlar. Fakat bu Batının toplum mühendisliği zihniyetiyle yapmaya çalıştıklarıyla kendi toplumlarında bile başarı elde edemediği için sürekli ihtilal ve toplumsal olaylarla uğraşmak zorunda kaldığını vurgulayarak Osmanlı'daki toplumsal değişimin aynı zihniyetle yapılmaması gerektiğini ifade eder (Said 1993, s. 3-5).

Sait Halim Paşa İslami kanunların insan tabiatına en uygun kurallar ve kaideler olduğunu savunmuştur. Ona göre Batı toplumlarındaki ihtilal tarzı olayların İslam toplumlarında görülmemesinin nedeni de İslami geleneklerin anarşiyi önleyici kaideleri ruhunda barındırmasıdır. Bu nedenle Müslüman milletlerin İslamiyet'i benimsedikleri için aydınlık bir medeniyete sahip olduğuna değinir (Cengiz, 2011, s. 45-47).

Said Halim Paşa *İslamlaşmak* adlı eserinde de yine Osmanlı toplumunda yaşanan sorunların çözümüne yönelik reçetenin İslam'da olduğuna dair değerlendirmelerde bulunmuştur. İslam dini ve esasları hakkında görüş bildiren paşa, ideal bir toplum düzenine yeniden ulaşmamız için yapmamız gerekenlerden bahseder. Yazısına ilk olarak İslam dininin nasıl bir din olduğunu açıklamakla başlamıştır. Paşa için İslam, sosyal yaşamı mükemmel kaidelerle donatacak inanç ve ahlak kaynaklı en olgun dindir. Ayrıca kapsayıcı bir yönü bulunduğundan ideal kuralları bünyesinde barındırır. Paşa için kendini Müslüman olarak tanımlayan ve İslamiyet'e tabi olan kimseler siyaseten ya da sosyal yaşamda bir İngiliz bir Fransız benzeri kimseler olamazlar. Katıksız bir imanla inancımıza sahip çıkmamızı öğütleyen Paşa'ya göre, dinsizlik fikri ve ruhi bir çöküşün yansıması olarak ahlaksızlık ve terbiyesizlikten kaynaklanır (Akyol, 2017, s. 241-245).

Said Halim Paşa için İslam ahlaki eşitlik, özgür olmak ve yardımseverlik ilkeleri üzerine kurulu olmalıdır ve bir toplumun cemiyet hayatını da bu kurallara göre düzenlemesinin önemine vurgu yapar. Çünkü bu esaslar cemiyete liyakati ve idare kabiliyet sonucuna ulaştıracak olan yegâne araçlardır. İslam devletlerinde bu esasların dikkate alınmasının ahlaklı bir cemiyet oluşturmak için gerekli olduğunu vurgulayan Paşa'ya göre gerek nitelikli ve ahlaklı nesiller oluşturmak için gerekse toplumsal ve siyaseten ilerlemenin sağlanması için bu ilkeler hayata geçirilmelidir (Guida, 2008, s. 433-437).

Said Halim Paşa için İslam kendi içinde uyumlu bir düzen ve işleyiş içindedir. İslamiyet'in ise din olarak ilerleme önünde bir set olmaktan çok sosyal hayatta düzgün bir şekilde etkin kılındığında ilerlemeye katkı sağlayacak en önemli etken olacaktır. Bu nedenle Said Halim Paşa İslamiyet'in gelişmenin önünde bir engel olarak değerlendirilmesinin nedeni materyalist değerlerin etkisi altında kalan aydın kesimi olduğunu savunur. Sadece aklı öne çıkaran bir ilerleme anlayışıyla hareket eden aydın kesimin, aklın eksikliklerini kapatmanın din olduğunu gereceğini göz ardı ettiklerini savunur. Bu nedenle paşa İslam'ın insanı mutluluğa erdirdiğini, aklın noksanlığını giderdiğini ve huzur verdiğini dolayısıyla samimi bir itikatla benimsenmesi gerektiğinin altını çizmiştir (Gündüz, 2010, s. 243-245).

Said Halim Paşa için Osmanlı'nın ve dahi İslam toplumlarının içine düştüğü karanlıktan tek çıkış yolu İslami değerlerin etkin ve doğru bir şekilde benimsenmesinden geçer. Toplumun özü ve kültürel zemini İslami değerler üzerine inşa edilmiştir. Bu bakımdan sorunun çözümü için Batı taklitçiliğine başvurulması halinde durumun daha vahim bir hal

alacağı ve toplumun anarşiye sürükleneyeceği endişesini taşıyan Said Halim Paşa için, Batı dayatmaları ve Batı düşüncesini benimseyen aydınlar bizi felaket sürüklemektedir. Çünkü Paşa için Haçlı seferlerinden beri toplumumuzun zenginliklerine göz dikmiş Batılı toplumların derdi anca toplumumuzun zenginliklerine erişerek bizi sömürmektir. Gözlerine perde inmiş Batı öykünücüsü aydınların ise zihinleri kararmış ve gerçeği göremez halleriyle çareyi materyalizmde ve Batı’da aramakta olduklarını belirtir. Bu kötü durumdan Osmanlı ve İslam toplumlarını kurtaracak yegâne reçetenin İslam olduğunu ısrarla belirtmiştir.

6. TÜRK DÜŞÜNCE HAYATIMIZDA SAİD HALİM PAŞA’NIN YERİ

6.1.DÜŞÜNCE HAYATINA KATKILARI

Said Halim Paşa yaşadığı dönemle ilgili aile, devlet yönetimi, kadının toplumsal hayattaki rolü, Osmanlı’nın gerilemesinin nedenleri ve toplumsal hayatın yozlaşan yönleri gibi konularda önemli değerlendirmelerde bulunmuştur. Toplumsal hayatın gerçekleriyle yüzleşen ve karşılaştığı problemlere çözüm üretme gayretinde olan bir düşünür olarak fikriyatında İslami değerlerden beslendiği ve uygulamada da muhafazakâr bir tavırdan yana olduğu açıkça görülmektedir. Paşa için İslami değerler toplumun her alanında etkin olması gereken ve öz itibarıyla değerli olanıdır. Muhafazakârlık ise Paşa’nın düşüncelerinde var olan ve tavırlarına yansıyan bir durumdur.

Said Halim Paşa Osmanlı toplumunun içinde bulunduğu sorunların çözümünün İslami değerlere yani öze dönmekten geçtiği düşüncesindedir. Paşa İslami değerlerden uzaklaşıp Batı taklit edildiği için sorunlarla muhatap kaldığı ve bu durumun sürdürülmesiyle durumun vahametinin artarak toplumun parçalanma sürecinin kısılacacağı görüşündedir. Paşa’nın zihnindeki devlet tasavvuru İslami değerlere göre şekillenmiş toplumsal yapıyı ifade ettiğinden İslam, Said Halim Paşa düşüncesinde tek çıkıştır ve onun için ‘*her yolun sonu Mekke’ye varmaktadır*’. Bu bağlamda Paşa için İslamiyet’in ifade ettikleri ve önemi gerek düşüncelerini ifade ettiği yazılarda gerekse uygulamalarda kendini açıkça göstermektedir. Bütün bu görüşleri ışığında Paşa’yı İslami değerleri savunan ve İslam’a inanan bir düşünür olarak nitelenebilir (Bostan, 2011, s. 33-36).

Said Halim Paşa’nın muhafazakâr yönü ise düşüncelerini uygulama metotlarında kendini göstermektedir. Örneğin Paşa için toplumsal gelişme engellenemeyecek bir durumdur fakat toplumsal değişim ve gelişim tepeden inme bir anlayışla değil toplumsal gelişim sürecine uygun tedicci bir değişim ile sağlanmalıdır. Muhafazakâr düşüncenin ortaya çıkışındaki en büyük neden de toplumsal değişimin aniden sağlanmasına karşı direnç gösterilmesinden kaynaklıdır. Bu bağlamda muhafazakâr düşünceyle Said Halim Paşa’nın görüşleri uyumludur. Aynı şekilde Paşa, toplumsal değişim sürecinde aşırılık içeren fikirlere yönelik uzlaşmacı ve müzakereci bir tavırla siyasal otoritenin fikirler arasında bir arabuluculuk rolü üstlenmesini ister. Yine bu yönüyle de Paşa’nın düşünceleri muhafazakârlığın aşırılık içeren fikirlere yönelik devlete yüklediği misyonla örtüşmektedir (Dönmez, 2021, s. 349-350).

Said Halim Paşa’nın reform sürecine dair düşünceleri de Muhafazakârlık düşüncesiyle benzeşmektedir. Paşa reform sürecinin köklü bir ıslahat anlayışından ziyade var olan mevcut kurumların özü itibarıyla korunarak sadece aksayan yönlerinin ıslahı konusunda çalışmalar yapılarak düzeleceği düşüncesindedir. Muhafazakârlık düşüncesi de kelime anlamıyla koruma muhafaza etme anlamını taşıdığından ve düşünce yapısı olarak da ‘*özü korumak*’ ‘*öze saygı duymak*’ gibi fikirleri savunduğundan, bu noktada da Said Halim Paşa ve muhafazakârlık ideolojisinin olaylara aynı bakış açısıyla yaklaştığı söylenebilir (Dönmez, 2021, s. 349-355).

Muhafazakâr anlayışın içinde var olan beşerin mükemmel olmayışına yönelik inanç Said Halim Paşa’da da mevcuttur. Paşa için aklın güvenilirliği ve yeterliği konusu her daim zihninde sorguladığı bir durumdur. Onun için toplumsal süreçlerde de salt akılçılık ilkesiyle

hareket etmek doğru değildir. Bu yönüyle Aklın noksanlıklarını İslamiyet’le giderme düşüncesi içerisinde olan Said Halim Paşa ile beşerin kusurlu olduğuna inanan muhafazakârlık ideolojisinin yine aynı noktalarda bulunduğu söylemek mümkündür (Gündüz, 2010, s. 243-250).

Said Halim Paşa’nın muhafazakâr yönünü ifade eden bir özellik de aile yapısının önemine yaptığı vurgudur. Toplumsal yapı için ailenin önemini vurgulayan Paşa özellikle kadının toplumsal yaşamdaki durumunu ele aldığı yazılarında ailenin önemini sıkça dile getirmiş ve aile kurumunun değerleriyle birlikte toplumsal yapıdaki süreçlerin olumsuz etkilerinden korunması gerektiği üzerinde durmuştur. Bilindiği üzere muhafazakârlık düşüncesi, aile kurumunu merkeze alan ve ona toplumun değerlerini koruyarak nesillere aktaran bir kurum olarak değerlendiren bir ideolojidir. Bu noktalardan bakıldığında da Muhafazakârlıkla aileye yine aynı değer ve misyonları yüklediği görülebilir (Said, 1993, s. 81-89).

Son olarak Said Halim Paşa’nın kültürel ve milli değerlerin önemine yaptığı vurgu ve Batı kaynaklı düşüncelerin taklit edilmesine yönelik sert tavrı da muhafazakârlık düşüncesiyle birleşmektedir. Bu nedenle Muhafazakârlık düşüncesi de var olan milli değerlerin korunması muhafaza edilmesi anlayışı Said Halim Paşa da görüldüğü söylenebilir. Böylece politik ve toplumsal fikirlerini İslami bir görüşle ve muhafazakâr bir bakış açısıyla ortaya koyan Paşa için muhafazakâr bir İslami düşünür olduğu yönündeki değerlendirmelerin haklılığı ortaya çıkmaktadır (Said, 1993, s. 59-63).

7. SAİD HALİM PAŞA’NIN ÇELİŞKİLERİ

Said Halim Paşa Osmanlı toplumu hakkında önemli teorik analizleri olan değerli bir düşünürdür. Said Halim Paşa’yı diğer düşünürlerden farklı kılan yönü Paşa’nın teorik toplum analizlerinin sadece zihindeki ideal toplum yansımalarıyla ifade edecek şekilde değil, aynı zamanda sosyolojik kavramlar kullanarak toplumu açıklamaya çalışmasıdır. Buna karşı bazı durumlarda Paşa’nın hem görüşlerinde hem de yaşamında görülen çelişkili durumlar mevcuttur. İlk çelişkili durum, yaşamıyla kişiliği arasındaki uyumsuzluktur. Paşa, iyi bir eğitim almış, zengin ve politik olarak güçlü bir aileden gelen önemli bir devlet adamıdır. Gerek yetiştiği ailede gerekse aldığı eğitimle son derece donanımlı ve görgülü bir insan olan Paşa, seçkin bir anlayışla yetiştirilmiş bir kişiliktir. Ayrıca ailesi Mısır’da etkin olan, Batılı düşüncelerin erken zuhur ettiği bir toplumda Batılı değerlerle yetiştirilmiş ve Batı’da eğitim görmüştür. Paşa’nın kişilik yapısı nahif, kırılgan ve mütevazıdır. Böyle güçlü bir nüfuza sahip bir aileden gelen bir insan olarak mütevazı ve narin yapısıyla, orta sınıfa mensup olarak değerlendirilen ittihatçılarla olan münasebeti her ortamda Paşa için uyumsuzluk olarak değerlendirilmiştir. Yine Paşa’nın düşünsel yapısıyla, yetiştiği ortam ve gördüğü eğitimin paralel yapıda gelişmemesi de uyumsuzluk olarak görülür. Paşa Batılı değerlere son derece hâkim ve Batılı tarz eğitilmiş bir kişi olmasına rağmen, her fırsatta ve her durumda Batı ve Batılı değerleri şiddetle eleştirmektedir. Her düzlemde Batılı değerlerin toplumda kabulünün topluma vereceği zararlar üzerinde yoğunlaşır (Arslanbenzer, 2021, s. 543-548).

Said Halim Paşa için çelişki olarak değerlendirilebilecek diğer bir husus politik yaşamına dairdir. Said Halim Paşa siyasette erken yaşlarda önemli görevler üstlenmiş gerek bu görevlerindeki başarıları gerekse ailesinin Osmanlı devlet yapısındaki etkinliği nedeniyle kendisine saray etrafında özel ihtimam gösterilmiştir. İktidarda yer alırken, muhalefetteki İttihat ve Terakki üyeleriyle yakın politik çalışmalarda bulunması ve Sadrazam olduğu dönemde muhalefet kimliğiyle dâhil olduğu İttihat Terakki’ye yönelik eleştirileri Paşa’nın çelişkileri olarak görülmektedir (Işık, 2019, s. 7-9).

Said Halim Paşa’nın yaşamı ve kişiliği ile politik yaşamında çelişkiye düştüğü durumlar olduğu kadar fikri planda da bazı konularda zıtlıklar görülmüştür. Düşüncelerinde belirgin bir

şekilde çelişkiye düştüğü konulardan ilki demokrasi hakkındadır. Paşa için demokrasi ve demokratik değerler İslami değerlerin bir yansıması olarak toplumda zaten vardır. Demokrasi toplumun içinde bulunan bir özürdür. Bu anlamıyla topluma Batılı düşüncenin yansıması olarak demokrasi ihraç etmek gereksizdir. Ayrıca Osmanlı toplumunda aristokratik bir yapı olmadığına dair bir tespitte bulunan Paşa bu anlamıyla da toplumun demokrasiye ihtiyaç duymadığını düşünmektedir. Fakat demokrasi ile ilgili düşüncelerinin ortaya koyduğu yazının devamında yöneticilere yetkinin halk tarafından bahşedildiğini, zor kullanan idare karşında haklarını korumak zorunda olan halkın yöneticileri değiştirme hakkının saklı olduğuna dair değerlendirmelerde de bulunmuştur. Bu durum Paşa'nın zihninde demokrasi hakkında zıtlıklar olduğunu belirgin bir şekilde ortaya koymaktadır (Akyol, 2017, s. 241-242).

Said Halim Paşa için çelişki olarak nitelenebilecek bir durum da Paşa'nın mütevazı kişiliğiyle uyumsuzluk arz eden şatafatlı ve ihtişamlı yaşamıdır. Paşa'nın yaşamını sürdürdüğü yalı özel olarak tarafından dekore edilmiş ve önemli sanat eserleriyle süslenmiştir. Paşa'nın koleksiyona olan merakı onun değerli sanat eserleri sahibi olmasını sağlamada önemli rol oynamıştır. Kişiliği yönüyle her platformda sadeliğin, saflığın ve mütevazılığın savunucusu olmuş biri olarak savunduklarına aykırı olarak lüksün ve gösterişin hâkim olduğu bir yaşam sürmesi paşa adına yine uyumsuzluk olarak değerlendirilen bir konu olmuştur. Bahsedilen uyum ve çelişkilere rağmen Said Halim Paşa dönemi için önemli sosyolojik tespitlerde bulunmuş ve çözüm üretme çabasına girmiş bir fikir adamı olduğu su götürmez bir gerçektir.

8. SONUÇ

Said Halim Paşa İslamcılık fikir akımının önemli temsilcilerinden biri olarak, yaşadığı dönemde hızla gelişen politik ve toplumsal olaylara karşı tarihsel ve sosyolojik açıdan yaklaşabilen düşünürlerden biridir. Paşa bu yaşanan sürecin anlaşılabilmesi için toplumsal değişim ve dönüşümün başladığı noktadan itibaren meydana gelen olay ve gelişmelerin dikkatli bir şekilde incelenerek bütün yönleriyle değerlendirilmesi gerektiğini savunmuştur. Ona göre, toplumun ihtiyaçlarıyla bağdaşmayan hiçbir şeyin kalıcı olmasının mümkün olmadığı gibi, bir devletin yönetici ve aydınlarının toplumun ihtiyaçlarını dikkate almadan başlatacağı adımlardan da umdukları neticelere ulaşmaları mümkün olmayacaktır. Politik ve sosyolojik gelişmeleri bütün yönleriyle ve tarihi açıdan değerlendirerek Osmanlı medeniyetinin yeniden kalkındırılmasıyla ilgili alınacak tedbirler hakkında objektif bilgiler veren Said Halim Paşa'nın, eserlerini bir araya getiren Buhranlarımız adlı kitapta Batı'yı ve Batılılaşmayı sorunun kaynağı olarak ele aldığı görülmektedir. Onun için Batı dikkatle değerlendirilmesi gereken önemli medeniyetlerden biri olduğu gibi, bu durumun genelde İslam medeniyetinin özelde ise Osmanlı'nın kültürel değer ve birikimlerinden tamamen vazgeçmek manasında değerlendirilmesinin yanlışlığı üzerinde durmaktadır.

Son dönem Osmanlı devlet adamları ve düşünürlerinin yenileşme hareketi kapsamında ortaya koydukları fikirlerin, Batı'nın üstünlüğünü tartışmasız bir şekilde kabullenmeye yönelik geliştiğini belirten Paşa, bu durumun Osmanlı gibi köklü bir medeniyet için talihsizlik olduğunu ifade etmektedir. İnsanlığın gelişmesine yönelik değerli katkıları olduğu tüm dünya tarafından kabul gören İslam medeniyetinin, yaşanan gelişmeler ışığında Batı medeniyeti karşısında hor görülmesini şiddetli bir şekilde eleştirir. Onun için, bir medeniyete mensup herhangi bir toplumun gelişmesi için birtakım önlemler alınması şart koşuluyorsa, bu koşulun gelişmiş medeniyeti her yönüyle taklit etmek olmadığı bilinmelidir. Paşa, her toplumda üstün bir kimlik sahibi olarak gördüğü aydın ve idarecilerin aralarında böyle bir tavır gelişmesini bu yönüyle eleştirmiştir. Ona göre, politik ve sosyolojik açıdan gelişmenin sağlanması ve yönetimde karşılaşılan sorunların aşılması için, gerekli olan çözümleri toplum kendi özünde aramalıdır. Toplumunu çağdaşlaştıracak yenilikler kesinlikle milli bir bakış açısıyla ele alınmalıdır. Osmanlı

Devleti'nde yönetici ve aydın kesim tarafından gündeme taşınan, politik, toplumsal, iktisadi vb. alanlarla alakalı düzenlemelerde aceleci tavırlara yer verilmeyerek Batı medeniyetinde görülen uygulamaların taklit edilmesinden ziyade, olağan sistemin aksayan yönleri ıslah edilerek işletilmesi sağlanmalıdır. Politik sistemin ıslahı için koyduğu fikirlerinde ise Paşa, Osmanlı devlet ve toplumu adına atılan atılımlarda yaşanan başarısızlıkların hiç umulmadık bir yönetim şeklinin ortaya çıkmasına neden olduğunu belirtir. Paşa, yeni ortaya çıkan yönetim şeklini eleştirerek tüm sorumluluğun idarede etkin olan yöneticilere yüklenmesinin yanlışlığını ifade eder. Nitekim Paşa bir devlette uygulanan siyasal sistemin iyi veya kötü sonuçlar doğurmasının sorumluluğunu, yalnızca idarecilere ve onların uyguladığı politikalara yüklenemeyeceğini, bu durumdan en az idareciler kadar toplum ve toplum adına fikir beyan etme yetkisine sahip olan aydınların da sorumlu olması gerektiğinin altını çizer.

Said Halim Paşa devlet yöneticilerinin uyguladığı politikadaki yanlışlık ve aksaklıkların toplumu süreç içinde otoriter ve baskıcı bir rejimle karşı karşıya bırakabileceği düşüncesindedir. Bu rejimin devamlılığının sağlanmasını ya da sona erdirilmesinin, toplumun ortaya koyduğu tavırla belirlenebileceğine işaret etmektedir. Hem toplumun hem de bireylerin, siyasal ve toplumsal alanda sahip olacağı hürriyet sınırlarını, zaman içinde ortaya koydukları tutum ve tavırlara göre artırıp azaltabilir. Bu hakların idari düzen tarafından sunulmasının hiçbir anlam ifade etmeyeceğini savunan Paşa için kanunların düzenli olarak işletilmesi ve bu işleyişten tamamen faydalanılması şartını, toplumsal tutumla alakalı görür. Bunun için, başka devlet veya toplumların yasal uygulamalarının aynen taklit edilmesini Osmanlı toplumu açısından faydasız görmektedir. Devlet ve toplumun birlikte ve tüm yönleriyle ele alınması gerekliliğini savunan Paşa'nın, yaşadığı dönemde dağılma tehlikesiyle karşı karşıya kalan Osmanlı'nın toplumunun ancak bu şekilde kurtarılabilceğini iddia eder.

Said Halim Paşa Batılı değerlerle ışığında eğitim almış ve batı toplumlarında yaşama fırsatı yakalamış bir düşünür olarak Osmanlı ve İslam toplumlarının geri kalmışlığına yönelik dile getirdiği bütün çözüm önerilerinde milli ve İslamcı değerleri ön plana çıkaran salt bir batılılaşmaya son derece karşı çıkan bir düşünürdür. Eserlerinde İslami değerlerin önemine yaptığı vurgu ve İslami niteliklerle zihninde oluşturduğu bir İslam devleti tasavvuru onun İslamcı olarak değerlendirilmesinde önemlidir. Ailenin önemi, Aklın kusurlu yönü, toplumsal reform sürecine bakışı ve daha birçok önemli konuda da muhafazakâr bir bakış açısı geliştiren Said Halim Paşa'nın devlet yönetimindeki tavırları da muhafazakâr olarak değerlendirilmesinde etkilidir.

Said Halim Paşa'nın toplumsal gelişimlerin ve değişimlerin tepeden inme ve toplumsal gerçekliklerle bağdaşmayacak şekilde gerçekleşmesini eleştirmesi, geleneğe son derece önem göstermesi ve taklitçiliğe yönelik getirdiği eleştiriler de Said Halim'in muhafazakâr bir kişilik olarak tasvir edilmesini sağlamıştır. Toplumsal gelişim ve değişimlerin kendi öz sürecinde dış etkenlerden bağımsız bir şekilde gerçekleşmesini savunan Paşa'nın bu noktadaki görüşleri de bize muhafazakâr kişiliği hakkında bilgiler sunmaktadır. Ayrıca Paşa toplumu çok iyi tahlil etmesi ve önemli değerlendirmeler yapması onu çağdaş fikir adamlarının arasında farklı bir konumda değerlendirmemiz için de yeterlidir. Bütün değerlendirmeleri ve tahlilleriyle çok önemli bir düşünür olsa da belki de tek eksikliği ya da noksan yönü Paşa'nın zaman zihninde ve uygulamalarında çelişkiye düşmesidir. Bizce bu durum nedeni de devrin karmaşık yapısı ve Paşa'nın çok çabuk değişen ruh halinin duruma etki etmesidir.

KAYNAKÇA

- Akyol, A. (2017), *Bir Yenileşme Hareketi Olarak İslamcılık ve Analizi -Said Halim Paşa Merkezli Bir İnceleme*, II. Türk İslam Siyasi Düşüncesi Kongresi Bildiriler Kitabı, Kütahya.
- Aktaş, C. (2021), *Said Halim Paşa'da "Kadın Serbestisi"*, Fikri, ED: Asım Öz, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul.
- Arslanbenzer, H. (2021), *Said Halim Paşa'nın Çelişkileri*, ED: Asım Öz, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul.
- Artuç N. (2008), II. Meşrutiyet "100. Yıl." *II. Meşrutiyet'in İlanı*, *Doğu Batı Dergisi* içinde 11(45), s.65-82.
- Azizali, B. (2018), Muhammed İkbâl'in 'Cavidname' adlı eserinde Türk Sadrazamı Said Halim Paşa, *Türk Dünyası Araştırmaları*, cilt 120, Sayı. 236.
- Alkım, S. (2016), Said Halim Paşa'nın Sömürgecilik Eleştirisi Üzerine, <http://sanatduvari.com>, erişim tarihi:10.12.2021.
- Beşer, A. H. (2013) Said Halim Paşa'nın Düşünce Dünyası ve İktisadi meselelere bakışı, *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi (ISSN: 2146-3417) Yıl: 2013, Cilt: 2 – Sayı: 1.*
- Bostan, M.H. (2017), *Bir İslamcı Düşünür ve Sadrazam Said Halim Paşa*, İdeal kültür Yayınları, İstanbul.
- Bostan M. H. (2011), Sadrazam Said Halim Paşa, *TYB AKADEMİ*, Yıl:1 Sayı: 3.
- Bostan, M.H. (2020), *Said Halim Paşa (1864-1921)*, Atatürk Ansiklopedisi, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Bülbül, K. (1994), *Bir Siyasal Düşünür Olarak Prens Said Halim Paşa*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, İstanbul
- Çalen, M. K. (2017) Said Halim Paşa Üzerine Notlar: İslâm Aleminin Gerileme Sebepleri ve Türklerin İslâm Tasavvuru, *AMS international journal of social sciences*, Cilt: 5 Sayı: 9, Ocak 2017 / Volume: 5 Issue: 9, January .
- Çevik, Z. (2009), II.Abdülhamid Dönemi Bir Bürokrat Portresi: Sadrazam (Küçük) Mehmet Said Halim Paşa Ve Reformları, *Turkish Studies International Periodical for The Languages Literature And History of Turkish or Turkic Volume 4/8 fall 2009.*
- Dağ, A. (2017), Said Halim Paşa ve Erol Güngör Bağlamında Buhran ve Mesellerimizin Yorumu, *İslam ve Yorum III cilt*, *Tdv yayınları*, Ankara
- Dönmez, E. (2021), *Muhafazakâr Bir Düşünür Olarak Said Halim Paşa*, ED: Asım Öz, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul.
- Guida, M. (2008), Said Halim Pacha and the Islamist Thought In The Second Consitutional Era, *Civilacademy Journal Of Social Sciences*, Cilt 6 No 2.
- Gündüz, M. (2010), Said Halim Paşa da Medeniyet Kavramı, *İslami Araştırmalar*, Sayı 21.
- Işık, V. (2009), Said Halim Paşa Niçin Yeterince Tanınmıyor, *İlem Yıllık Dergisi*, sayı 4.
- Okumuş, M.Y. (2017), *Said Halim Paşa Düşüncesinde Din*, Türkiye de Sosyal Teoride Din, ed Cevat Özyurt, Ejder Okumuş, Hece Yayınları, Ankara

- Özyurt, C. (2013), Said Halim Paşa Düşüncesinde Değişim ve Süreklilik: Muhafazakâr Reformcu İslamcılığın Oluşumu, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi Yıl: 10 Sayı 37, Temmuz – Ağustos*.
- Öz, A. (2021), *Said Halim Paşa Kitabı: Osmanlı Sadrazamı ve Düşünür*, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul.
- Said H.M. (1993), *Meşrutiyet*, (buhranlarımız içinde) İç. Said halim Paşa Buhranlarımız ve son eserleri, Haz M. Ertuğrul Düzdağ, 2. Baskı İz yayınları İstanbul s.3-35
- Said H.M. (1993), *Taklitçiliğimiz*, (buhranlarımız içinde) İç. Said halim Paşa Buhranlarımız ve son eserleri, Haz M. Ertuğrul Düzdağ, 2. Baskı İz yayınları İstanbul s.35-58.
- Said H.M. (1993), *Fikri Buhranlarımız*, (buhranlarımız içinde) İç. Said halim Paşa Buhranlarımız ve son eserleri, Haz M. Ertuğrul Düzdağ, 2. Baskı İz yayınları İstanbul s.59-80.
- Said H.M. (1993), *Cemiyet Buhranlarımız*, (buhranlarımız içinde) İç. Said halim Paşa Buhranlarımız ve son eserleri, Haz M. Ertuğrul Düzdağ, 2. Baskı İz yayınları İstanbul s.81-123.
- Said H.M. (1993), *Taassup*, (buhranlarımız içinde) İç. Said halim Paşa Buhranlarımız ve son eserleri, Haz M. Ertuğrul Düzdağ, 2. Baskı İz yayınları İstanbul s126-144.
- Said H.M. (1993), *İslam Dünyası Neden Geri Kaldı*, (buhranlarımız içinde) İç. Said halim Paşa Buhranlarımız ve son eserleri, Haz M. Ertuğrul Düzdağ, 2. Baskı İz yayınları İstanbul s145-180.
- Said H.M. (1993), *İslamlaşmak*, İç. Said halim Paşa Buhranlarımız ve son eserleri, Haz M. Ertuğrul Düzdağ, 2. Baskı İz yayınları İstanbul s.181-222.
- Said H.M. (1993), *İslam Devletinin Siyasi Yapısı*, İç. Said halim Paşa Buhranlarımız ve son eserleri, Haz M. Ertuğrul Düzdağ, 2. Baskı İz yayınları İstanbul s.126-144
- Yıldırım, E. (2013), İslamcı Hareketin Özgün Fikir Adamı: Said Halim Paşa, *Ümran Dergisi, Sayı 62*.
- Yıldırım, Ö. A. (2011), Said Halim Paşa'ya Göre Batılılaşma Sorunu ve Bir Çözüm Önerisi Olarak " Millileştirme " Projesi, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl:2 cilt 2 Sayı:3, Şırnak*.
- Yıldız, M.C. (2011) Said Halim Paşa'da Üç Tarz-ı Siyaset: Batılılaşma, İslamcılık ve Milliyetçilik. *TYB Akademi: Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi, 2011, cilt: I, sayı: 3, Said Halim Paşa, s. 45-65*.

İTİCİ GÜÇLERİ VE SONUÇLARI İLE YEŞİL AKLAMANIN KAVRAMSAL ANALİZİ

Geliş Tarihi : 30.11.2022

Dr. Öğr. Üyesi Erdem AKKAN¹

Kabul Tarihi : 21.12.2022

Makale Türü : Derleme

Özet

Dünya genelinde çevresel felaketlerin etkilerinin daha görünür olmasıyla birlikte, çevresel hassasiyetler artmıştır. Yatırımcılar, reklam verenler, kamu yöneticileri ve tüketiciler, işletmelerden çevreye verilen zararlarını minimize etmelerini beklemektedirler. Tüketicilerin çevreye duyarlı bir mal veya hizmete, olmayan muadillerine göre daha fazla ödemeye istekli olduğu bilinmektedir. Bunu göre bazı işletmeler, öyle olmadıkları halde, çevreye duyarlı bir imaj çizmeye çalışmaktadırlar. Yeşil aklama adı verilen ve bir tür aldatıcı reklam türü olan davranış biçimi; örgütlere, tüketicilere ve topluma önemli zararlar vermektedir. Bu çalışmada yeşil aklama kavramının doğuşu, itici güçleri, sonuçları ve önlenmesi; geniş bir literatür incelemesi yoluyla kavramsal düzeyde incelenmeye çalışılmış; değerlendirme ve öneriler bölümünde konunun tüm olası paydaşlarına yönelik pratik çıkarımlarda bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yeşil Aklama, Sürdürülebilirlik, Yeşil Pazarlama, Aldatıcı Reklam.

JEL Kodları: M31, M14.

CONCEPTUAL ANALYSIS OF GREENWASHING WITH ITS DRIVERS AND CONSEQUENCES

Abstract

With the effects of environmental disasters becoming more visible around the world, environmental sensitivities have increased. Investors, advertisers, public administrators, and consumers expect businesses to minimize their damage to the environment. Consumers are willing to pay more for an environmentally friendly product or service than their non-existent counterparts. According to this, some businesses are trying to create an environmentally friendly image even though they are not. A type of deceptive advertising behavior called green washing, significantly harm to organizations, consumers, and society. In this study, the concept of greenwashing; its background, drivers, consequences, and prevention measures were tried to be examined at the conceptual level through a wide literature review. In the evaluation and suggestions section, practical implications were given for all possible stakeholders of the subject.

Keywords: Greenwashing, Sustainability, Green Marketing, Deceptive Advertising

JEL Codes: M31, M14.

¹ Mersin Üniversitesi, Denizcilik Fakültesi, Denizcilik İşletmeleri Yönetimi Bölümü, eakkan@mersin.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5684-5676

1. GİRİŞ

Son yıllarda dünya genelinde; çevre kirliliğinin azaltılması, su kaynaklarının ve biyolojik çeşitliliğin korunması, ormanların ve verimli toprakların kaybının önlenmesi ve iklim değişikliği ile mücadele, politik karar vericilerin ve genel olarak toplumun öncelikli gündem maddeleri arasında yer almaktadır. İklim değişikliği nedeniyle bozulan ekolojik denge ve artan ortalama sıcaklar büyük problemlere yol açmaktadır. Çeşitli tahminlere göre 2100 yılına gelindiğinde küresel sıcaklığın 1.4 ila 5.8 C° arasında yükseleceği öngörülmektedir (Doğan ve Tüzer, 2011, s.25). Türkiye’de 2020 yılı, 2010 ve 2018’den sonra son yıllardaki en sıcak üçüncü yıl olmuştur. Ayrıca küresel çapta orman yangınlarının %43,6’sının iklim değişikliği nedeniyle artan sıcaklıklardan kaynaklandığı, gelecekte de tüm dünyada orman yangınlarının sıklığının ve şiddetinin artacağı ifade edilmektedir (Mısır ve Mısır, 2021, s.70-72). Ayrıca artan sıcaklıklar insan ve hayvan sağlığını da tehdit eder hale gelmiştir. Tahminlere göre sıcaklıklarda 2.3 C° artış 270 milyon, 3.3 C° artış ise 330 milyon insanı sıtma tehlikesiyle karşı karşıya bırakacak; 2 C° üzerindeki artışlarda dünya ekosisteminin %20’sinden fazlası olumsuz etkilenecektir. Dünya genelinde yaşanacak 2 ila 2.5 C° düzeyinde bir sıcaklık artışı, 2.4 ila 3.1 milyar insanın temiz su kaynaklarına ulaşmasını risk altına sokacaktır. (Doğan ve Tüzer, 2011, s.27,29,31). Çevre kirliliği ve küresel iklim değişikliğinin bahsedilen etkilerinin daha görünür olmasıyla birlikte son yıllarda örgütler, tutundurma çabalarında bu konulara daha sık değinmekte, tüketiciler ise ürün ve marka tercihlerinde bu konulara önem veren işletmeleri tercih etmektedirler. Dünyadaki tek kullanımlık plastiğin yarısının son 15 yılda üretildiği, küresel olarak üretilen plastiğin %91’nin geri dönüştürülmediği ve bazı tahminlere göre 2050’de okyanuslarda balıktan çok plastik olacağı öngörülürü düşünülduğünde (Acaroğlu, 2019), tüketicilerin bu tercihlerinde hiç de haksız olmadıkları söylenebilir. Toplumda ve iş dünyasında yaşanan çevresel ve sosyal konulara yönelik artan kaygılar, işlemlerinin çeşitli grupların bakış açılarını dikkate almalarını zorunlu hale getirmiştir. Çevresel ya da ‘yeşil’ pazarlama, sürdürülebilir gelişme ve çeşitli paydaşların tatmini için bir araç olarak görülmektedir (Kärnä vd., 2001, s.60).

Doğal çevrede yaşanan olumsuz gelişmeler, çevreye uyumlu, ekolojik ya da yeşil pazarlama faaliyetleri yaygınlığı arttırmaktadır. Ekolojik pazarlama, ürün değişiklikleri (modifikasyonları), üretim süreçlerinin ve/veya paketlenme biçimlerinin değiştirilmesi yanında reklamların değiştirilmesi gibi geniş bir çerçeveyi bünyesinde barındırır (Marciniak, 2009, s.50). Örneğin General Electric (GE), 2005 yılında “yeşilin yeşil olduğunu” ispatlamak niyetiyle, müşterilerin çevresel ve finansal ihtiyaçlarını karşılamalarına ve GE’nin büyümesine katkıda bulunacak yenilikçi teknolojileri hayal etmek ve yaratmak üzere yeni bir iş stratejisi olan Ecoimagination’u uygulamaya koymuştur. Bu kampanya ile GE, (1) temiz araştırma ve geliştirmeye iki kat daha fazla yatırım, (2) Ecoimagination ürünlerinin cirolarında artış, (3) sera gazı emisyonlarında azalma ve operasyonel enerji verimliliğinde iyileşme, (4) su kullanımını azaltma ve suyun yeniden kullanımını iyileştirme ve (5) kamuoyunu sürekli bilgilendirmeyi hedeflemiştir (Özhan, 2009, s.86-87).

Yabancı literatürde yeşil aklamaların çeşitli boyutlarını irdeleyen çalışmalar olmasına karşın, Türkçe literatürde yeşil aklamaların özellikle itici güçleri ve sonuçları üzerine kapsamlı bir irdelemeye rastlanılmamıştır. Bu nedenle bu çalışmanın amacı yeşil aklamaların itici güçleri ve sonuçlarının kavramsal düzeyde ve kapsamlı olarak irdelenmesidir. Bu sayede Türkçe literatüre önemli bir katkı sunmak hedeflenmiştir. Lyon ve Montgomery’nin (2015, s.224) de belirttiği gibi, yeşil aklamaya uygulamada önemli olduğundan, akademik literatürde giderek daha önemli bir konu haline geldiğinden ve çok sayıda akademik disiplinin kesiştiği noktada zorlu konuları ve araştırma fırsatlarını gündeme getirdiği için literatür incelemesi için olgunlaşmış bir konudur.

2. YEŞİLLER HAREKETİ VE YEŞİL PAZARLAMA YAKLAŞIMI

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından başlayan hızlı sanayileşme akımı, bir taraftan zenginleşme ve bolluğu beraberinde getirirken, öteki taraftan kaynakların hızlı ve plansız biçimde tüketilmesi, havanın ve doğal çevrenin kirletilmesine neden olmuştur. Rachel Carson'ın, 1962'de yayınladığı Sessiz Bahar adlı kitabında, verimlilik adına kullanılan tarımsal ilaçların insan ve hayvan sağlığına yönelik olumsuz etkilerini kanıtları ile sunması çevresel konularda bir dönüm noktası olmuş, 1960'larda ekonomik büyümenin insanlığa ve dünyaya bedelleri ciddi biçimde sorgulanmaya başlanmıştır. ABD'de 1970'te başlayıp zamanla tüm dünyaya yayılan 22 Nisan Dünya Günü kutlamaları ile sürdürülebilirlik ve çevresel farkındalık konularına kitlesel ilgi artmıştır. Al Gore'un 2006 yılına ait -Uygunsuz Gerçek- adlı belgesel filmi, iklim değişikliğine yönelik kamusal söylem ve algıda önemli bir değişime neden olmuş; nadir yapılan tartışmalardan, ahlaki yükümlülüğe kadar, doğal çevreyi korumanın her vatandaşın hayatındaki rolünün yeniden şekillenmesine yardımcı olmuştur (Walker ve Wan, 2012, s.227).

Çevresel konulara atfedilen önemin son yıllarda arttığı gözlenmektedir. Bireyler çevresel sorunları, ekonomi, sağlık, işsizlik ve suç gibi konuların önünde görerek, günümüzün en önemli sorunu olarak değerlendirmektedir (Dagher ve Itani, 2014, s.188). Günümüzde çok sayıda işletme çevresel sürdürülebilirliğe yönelik ilgisini arttırmıştır. Bunun sonucu olarak "eko", "çevre dostu", "yeşil" ve "sürdürülebilirlik" gibi reklam mesajlarıyla yeşil pazarlama yaygın hale gelmiştir (Chen ve Chang, 2013, s.489). Yeşil pazarlama, çevresel olarak güvenli ürünlerin geliştirilmesi ve tutundurulmasıdır. Çoğu tüketici yeşil pazarlamayı desteklemektedir. Örneğin bir araştırmada Amerikalı tüketicilerin %58'nin elektrikten tasarruf sağladığı, %46'sının gazeteleri geri dönüştürerek değerlendirdiği, %45'nin boş şişe veya kutuları iade ettiği ve %23'nün geri dönüştürülmüş malzemelerden yapılmış veya bu malzemelerle paketlenmiş ürünleri satın aldığı ifade edilmiştir (Clow ve Baack, 2018, s.395). ABD'de organik ürün pazarının 2003'te \$10 milyardan, 2007'de \$20 milyar hacme ulaşmasıyla birlikte işletmelerin -hak etmeyerek de olsa- doğal çevre ile ilişkili olmaya heveslendikleri görülmektedir (Walsch, 2008). Yeşil uygulamaları benimseyen işletmelerin, benimseyen işletmelere nazaran, dışsal paydaşları tarafından daha yüksek derecede minnettarlık ile ödüllendirildiğini gösteren deneysel kanıtlar vardır (Butt vd., 2021, s.692).

Tarihsel gelişimi itibarıyla yeşil pazarlama, üç evrede özetlenebilir. İlk olarak 1980'lerin başında ortaya çıkan "ekolojik yeşil pazarlama" dönemi, çevresel sorunlara çözüm bulmaya gayret etmiştir. 1990'ların başında ortaya çıkan ikinci aşama "çevresel yeşil pazarlama"dır ve bu dönemin odak noktası kirlilik ve atık problemlerini dikkate alarak tasarlanan temiz teknoloji ve ürünlerdir. 1990'ların sonunda ortaya çıkan üçüncü aşama ise "sürdürülebilir yeşil pazarlama"dır (Leblebici Koçer ve Delice, 2016, s.119). Bu dönemde odak, ürün ve teknolojiye ziyade uzun vadeli ve toplumsal fayda yaratacak eylemlerdir. Minimalizm, yeniden kullanımı teşvik etme, enerji tasarrufu ve karbon ayak izi gibi kavramlar bu dönemde ortaya çıkmıştır.

TerraChoice bulgularına göre yeşil pazardaki ürünlerin sayısı 2009 yılında bir önceki yıla göre %79, 2010 yılında ise bir önceki yıla göre %73 arttığı görülmektedir (Bradley, 2011, s.1). Çevresel farkındalıklar geliştikçe tüketicilerin yeşil olarak algıladığı ürünleri daha sık tercih edeceği düşünülmektedir. Dagher ve Itani (2014, s.189-190), tüketicilerin yeşil satın alma tercihlerini dört başlıkta incelemiştir: (1) çevresel problemlerin algılanan ciddiyeti, (2) algılanan çevresel sorumluluk, (3) çevresel davranışın algılanan etkinliği ve (4) çevreyi korumaya yönelik benlik imajı kaygısı. Ancak tüketicilerin yeşil yaklaşımları yalnızca satın alma eylemlerini kapsamamakta, çevresel farkındalığı yüksek olan bazı tüketiciler, yaşam

biçimlerini de bu gerekçelerle değiştirebilmektedir. Örneğin son yıllarda giderek daha yaygın hale gelen vegan/vejetaryen yaşam biçiminin, kişisel sağlık ve hayvan refahı dışında üçüncü itici gücü sürdürülebilirlik kaygılarıdır. Çiftlik hayvanlarının üretimi, beslenmesi ve etlerin dağıtımını sırasında ortaya çıkan büyük miktarda sera gazı nedeniyle veganların, hayvancılık endüstrisini ve hayvan odaklı tüketim kalıplarını çevresel bozulmanın, kirlenmenin, iklim değişikliğinin ve yoksulluğun temel nedenleri arasında görmekte oldukları ifade edilmektedir (Akkan ve Bozyiğit, 2020, s.107-108).

Kuşaklara göre yapılan bir araştırmada X ve Z kuşağındaki tüketicilerin sürdürülebilir ürün tercih etme oranları sırasıyla %25 ve %41'dir. İki yıl önce X kuşağındaki tüketicilerin yalnızca %34'ü sürdürülebilir ürünlere %10 daha fazla ödemeye istekli iken, bugün bu oran yaklaşık %90'dır. Esasında tüm kuşaklardaki tüketiciler artık sürdürülebilir ürünleri satın almaya isteklidir (Petro, 2022). Ancak bu istek her zaman satın alma davranışına dönüşmemektedir. İngiltere'de yapılan bir araştırmada tüketicilerin en az %46'sı organik ürünlere yönelik olumlu bir tutum geliştirmekte, ancak yalnızca %4'ü bu tür ürünleri satın almaktadır (Lelebici Koçer ve Delice, 2016, s.114).

Son yıllarda devletler ve uluslararası örgütler, çevrenin korunması konusunda giderek daha aktif rol almaya başlamışlardır. Örneğin Avrupa Yeşil Mutabakatı Döngüsel Ekonomi Eylem Planı çerçevesinde Avrupa Parlamentosu, 2024 yılı sonbaharından itibaren tüm telefon, tablet, kulaklık ve bluetooth hoparlör gibi cihazların üreticilerine yönelik tek tip (USB-C) kablo ile şarj edilmesi zorunluluğu getirmiştir. 2024 sonbaharından itibaren Avrupa genelinde USB-C kablosu standart hale gelecek ve 2026 baharından itibaren dizüstü bilgisayarlar da tek tip şarj aleti kapsamına alınacaktır. Henüz on yıl önce cep telefonları için otuzdan farklı çeşitte şarj aleti olduğu düşünüldüğünde bu düzenlemeyle elektronik malzeme israfı ve kirliliğinin de önemli ölçüde azaltacağı öngörülmektedir (Özkan, 2020).

3. YEŞİL PAZARLAMA İLETİŞİMİ VE YEŞİL AKLAMA

İklim aktivisti Greta Thunberg, 6-18 Kasım'da 2022'de Mısır'da düzenlenen Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Konferansı'na (COP27) iktidardaki insanlar için yeşil aklama, yalan ve hile fırsatı olarak nitelendirerek katılmayacağını açıklamıştır (Dickie, 2022). Bu gelişme yeşil pazarlama ve yeşil aklama konularını tekrar gündemin ön sıralarına taşımıştır. Yeşil pazarlamanın ortaya çıkışının nedenleri arasında; iklim değişikliği, doğal kaynakların tükenme noktasına yaklaşması, hızlı nüfus artışı gibi bazı gelişmelerin insanlığın geleceğini tehdit eder hale gelmesi bulunmaktadır (Lelebici Koçer ve Delice, 2016, s.113). Tüketiciler yanında politika karar vericileri, tedarikçiler, iş ortakları ve genel olarak toplum, örgütlerden doğal çevreyle uyumlu davranmalarını beklemektedir. Bunu gerçekleştiren işletmeler ise tutundurma stratejilerinde "yeşil" davrandıklarını göstermek istemektedir, keza "yeşil" işletmeler ödüllendirilmekte, "yeşil" olmayanlar ise cezalandırılabilir. Nielsen'in yaptığı bir araştırmaya göre küresel müşterilerin %66'sı çevre dostu ürünler için daha fazla ödemeye isteklidirler (de Freitas Netto vd., 2020, s.1). Hissedar değerini ve satışlarını arttırma, toplumsal imajını geliştirme gibi güdülerle bazen işletmeler olduklarından daha "yeşil" görünmeye çalışabilirler. İşte böyle durumlarda yeşil aklamadan bahsedilebilir. Tutundurma mesajlarındaki yeşil iddialar, hemen her endüstride daha sık yer almaya başlamıştır. Küresel yeşil teknoloji ve sürdürülebilirlik pazarının büyüklüğü 2021 yılında \$35,5 milyardan 2022 yılında %31 artışla \$46,5 milyara çıkması beklenmektedir. Pazarın 2022-2030 dönemi %21,6 yıllık bileşik büyüme oranıyla 2030 yılında \$417,3 milyarlık bir tutara ulaşması öngörülmektedir (Laricchia, 2022). Pazarın bu cazibesinden yararlanmak için artan sayıda işletme, ürün ve faaliyetlerinin yeşil unsurlarıyla iletişim faaliyetlerine girişmektedir. 1990-2010 döneminde yeşil reklamcılık neredeyse on kat artmıştır (Delmas ve Burbano, 2011, s.64).

Stokes (2009, s.7), reklamlardaki çevresel iddiaları beş kategoride incelemiştir. Söz konusu kategoriler; bir ürünün çevre dostu özelliklerine odaklanan (1) *Ürün Yönelimi*; bir örgütün çevresel fayda sağlayan iç teknolojileri, üretim ve/veya bertaraf teknikleri ile ilgili olan (2) *Süreç Yönelimi*; örgütün geniş kapsamlı bir kamusal destek sağlaması için çevresel bir gaye veya süreç ile ilişkilendiren (3) *İmaj Yönelimi*; geniş anlamda çevre veya örgütün durumu ile ilgili, görünüşte gerçek olan bağımsız bir ifadeye dayanan (4) *Çevresel Gerçek* ile son olarak bu sayılanların en az ikisinin bir arada olduğu iddialara yönelik (5) *Karma iddialar* şeklinde özetlenebilir. Bir ürünün veya işletmenin çevre dostu özelliklerini duyuran reklamlar bir dizi unsuru kapsayabilir. Örneğin Kärnä vd. (2001, s.62), çevre odaklı reklamların, şu hususları içerdiğini ifade etmektedir: Yeşil renk, doğa, eko-etiketler, çevre dostu olunduğunun ifadesi, yenilenebilir hammaddeye vurgu, çevre dostu üretim süreçleri, geri dönüştürülebilirlik.

Çarpıtılmış bir yeşil pazarlama iletişimi biçimi olarak yeşil aklamamanın temeli, bir grup aktivistin, enerji şirketlerinin ekolojik yaklaşımlarıyla ilgili olarak verilen güvenceler konusunda tamamen dürüst olmadıklarından şüphelenmeye başladıkları 1960'lara dayanmaktadır (Marciniak, 2009, s.53). Yeşil aklama, ilk defa 1986 yılında çevreci bir yazar Jay Westervelt'in konaklama sektörünün havluların tekrar kullanımını azaltmak için benimsediği uygulamaları eleştirdiği yazısında kullanılmıştır (de Freitas Netto vd., 2020, s.6). Westervelt, otellerin geri dönüşüm programları olmamasına karşın, havluların yeniden kullanımını teşvik etmelerindeki tutarsızlığı fark etmiş (Gallicano, 2021, s.2), otellerin havluları sık sık yıkama konusundaki endişesinin çevresel etkileri azaltmakla ilgili olmadığını, aksine bu durumunun nedeninin maliyetten tasarruf etmek olduğunu ifade etmiştir (Tezcan Bodur, 2019, s.36).

Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) Bilim Terimleri Sözlüğünde yeşil aklama şu şekilde ifade edilmektedir: "Ticari ya da politik nedenlerle çevreye verilen zararların çevre dostu gibi gösterilmesi amacıyla kamuoyuna yanlış, yanıltıcı bilgi verilmesi; eşanlam: yeşile boyama." (TÜBA, t.y.). Lyon ve Maxwell'in (2011, s.3) tanımına göre yeşil aklama, çok yüksek düzeyde olumlu kurumsal imaj yaratmak için, bir şirketin çevresel ve sosyal performansı hakkında, olumsuz bilgileri açığa vurmadan, sadece olumlu bilgilerin duyurulmasıdır. Yeşil aklama kavramının, brainwashing olarak ifade edilen ve bir bireyi gerçek olmayan şeylere inandırma anlamına gelen beyin yıkamadan türetildiği ifade edilmektedir. Bu açıdan bazı kaynaklarda yeşil beyin yıkama veya yeşil badanalama olarak da kullanılabilir. Yeşil beyin yıkama, gerçeği yansıtmayan promosyon ve sosyal sorumluluk kampanyaları ile ilgiliyken (Sevgi, 2020, s.49), yeşil badanalama ise işletmelerin yeşil ya da sürdürülebilir imaj yaratmalarına karşın bunu kanıtlayamamalarıdır (Avrupa Komisyonu, 2011, s.19).

Abbas (2019), yeşil aklama kavramının tarihsel gelişimini şu tarihsel adımlarla izah etmiştir: İlk olarak 1960'larda çevresel harekete bağlı olarak pek çok işletme reklamları yoluyla kendi yeşil imajlarını oluşturmaya başlamış; 1970'lerde 22 Nisan Dünya Günü organize edilmiş ve bu, çok sayıda endüstrinin kendisini çevre dostu olarak tanıtmayı teşvik etmiş; 1980'lerde o güne kadarki en meşhur yeşil aklama kampanyalarından biri olan Chevron Şirketleri reklamı yayınlanmış; 1986'da "yeşil aklama" terimi ilk kez New York'lu çevreci Jay Westervelt tarafından otel endüstrisinin afişlerini irdeleyen bir makalede kullanılmış; 1990'larda akademik bir dergide, tüm çevreci reklamların %58'inin en az bir tane aldatıcı iddia içerdiğine yönelik bir araştırma yayınlanmış, 1998'de ABD'de Federal Ticaret Komisyonu'nun, daha sonra çevresel pazarlamada kullanılacak 'Yeşil Rehber' terimini tanımlamış; 1999'da 'yeşil aklama' terimi Oxford İngilizce Sözlük'te yer almış; 2000'lerde British Petroleum (BP) şirketi, yeşil aklamaya bağlı olarak bozulan imajını yeniden konumlandırmak için \$200 milyon harcamış; 2010'larda ise BP, Destiny USA, General Electric gibi pek çok şirket belgeselleri yoluyla yeşil

aklamamanın gerçek örneklerini tartışmış; yeşil aklamamanın 10 belirtisini ortaya çıkaracak “Birleşik Krallık Yeşil Aklama Kılavuzu”nun hazırlanması için çevrimiçi araştırma, basılı yayın, radyo-tv yayınları ve kişisel iletişimleri yapılmıştır (Abbas, 2019, s.30-31).

Yeşil aklamamanın son yıllarda giderek daha yaygın hale geldiği gözlenmektedir. 397 temizlik maddesi ve kâğıt temizleme ürünü üzerine yapılan bir araştırmada, ürünlerin %97’sinde doğrulanamayan veya asılsız iddia içeren bir ifade olduğu ortaya çıkmıştır. Aynı araştırmada temizlik/kozmetik ürünleri ve çocuklara yönelik ürünlerin yeşil aklamaya daha fazla meyilli oldukları ifade edilmiştir (Dahl, 2010, s.250). Uygulamada işletmelerin ürün veya markalarını sürdürülebilir kılmak ve gereken tüm zor işleri yapmak için gereken para ve zamandan daha fazlasını, onları “yeşil” olarak pazarlamak için harcamalarına yeşil aklama denmektedir (Acaroğlu, 2019).

Carlson vd. (1993, s.31), çevresel reklamlarda yer alan ve yeşil aklamaya konu iddialara yönelik yanıltıcı/aldatıcı kategorileri dört başlıkta irdelemektedir:

-*Muğlak/anlaşılmaz*: İddia, ileri düzeyde muğlak veya anlaşılmazken; net bir anlamdan ziyade çok geniş bir ifade ya da tabir içermektedir. Örneğin, “bu ürün çevre dostudur.” ABD’de en sık kullanılan muğlak/anlaşılmaz ifadeler arasında çevre dostu, gübrelenebilirlik², geri dönüşebilirlik, geri dönüştürülmüş malzeme, parçalanabilirlik ve ozon dostu bulunmaktadır (Stokes, 2009, s.14).

-*Savsaklama*: İddianın, gerçekliği ya da makullüğünü değerlendirecek en önemli gerekli bilgi savsaklanmaktadır. Örneğin: “Bu ürün CFC (Kloroflorokarbon) gazı içermez.” (ancak gerçekte diğer çevreye zararlı kimyasallar barındırmaktadır). Ayrıca bu iddianın artık bir geçerliliği yoktur, keza CFC gazlarının kullanımı zaten 2010 yılında Montreal Sözleşmesi uyarınca yasaklanmıştır (Talu, 2018).

-*Yanlış/açık yalan*: İddia doğru değildir veya uydurmadır. Örnek: “Bu ürün geri dönüştürülmüş malzemedir yapılmıştır” (halbuki yapılmamıştır).

-*Karma*: Yukarıda ifade edilen yanıltıcı/aldatıcı iddialardan birden fazlasını içermektedir.

Carlson vd.’ne (1993, s.31) benzer olarak Chen ve Chang (2013, s.494), yeşil aklamamanın ölçümü konusunda beş unsurdan bahsetmektedir: (1) bir ürünün çevresel özelliklerinin (çevre dostu, sürdürülebilir gibi) bazı kelimeleri kullanarak saptırılması; (2) bir ürünün, çevresel özelliklerinin bazı görseller veya grafikler kullanarak saptırılması; (3) bir ürüne ilişkin yeşil iddiaların belirsiz veya açıkça kanıtlanamaz olması; (4) bir ürünün gerçek anlamda yeşil işlevselliğinin büyütülmesi veya abartılması; (5) bir ürüne yönelik yeşil iddiaların gerçekte olduğundan daha iyi görünmesi için önemli bilgilerin atlanması veya gizlenmesi.

Çevreci bir danışmanlık şirketi TerraChoice, 2007 yılında yayınladığı raporda büyük perakendecilerin ABD ve Kanada’da sattığı 1.018 üründen, biri hariç hepsinin yanlış ya da tüketicileri yanıltma riski taşıyan iddialar içerdiğini tespit etmiştir. Şirketin 2009 yılında yayınladığı diğer bir raporda çevresel nitelikli iddiaya sahip 2.219 üründen %98’inde en az bir “Yeşil Aklamamanın Yedi Günahı” olduğunu tespit etmiştir (Lyon ve Montgomery, 2015, s.224). “Yeşil Aklamamanın Yedi Günahı” şu şekilde ifade edilebilir (TerraChoice, 2009, s.3):

1-Tek Bir Özelliği Öne Çıkarma Günahı: Ürünün diğer ilgili boyutlarını ihmal ederek çok dar bir özellik setiyle çevresel iddialarda bulunma suçudur. Örneğin kâğıt üretiminde

² Malzemelerin onaylanmış biçimde, doğru koşullarda çevreye zarar vermeyecek şekilde ve zehirli olmayan bileşenlere (su, karbondioksit ve biyoyakıt gibi) parçalanabilirliğini ifade eder (Carr, 2019).

çevreye zarar verilmediği düşünülse de aslında bu süreçte enerji, sera gazı salınımları, su ve hava kirliliği söz konusudur (Tezcan Bodur, 2019, s.40).

2-Kanıt Sunamama Günahı: Markaların çevreci iddialarına yönelik geçerli bir kanıt sunamamaları suçudur. Örneğin hayvanlar üzerinde test edilmediği iddiasındaki kozmetik ürünler ile enerji tasarruflu olduğunu iddia eden ev eşyaları üreticilerinin bu iddiaları doğrulayacak kanıtlar sunmaları gerekmektedir (Tezcan Bodur, 2019, s.41).

3-Belirsizlik Günahı: Markaların çevresel uyumlarını ifade etmek için yetersiz veya geniş biçimde tanımlanmamış terminoloji (moda sözcükleri gibi) kullanmaları günahıdır. Örneğin, bir ürünün içinde bulunan “tamamen doğal” arsenik, uranyum, cıva ve formaldehitin gibi maddeler, ürünün zararlı olmadığı anlamına gelmemektedir (Tezcan Bodur, 2019, s.41).

4- İlgisizlik Günahı: Yeşil satın alma kararları için markaların, müşterilerin önemsemedikleri iddialarda bulunma suçudur. Örneğin zaten yasak olmasına rağmen oyuncak üreticilerinin ürünlerinin ağır metal içermediğini vurgulaması.

5-Kötünün İyisi Günahı: Rakip bir ürüne kıyasla doğru, ancak ürün kategorisi bir bütün olarak ele alındığında olumsuz çevresel etkilerini ihmal edecek biçimde çevresel iddialarda bulunma suçudur. Örneğin vegan bir ürün, üretim süreci sebebiyle geleneksel et ürünlerine nazaran daha az emisyon salınımı vaat edebilir, ancak çevreye zararlı bir ambalaj veya dağıtım için verimsiz planlanan lojistik süreçleri nedeniyle daha yüksek düzeyde olumsuz çevresel etki yaratabilir.

6-Yalan Söyleme Günahı: Çevresel faydalara yönelik iddiaların doğru olmaması veya yanıltıcı olması suçudur. Örneğin bir otomobilin yeni modelinin -öyle olmamasına rağmen- daha az emisyon yaydığını iddia etmesi.

7-Yanlış Bilgi İçeren Etiket Kullanma Günahı: Markaların üçüncü-taraf sertifikasını ima eden “sahte etiketler” kullanması suçudur. Örneğin ürün etiketlerinde hak edilmemesine rağmen ISO 14001 sertifikası konması.

Bahsedilen yedi günahı da kapsayacak biçimde Tablo 1’de yeşil aklamaya yönelik önde gelen örnekler detaylı bir şekilde sunulmuştur.

Tablo 1. Önemli Yeşil Aklama Örnekleri

Marka	Detay
Volkswagen ⁱ	VW, pazarlama kampanyalarında araçlarının düşük emisyon değerlerine sahip olduğunu lanse ettiği sırada; çeşitli araçlarına, emisyon testinden geçtiğini anlayacak ve emisyon performansını değiştirecek özel bir yazılım entegre ettiğini itiraf etmiştir. Normal sürüşte ise VW motorları, izin verilenin 40 katına kadar azot oksit (NOx) kirleticileri yaymaktadır.
Tyson ⁱ	Şirketin antibiyotikten arındırılmış tavuk kullandığına yönelik iddiasının doğru olmadığı ortaya çıkmıştır.
Coca-Cola ⁱ	Şirket sağlık bilinci yüksek tüketicileri cezbetmek için 'doğal' şeker iddiaları nedeniyle yeşil aklamaya girişmekle suçlanmıştır.
BP ⁱⁱ	British Petroleum olan ismini Beyond Petroleum olarak değiştirip benzin istasyonlarına güneş panelleri koymasının ardından, bazı diğer yeşil yanlış yönlendirmelerini izah etmesi istenmiştir.
Fiji Water ⁱⁱ	Şirketin "Her Damla Yeşil" sloganı ile tüketicilerini şişelenmiş su satın almaya teşvik ederek salınan karbon düzeyinin azaltılmasına yardımcı olacağı söylenmektedir. Halbuki bu iddia gerçek değildir. Hatta şişe suların dağıtımı sırasında salınan emisyon düşünüldüğünde tersi durum olasıdır.
Green Mountain Power ⁱⁱⁱ	Şirket, "yeşil enerji" olarak pazarladığı yenilenebilir enerji kaynakları için kirlenmeye yol açan tutuşma teknolojileri kullanması nedeniyle çevreci gruplar tarafından hedef tahtasına konmuştur.
LG Electronics ⁱⁱⁱ	Energy Star, hükümet destekli, ürünün belirli bir dizi enerji verimliliği yönergesini karşıladığı gösteren üçüncü parti eko-etikettir. Şirketin pek çok buzdolabı modelinde bu etiket bulunmaktadır. Fakat daha sonra markanın sertifikalı on buzdolabı modelinin bu standardı karşılamadığı, yapılan ölçümlerin hatalı olduğu ortaya çıkmıştır.
McDonalds ^{iv}	Şirket 2019 yılında tanıttığı 'plastik atıklara son' kampanyası ile plastik pipetlerin kullanımına son vermiş, ancak yerine kullanılan kâğıt pipetlerin geri dönüştürülebilir olmadığı ve pek çok ağacın kesilmesine neden olduğu ortaya çıkmıştır.
H&M ^v	Şirketin, organik pamuktan imal ederek "yeşil" olarak tanıttığı erkek uzun kollu gömleğinin üretimi sırasında 20 bin litre su kullanıldığı düşünüldüğünde, söz konusu ürün ne kadar "yeşil" olabilir?
Royal Caribbean International (RCI) ^{vi}	Kruvaziyer Hat İşletmecisi RCI, çevresel ilerlemenin bir işareti olarak gelişmiş atık su arıtma sistemleri ile dikkat çekmektedir. Ancak işletmenin 26 gemisinden sadece 3 tanesinde bulunan bu sistemin, en katı kurallara tabi olan Alaska filosunda bulunduğu ortaya çıkmıştır. Belli ki RCI, diğer hatlarda bu sistemi gerekli görmemektedir.

Kaynak: ⁱAcaroğlu, 2019, ⁱⁱErdoğan Tarakçı ve Göktaş, 2019, s.1102, ⁱⁱⁱDelmas ve Burbano, 2011, s.65-66, ^{iv}Sapmaz Veral, 2022, s.109, ^vVogt, 2020 ve ^{vi}Lyon ve Maxwell, 2011, s.8

4. YEŞİL AKLAMANIN İTİCİ GÜÇLERİ

Yeşil aklamanın önlenmesi ya da azaltılması için itici güçlerinin geniş anlamda belirlenmesi gerekmektedir. Bu konuda Delmas ve Burbano (2011, s.65), kapsamlı çalışmasında yeşil aklamanın itici güçlerinin dışsal, örgütsel ve bireysel olmak üzere üç seviyede değerlendirilebileceğini iddia etmektedir.

4.1. Dışsal İtici Güçler

Hem pazar dışı (düzenleyiciler ve sivil toplum kuruluşları) hem pazar içi (tüketiciler, yatırımcılar ve rakipler) unsurların baskılarını kapsar. Güncel mevzuat çevresi yeşil aklamamanın temel itici unsurudur. Özellikle de ABD'de yeşil aklamaya yönelik düzenlemeler oldukça sınırlıdır ve düzenlemelerin uygulanması da oldukça belirsizdir (Delmas ve Burbano, 2011, s.65). İfade edilen iki başlık ilerleyen bölümde izah edilmeye çalışılmıştır.

4.1.1. Pazar Dışı İtici Güçler

Gevşek ve Belirsiz Mevzuat Çevresi ile Aktivistlerin, Sivil Toplum Örgütlerinin ve Medyanın Baskısı olmak üzere iki alt başlıkta incelenir.

i) *Gevşek ve Belirsiz Mevzuat Çevresi*: ABD’de çevresel reklamcılık sıkı şekilde denetlenmemektedir. Asılsız veya etik olmayan reklamlardan toplumu koruma sorumluluğu bulunan Amerikan Federal Ticaret Komisyonu’nun (FTC), Yeşil Rehber olarak adlandırılabilen bir çevresel pazarlama kılavuzu bulunmaktadır (Dahl, 2010, s.248). Tam adı “Çevresel İddiaların Kullanımına İlişkin Rehber” olan Yeşil Rehber’de dört temel ilke bulunmaktadır: (1) Herhangi bir özellik veya açıklama, aldatmayı önlemek için yeterince açık, belirgin ve anlaşılır olmalı; (2) Çevresel iddialar, neyden bahsettiklerini açıkça belirtmeli (bir ürünün ambalajı, hizmet ve ürünün bir bölümü gibi); (3) çevresel iddialar, çevresel etki ve faydalarını, açıkça veya ima yoluyla abartacak biçimde sunulmamalı; ve (4) Karşılaştırmalı ifadeler, tüketicinin aldanmasını önlemek için karşılaştırmanın dayandığı temeli yeterince açık biçimde sunmalıdır (Bradley, 2011, s.1).

Yeşil yıkama konusunda ise mevzuatın oldukça sınırlı olduğu ve işletme perspektifinden bu tür bir mevzuatı uygulamanın yüksek derecede öngörülemeyen olduğu ifade edilmektedir. FTC, haksız veya aldatıcı eylem veya uygulamaları yasaklayarak FTC Yasasının 5. Bölümünü çevresel pazarlama iddialarına uygulama yetkisine sahiptir. Ancak adli ve idari cezalar vermeye yetkili olan FTC, 1990-2000 yılları arasında 37, 2000-2009 yılları arasında sıfır ve 2009’da sadece 5 ihlal kararı vermiştir (Delmas ve Burbano, 2011, s.69). Yeşil Rehber, 1996 ve 1998’de önemli şekilde yenilense de “organik”, “sürdürülebilir” veya “doğal” gibi terimlerin kullanımı konusuna hala değinmemiştir (Bradley, 2011, 3). 2008’de Kanada, yeşil reklamlar konusundaki yanlış iletişimi azaltacak şekilde çevresel pazarlama rehberini güncellemiş, Avustralya da benzer bir adım atmıştır. Mart 2010’da Birleşik Krallık’ta yeşil aklamayı azaltacak biçimde uygulama rehberinde bir değişiklik açıklanmıştır (Dahl, 2020, s.248).

Gevşek mevzuat yanında, çok katı mevzuatın da yeşil yıkamaya etkisi olabilir. Butt vd. (2021, s.692), bu tür düzenlemelere uymanın yüksek üretim ve faaliyet giderlerine sebep olabileceğini, bu nedenle örgütlerin bu maliyete katlanmak yerine, yeşil örgüt gibi davranmayı tercih edebileceklerini ifade etmektedir. Başka bir deyişle örgütler, katı mevzuattan kaynaklanan baskı nedeniyle yeşil aklamaya girişebilirler.

Türkiye’de ise 2954 Sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanununda “reklamlar yayınlarında; halkı aldatıcı, yanıltıcı, haksız rekabete veya karşılıklı cevaplamaya yol açıcı ...” nitelikte ifadeler yer verilemeyeceği ifade edilmiştir (RG.14.11.1983, s.6263). Ayrıca Türkiye’de geçerli mevzuata göre bir reklamın aldatıcı olup olmadığı belirlenmesi için üç hususun aynı anda bir arada olması gerekir (1) reklamın yanlış veya yanıltıcı olması, (2) reklamın tüketiciyi aldatması veya aldatma ihtimalinin bulunması ve (3) reklamdaki aldatıcılığın önemli seviyede olması (Tekelioğlu, 2016, s.72). Ancak reklamlarda yanıltıcı beyanlara yönelik uygulanacak idari para cezalarının oldukça düşük kaldığı ifade edilmektedir (Demirci, 2021, s.50).

ii) *Aktivistlerin, Sivil Toplum Örgütlerinin ve Medyanın Baskısı*: Medya, bireyin kendisi ile genel olarak toplumun sahip olduğu algıların oluşumu ve sağlamlaştırılmasından sorumlu bir araçtır. Ayrıca medya, işletmelerin ürün ve hizmetleri için yeşil pazarlama stratejilerini benimsemesinde, toplumda çevre ile ilgili kaygıların sürekliliği ve toplum talepleri önemli rol oynar (Akyüz ve Durmuş, 2020, s.24). Bu açıdan medyanın bu taleplere sıklıkla yer vermesi, işletmeleri yeşil görünme konusunda baskı altına alabilir. Yeşil aktivistler ve çevre odaklı kâr amacı gütmeyen kuruluşların, yeşil yıkama olayları hakkındaki bilgileri yaymak ve bunlara karşı kampanya yürütmek için kolay ve ucuz pek çok yola sahiptir. Örneğin çeşitli sosyal medya araçlarında farkındalık yaratabilirler ve kampanya videoları paylaşabilirler. Aktivistler, sivil toplum kuruluşları ve medya, yeşil yıkamanın kamuoyuna yansımaları için engelleyici bir tehdit

olanağı sağlayabilir, ki bu durum, çevresel performansları düşük olduğu halde olumlu iletişim faaliyetleri yürütmek isteyen işletmeler için muhtemelen caydırıcı olacaktır (Delmas ve Burbano, 2011, s.71). Lyon ve Maxwell (2011, s.6), artan aktivist baskının çevresel performansı düşük işletmelerin yeşil açıklamalarını teşvik ederken, performansı yüksek işletmeleri bu tür açıklamalardan caydıracağını iddia etmektedir.

4.1.2. Pazar İçi İtici Güçler: Tüketici, Yatırımcı ve Rakip Kaynaklı Güdüler

On yılı aşkın süredir yatırımcılar, tüketiciler, hükümetler ve kurumsal müşteriler, işletmelere çevresel performanslarını ve çevre dostu ürünlerini kamuoyuna açıklamaları için baskı yapmaktadır (de Freitas Netto vd., 2020, s.1) Söz konusu baskı nedeniyle, özellikle de yeşil aklamaların yasal sonuçlarının önemsiz olduğu düşünüldüğünde, işletmeler -yetersiz de olsa- kendi çevresel performanslarını olumlu yönde tasvir etmek için güdülenirler (Delmas ve Burbano, 2011, s.71-72). Çevresel itibarları zayıf olan işletmelerin, çevreye olan bağlılıklarını kamuya açıklayarak sistematik olmayan risklerini azaltabilecekleri ifade edilmektedir (Lyon ve Montgomery, 2015, s.237). Ayrıca pazardaki rakiplerinin yeşil yaklaşımları neticesinde başarılı olduğunu düşünen işletmeler, söz konusu yeşil yaklaşımları benimsemek isteyebilir. Örneğin Amerikan finansal hizmetler şirketi UBS, küresel ısınmayı azaltmaya yardımcı olacak kamuya açık taahhütlerde rakiplerinin gerisinde kaldığını gösteren bir iç raporun yayınlanmasının ardından, iklim değişikliği konusunda daha ilerici bir politika benimsemiştir (Delmas ve Burbano, 2011, s.71-72).

4.2. Örgütsel İtici Güçler

İşletme teşvik yapısı ve etik iklim, işletme içi iletişimin etkinliği ve örgütsel ataleti kapsar. Yeşil aklamada örgüt düzeyinde itici güçlerle, gevşek mevzuat söz konusu olduğunda daha sık karşılaşılır, keza bu takdirde işletmeler örgütsel eğilimleri değiştirecek yapı ve süreçleri uygulamaya koymak için çok az güdüye sahip olur (Delmas ve Burbano, 2011, s.66). Söz konucu itici güçler ilerleyen kısımda açıklanmıştır:

4.2.1. İşletme Özellikleri

İşletmenin büyüklüğü, bulunduğu endüstri, kârlılık düzeyi, yaşam döngüsü safhası, kaynakları ve yeterlilikleri, şüphesiz işletmenin genel stratejilerini, belirli bir eyleme yönelik gelir ve giderlerini ve dış baskılara maruz kalma düzeyini etkiler (Delmas ve Burbano, 2011, s.72). Artan mevzuat tehdidiyle yüzleşen büyük işletmelerin yeşil aklama eğiliminde olduğu, ancak çevreci grupların baskısının yeşil aklama olasılığını azalttığı; çevreci politikaları uygulamada hizmet işletmelerinin, mal üreticilerinden daha zayıf kaldıkları ifade edilmektedir (Lyon ve Montgomery, 2015, s.235-236). Ayrıca tüketim ürünleri üreten işletmeler, üretmeyenlere nazaran çevreci görünmek için daha yüksek düzeyde baskı hissederken; benzer şekilde halka açık şirketlerin, sosyal sorumlu yatırımcılar topluluğu tarafından izlenme eğiliminde olacağından, bu şirketlerden daha küçük olanlarından, muhtemelen daha yüksek düzeyde yatırımcı baskısıyla karşı karşıya kalacakları vurgulanmaktadır (Delmas ve Burbano, 2011, s.73). İnsanların temizlik kimyasallarını satın alırken düşük çevresel ve sağlık etkileri olanları tercih etme eğiliminde oldukları, ancak ev temizlik ürünleri üreticilerinin tüketicileri yanıltmak için veya onların kafalarını karıştırmak için yeşil aklamayı tercih ettikleri ifade edilmektedir (Dahl, 2010, s.250).

4.2.2. Teşvik Edici Yapı ve Etik İklim

Yöneticilere keyfi finansal hedeflere ulaşmaları için verilen teşviklerin, genellikle etik olmayan davranışlara neden olduğu ifade edilmektedir (Delmas ve Burbano, 2011, s.73). Örneğin hedeflere ulaşma veya kotaları doldurma baskısıyla satış temsilcilerinin yaklaşık yarısının satış sürecinde yalan söylediği, üçte birinin müşteriye gerçek olmayan sözler verdiği,

beşte birinin ise müşterinin ihtiyacı olmadığı halde müşteriye ürün satmaya çalıştığı endüstri raporlarında belirtilmektedir (Bozyiğit ve Akkan, 2013, s.52-53). İşletmeyi çevre dostu veya sosyal sorumlu gibi tasvir edecek biçimde iletişim kotaları veya halkla ilişkiler kotaları konması, işletmenin yeşil aklama faaliyetlerine girişme olasılığını arttıracaktır. Yeşil aklama ve etik iklim ilişkisini irdelemek için öncelikle etik iklim türlerinden bahsedilmesi faydalı olacaktır. Delmas ve Burbano (2011, s.73), örgütlerin egoist, yardımsever ve ilkeli olmak üzere üç temel etik iklimden birine dâhil olduklarını ifade etmektedir. Yardımsever iklim, çevredekilerin çıkarlarına vurgu yaparak diğerlerini dikkate alan, örgütsel müşterek çerçevede düşünmeyi vurgulayan ve etik kararların sosyal sorumluluk sahibi davranışı yönlendiren dış faktörlerden etkilendiğini iddia eden yaklaşımdır. Egoist iklim, örgütün (veya kişinin) kendi varlığının (veya benliğinin) ihtiyaç ve tercihlerinin dikkate alınmasını teşvik eden, organizasyonun çıkarı ele alındığında grubunun inançlarından etkilenen ve verimlilik bağlamında etik kararlar üzerinde sosyal veya ekonomik çıkarların etkin olduğu iklim türüdür. Son olarak ilkeli iklim, ilkelerin kişisel etik tarafından yönlendirildiği, kurallar ve prosedürler gibi etik ilkelerin kaynağını organizasyondan aldığı, hukuk sistemi ve meslek örgütleri gibi ilkelerin kaynaklarının organizasyonun ötesine geçtiği iklim türüdür (Şehitoğlu ve Bilgetürk, 2020, s.176-177). Etik olmayan bir davranış olarak yeşil aklamamanın, yardımsever ve ilkeli iklimlere nazaran egoist iklimlerde ortaya çıkmasının daha fazla; etik kodları olan ve işletme davranış standartları belirgin olan işletmelerin ise yeşil aklamaya girişmesinin daha az olduğu ifade edilmektedir (Delmas ve Burbano, 2011, s.73).

4.2.3. Örgütsel Atalet

Örgütsel atalet, bir örgütün çevresinde meydana gelen değişimlere yanıt vermekten ziyade, kendi içsel değişiminde ısrarcı olması ve bu durumu muhafaza etmek istemesidir. Bu süreçte örgüt içinde kişisel alışkanlıklar ve bağlılıkların sürmesi sebebiyle değişime ve gelişime karşı bir dirençten bahsedilebilir (Türkan ve Esmer, 2019, s.527). Örgütsel ataletin küçük ve yeni işletmelere nazaran, büyük ve eski işletmelerde daha yaygın olabileceği, haliyle yöneticinin yeşil niyet beyanı ile bu niyetin uygulanması arasında veya bir CEO'nun şirketi daha yeşil yapma taahhüdü ile şirketin kalanının bu taahhüdü gerçekleştirecek şekilde yapı ve süreci dönüştür(eme)mesi arasındaki meydana gelen doğal gecikmeyi izah edebilir (Delmas ve Burbano, 2011, s.74). Bir benzetme ile izah etmek gerekirse örgütsel atalet, bir otomobilin motorunun ürettiği gücü tekerleklere gerektiği kadar iletemeyen verimsiz aktarma sistemidir.

4.2.4. Firma İçi İletişim Etkinliği:

İşletme içinde bilginin aktarılması genellikle gerçekleşmesi zor bir eylemdir ve yetersiz iç bilgi transferi bir işletmenin düşük inovasyon gibi bazı davranışlarını açıklamaya yardımcı olur. Yeşil aklama açısından bakıldığında ise, işletmenin pazarlama/halkla ilişkiler, ürün geliştirme ya da paketleme departmanları arasındaki verimsiz bilgi iletişiminin, kasıtsız yeşil aklamayı izah etmede yardımcı olacağı düşünülmektedir (Delmas ve Burbano, 2011, s.75).

4.3. Bireysel İtici Güçler

Bireysel itici güçler arasında dar karar yapısı, hiperbolik zamanlararası indirgeme³ ve iyimser önyargı bulunmaktadır. Bu tür bilişsel eğilimler, mevcut düzenleyici ortamın katkıda bulunduğu belirsizlik ve sınırlı/kusurlu bilgi koşulları altında daha belirgin hale gelir ve bireysel karar verme üzerinde daha yüksek bir etkiye sahiptir (Delmas ve Burbano, 2011, s.66). *Dar karar yapısı*, kararları tek başına alma eğilimidir. İşletmelerdeki karar alıcılar, bir ürünün (ya da örgütün kendisinin) yeşil özelliklerini duyururken, yeşil olmak için neyin yapılması

³ 1739 yılında David Hume tarafından ortaya atılan kavrama göre bireyler şimdiki ve gelecek zaman arasında tutarsız tercihler yapabilir ve ihtiyacının hatta isteğinin dahi olmadığı davranışlarda (örneğin alışveriş) bulunabilir (Hatipoğlu, 2012).

gerektiğini çevresine danışmayabilir, ki bu da en nihayetinde yeşil aklamaya neden olur. Tüketicilerin uzun ve kısa dönemli tüketim tercihlerini açıklamak için kullanılan *hiperbolik indirgeme*, yeşil aklama için de aydınlatıcı olabilir. Şöyle ki, işletmenin çevresel performansı hakkında iletişim kurup kurmama için bugün bir karar verilirken, bir yönetici, gelecekte bu uygulamanın maliyetlerini üstlenmek niyetiyle, işletmenin çevresel sürdürülebilirliği ve sosyal sorumluluğu hakkında aktif olarak iletişim kurmayı seçebilir. Ancak o gün geldiğinde, karar verici sabırsız davranarak yeşil aklamayı tercih edebilir (Delmas ve Burbano, 2011, s.76). *İyimser önyargı*, basit olarak, gelecekte elde edilecek kazançların abartılı tahmin edilmesi anlamına gelmektedir. Başka bir ifadeyle kişilerin kendilerine iyi şeylerin olacağı beklentisinin, kötü şeyler olacağı beklentisinden daha fazla olmasıdır (Tekin, 2018, s.160). Bir araştırmada girişimcilerin finansal öngörülerinin oldukça iyimser olduğu ortaya çıkmıştır. Buna göre girişimciler gerçek gelirlerini ortalama %388 daha fazla, giderlerini ortalama %211 daha az, gerçek kârlarını ise ortalama %136 daha düşük tahmin etmişlerdir (Scarborough, 2014, s.150). İşletme karar vericileri, yeşil aklamamanın olumlu sonuçlarını (yeşil pazar payı artışı, yatırımcı desteği gibi) olduğundan büyük, olumsuz sonuçlarını ise (mevzuattan kaynaklanan cezalar, olumsuz geribildirim, tüketici şikâyetleri gibi) olduğundan az tahmin edebilirler (Delmas ve Burbano, 2011, s.76).

5. YEŞİL AKLAMAMANIN SONUÇLARI

Yeşil aklamamanın tüketiciler, örgütler ve toplum açısından bazı sonuçları vardır. Bu bölümde söz konusu sonuçlar izah edilmeye çalışılmıştır.

5.1. Tüketici Açısından Sonuçları

Tüketiciler açısından ‘yeşil’ imajıyla sunulan yanıltıcı ve iddialı reklamların çevresel özelliklerle ilişkilendirilmesi kafa karışıklığı yaratmakta, bazı durumlarda ise tüketicinin ürünün gerçekten çevre dostu olup olmadığını anlayamadığı için tutumunun olumsuz olabileceği belirtilmektedir (Sapmaz Veral, 2022, s.108). Yeşil aklamamanın yaygınlığına bağlı olarak pek çok tüketici, işletmelerin bir ürünü “yeşil” olarak nitelediğinde bunun çoğu kez bir pazarlama stratejisi olduğu konusunda fikir birliği içindedir ve yeşil iddialara güvenmeyecektir (Chen ve Chang, 2013, s.490). Keza tüketiciler yeşil reklam iddialarına yönelik şüphelidirler. Bunun nedeni ise çevresel hususların çoğunu anlamak için gereken bilimsel bilginin genellikle değişken olması, haliyle genel kamuoyunun bu konuları anlamasının güç olmasıdır (Furlow, 2010, s.2).

Belirsiz ve yanıltıcı çevresel iddiaların çokluğu, tüketicilerin kurumsal dürüstlüğü sorgulamalarına ve her fırsatta çevresel bir iddiayı bir yeşil aklama olarak algılamalarına neden olabilmektedir (Özel, 2015, s.80). Chen ve Chang (2013, s.498) tarafından, yeşil aklamamanın tüketici zihninde nelere yol açabileceğine yönelik yapılan bir araştırmada yeşil aklamamanın, yeşil tüketici kafa karışıklığı ve yeşil algılanan risk ile pozitif; yeşil güven ile negatif ilişkili olduğu ortaya çıkmıştır. Yazarlar ayrıca, tecrübeli ve eğitimli perakendecilerin belirli ürün kategorilerinde tüketici kafa karışıklığı ve güven eksikliğini hafifletici rol oynayabileceklerini düşünmektedir. Yeşil aklama tüketici güvenine zarar vermektedir. Ki her halükârda, işletmelerin iddialarına yönelik güven olmaz ise tüketiciler kime ya da neye güveneceklerini bilemediklerinden yeşil satın alma kararını veremezler (Chen ve Chang, 2013, s.489).

5.2. Örgütler Açısından Sonuçları

Yeşil aklama, örgütlerin doğal çevre ile etkileşimlerinde merkezde yer alan deneysel bir olgudur, çünkü paydaşlar, işletmelerin çevresel performanslarını doğrudan değerlendirmekte zorlanırlar (Bowen ve Aragon-Correa, 2014, s.107). Paydaşlarını ikna etmek için örgütler çevresel özellikler, sürdürülebilirlik raporları, (eko-etiket gibi) üçüncü parti tasdikler veya

bağımsız denetim raporlarından faydalanırlar. Ancak paydaşların bu sayılanlar gibi nispeten nesnel ve deneysel kanıtlar yerine sadece yeşil imaj ve tüketici tutumlarına önem vermesi, örgütler açısından olumsuz sonuçlar doğurabilir. Şöyle ki, bir örgüt yeşil aklamaya giriştiği halde bu eyleminden bir şekilde paçasını sıyırsa, diğer örgütler de yeşil aklama faaliyetlerinde bulunabilir, ki bu durum endüstride çevresel sürdürülebilirliğin kendisinden ziyade, illüzyonunu yaratır (Kalkan, 2008, s.103). Bunun sonucunda tüketiciler ve yatırımcıların yeşil iddialara duydukları güvenin azalması ve yeşil aklama nedeniyle şüpheliğin artması nedeniyle yeşil ekonominin olumsuz etkilenmesi ile yeşil ürün üretmek isteyen işletmelerin kazanım ve motivasyonlarının daha düşük olması söz konusudur (Sapmaz Veral, 2022, s.110). Ayrıca yeşil aklama algısı arttıkça, yeşil aklamaya girişen örgütlerle yönetsel iş birliği isteği azalır (Ferrón-Vílchez vd., 2020, s.13). İlave, yeşil aklama girişimlerinin örgütün finansal performansını olumsuz etkilediğini gösteren deneysel bulgular da mevcuttur (Walker ve Wan, 2012, s.237).

Bu konuda bir diğer sorun ise çevresel performansı yüksek olan örgütlerin, aktivistler tarafından yeşil aklamayla suçlanmaktan çekinerek söz konusu faaliyetlerini duyurmada çekingen davranmalarıdır (Lyon ve Maxwell, 2021, s.4). Bir endüstri yetkilisi “Yeşil aklamamanın gerçek tehlikesi tüketicilerin çok şüpheli olmaları ve nihayetinde herhangi bir yeşil iddiaya inanmamalarıdır. Bu taktirde biz (işletmeler ve toplum) çevresel gelişme sağlamak için olağanüstü güçlü olan bu enstrümanımızı kaybederiz. Yani tüketicilerin çok şüpheli olmalarını istemeyiz” diyerek yeşil aklamamanın yaratabileceği örgütsel riski açık biçimde izah etmiştir. (Dahl, 2010, s.252).

5.3. Toplum Açısından Sonuçları

Yeşil aklamamanın yarattığı sonuçlardan önemli birisi genel kafa karışıklığına hizmet etmesidir. Örneğin 2008’de Malezya Palm Yağı Konseyi, kendisini çevre dostu olarak tanıtan, ağaçlarının dünyanın nefes almasına yardımcı olduğu ve yüzlerce bitki ve hayvan türüne yaşam olanağı sağlayarak ev sahipliği yaptığını iddia eden bir reklam yayınlanmıştır. Ancak pek çok kişi palm yağı üretiminin yağmur ormanlarının ve habitatların yok olması, toprağı temizlemek için yakılan ateşten ötürü hava kirliliği, nehirlere boyunca sel taşkın bölgelerinin tahrip edilmesi ve diğer olumsuz etkilerle ilişki olduğunu düşünmektedir (Dahl, 2010, s.248).

Türkiye’de ise çeşitli sektörlerde yeşil aklama mesajları ile karşılaşmaktadır. İnşaat sektöründe, depolanabilir enerji alanlarının olmadığı, yağmur sularının boşa aktığı ve kullanılan malzemelerin sağlıklı olumlu ilişkisinin tespit edilemediği pek çok projenin “doğa, sürdürülebilir ve çevre” gibi kavramları sıklıkla kullanıldığı; madencilikte mermer ocaklarının peyzaj açısından olumsuz imaj yaratan kısımlarının yeşile boyanarak gizlenmeye çalışıldığı; enerjide çevreyi kirlettiği açık biçimde belli olan bazı işletmelerin atık madde toplama kampanyası düzenlediği; kamu hizmetlerinde ise bazı belediyelerin atık yönetimi etkinliği için kullandığı geri dönüşüm kutularının bir kısmının metal ve plastik olduğu, diğer bazı belediyelerin ise fosil yakıtlı olmasına rağmen yeni satın alınan doğal gazla çalışan otobüsleri yeşil renkli reklamlarla duyurduğu pek çok örnek olduğu görülmektedir (Demirci, 2021, s.44-47).

Her ne kadar yeşil aklamamanın pek çok açıdan zararlarından bahsedilse de Bowen (2014), yeşil aklamamanın tamamıyla topluma zararlı olmayabileceği, artan “yeşil tartışma” yoluyla zararları azaltabileceği ve araştırmaların bu konuya odaklanması gerektiğini ifade etmektedir (Lyon ve Montgomery, 2015, s.225’teki alıntı). Belki de yeşil aklamaya yönelik tartışmaların, akademide ve uygulamada daha yaygın hale gelmesiyle birlikte tüketicilerin konuya farkındalığı artacak, haliyle örgütler yeşil aklamaya hızlı ve kolay bir biçimde başvurmayacaklardır.

6. YEŞİL AKLAMANIN ÖNLENMESİ

Yeşil aklamamanın önlenmesinde yerel ve uluslararası mevzuatın yetersiz kaldığı düşünülmektedir. Bu konuda üçüncü parti kuruluşların bazı çabaları söz konusudur. Örneğin Greenpeace, yeşil aklamayı önlemek için bağımsız hareket eden ilk gruplardan biridir. Stopgreenwashing.org adresini kullanan bir yeşil aklama karşıtı birim, yeşil aklamayı tanımlama ve yeşil aklamayla mücadele için muhtelif reklamları ve diğer hususları incelemektedir (Dahl, 2010, s.250). ABD’de bir üniversitede kurulan greenwashingindex.com internet sitesi yoluyla ziyaretçiler, şüphe duyulan basılı veya elektronik reklamlara 1’den 5’e kadar (1=güvenilir, 5=sahte) puan verebilmektedir. (Dahl, 2020, s.250).

Kalkan (2008, s.103), yeşil aklamamanın önlenmesinde sağlanan bilginin kalitesine vurgu yapmaktadır. Yazara göre bilginin kapsayıcılık, karşılaştırılabilirlik, bütünlük, değerlendirme özellikleri ile yönetim politikaları ve sistemleri, kamuya açıklık, üçüncü parti tasdik (eko-etiket gibi), kurumsal anlamda sürekli gelişim yeşil aklamayı önlemede faydalı olabilir.

Başta internet olmak üzere gelişen teknolojiler ve sosyal medya, yeşil aklamayı önlemede yardımcı olabilir. Sosyal medya, aktivistlerin yeşil aklamayı tespit etmesini ve cezalandırmasını kolaylaştırabilir ve sosyal medya, genel olarak, yeşil aklamayı kontrol etmeye yardımcı olabilir (Lyon ve Montgomery, 2013, s.752). Yeşil aklamamanın önlenmesi, reklam etiği açısından da önemlidir keza, Çevre Koruma Ajansının (EPA) bulgularına göre yeşil reklam iddialarının tüketicileri aldatma ve yanlış yönlendirme potansiyeli, diğer reklam türlerinden daha fazladır (Stokes, 2009, s.9).

Erden ve Öktem Erkartal (2019, s.12), inşaat sektöründe çevreci sloganların yeşil aklama araçlarına dönüşmemesi için, fiziksel, sosyal ve ekonomik açıdan sürdürülebilir olmayan mimari tasarımlara yönelik reklamların denetime tabi tutulmasını önermekte; ayrıca sürdürülebilirliğin sadece yeşil alandan ibaret olmadığını, ekonomik ve sosyo-kültürel değerlerin korunmasını da kapsadığının kamuoyunun bilgisine sunulması gerektiğini düşünmektedir.

7. DEĞERLENDİRME ve ÖNERİLER

Bu çalışmada yeşil aklamayı doğuran nedenler, kavramın doğuşu ve işleyişi, türleri, itici yönleri ile yeşil aklamayı önlemek için öneriler kavramsal düzeyde izah edilmeye çalışılmıştır. Yeşil aklama, multidisipliner yapısı gereği, tanımından başlayarak henüz üzerinde fikir birliğine varılan bir kavram değildir. Kavramın kapsamı hakkında kısıtlı bilgi varken, itici/caydırıcı güçleri hakkında yetersiz deneysel bulgular söz konusudur. Ayrıca kurumsal itibar ve satışlar üzerindeki etkilerine yönelik çok az, toplumsal refaha etkisine yönelik oldukça az bilgi vardır (Lyon ve Montgomery, 2015, s.243). Buradan hareketle yeşil aklamayı sınırlı ve kısıtlı tanımlara sıkıştırmak yerine, Lyon ve Montgomery’nin (2015, s.224-244) önerdiği şekilde, insanların bir örgütün çevresel performansı hakkında aşırı olumlu düşünmeye teşvik eden tüm yanıltıcı çevresel iletişim faaliyetlerini kapsayan şemsiye bir kavram olarak görülmesinin uygun olacağı düşünülmektedir.

İşletmelerin çevresel reklamlarının dozunu iyi ayarlamaları gerektiği düşünülmektedir. Çünkü tüketiciler, bir işletmenin onları ikna etmek için “yeşil iddia” ile aşırı düzeyde çaba harcadığını algıladıklarında, yeşil iddiaların inandırıcılığı azalabilir ve daha olumsuz değerlendirmelerde bulunabilirler (Lyon ve Montgomery, 2015, s.239). Yeşil aklamamanın fiyat ile de yakın bir ilişkisi vardır. Gelişmekte olan ülkelerdeki tüketicilerin yüksek fiyat duyarlılığı, yeşil ürün ve markaların, yeşil olmayanlara nazaran daha pahalı olduğuna inanmalarına neden olmakta ve bu ürünlere daha fazla para ödemeye ilişkin isteksiz davrandıkları gözlenmektedir (Lelebici Koçer ve Delice, 2016, s.115).

Tüketicilerin yeşil aklama iddialarının caydırıcılığı için ilk basamak izleyicilerin bu tür “sahte” iddiaların farkına varmasıdır. Bir araştırmada doğayı çağrıştıran reklamların, yalnızca deneyimi olmayan tüketiciler arasında markanın yeşil özelliklerine yönelik daha yüksek algılar oluşturduğu, deneyimli tüketicilerin bu tür mesajlardan önemli ölçüde etkilenmediğini göstermiştir (de Freitas Netto vd., 2020, s.10). Ayrıca sürdürülebilirlik raporlarını düzenli olarak yayınlayan işletmelerin doğal çevreye daha saygılı oldukları da bir varsayımdan ibarettir. Kim ve Lyon’un (2011) yaptığı araştırmanın bulgularına göre, kurumsal olarak karbon emisyonlarının kamuya açıklanmasının da bir tür yeşil aklama olduğu, çünkü ortalama olarak, açıklamayan firmalar karbon ayak izini azaltırken, açıklayanların aslında ayak izlerinin arttığı ortaya çıkmıştır (Lyon ve Montgomery, 2015, s.237’deki alıntı).

Özellikle sosyal medyanın yaygınlığını arttırması ile, yeşil aklamaların önlenmesinde ya da etkisinin azalmasında katkı sunabileceği düşünülmektedir. Lyon ve Montgomery (2013, s.755), artan sayı ve çeşitteki eko-etiketlerin, tüketicileri bunaltabileceği ve onların kafalarını karıştırabileceğini, fakat sosyal medyanın, çeşitlenen etiketlere yönelik bir doğrulama imkânı sağlayabileceğinden bahsetmektedir. Şüphesiz bu olanak, LG Electronics örneğinde olduğu gibi eko-etiketlerin yeşil aklama için bir araç olmasının önüne geçecektir.

Ülkelerin benimsedikleri mevzuat farklılıkları, uluslararası yeşil yaklaşım benimseyen uluslararası işletmelerin işini güçleştirmektedir. Örneğin Avrupa’da bir ürünü yeşil ürün olarak pazarlamak için bir işletmenin Fransa’da çevresel değerlendirme kriterini, İsviçre’de ISO 14025’e dayalı çevresel ürün beyanını hazırlaması, İtalya’da ise hükümet tarafından tanınan karbon ayak izi planına katılması gerekmektedir (Sapmaz Veral, 2022, s.112). Avrupa Birliği (AB) bölgesinde Eko-etiket/ulusal etiketler, AB Eko-Yönetim ve Denetim Sistemi (EMAS), Finansal Olmayan Raporlama Yönergesi gereklilikleri, AB Taksonomisi ve Emisyon Ticareti Planı (ETS), Küresel Raporlama Girişimi gibi farklı uluslararası standartların farklı gereksinimleri olması yeşil yaklaşımlar benimseyecek işletmeler için ciddi bir sorun olabilmektedir (Sapmaz Veral, 2022, s.112).

Son olarak kâr amacı gütmeyen uluslararası Küresel Raporlama Girişimi (Global Reporting Initiative-GRI), yeşil aklamaların önlenmesinde katkı sunabilir. GRI, kurulduğu 1997 yılından beri dünyanın en yaygın kurumsal sürdürülebilirlik raporlama yapısına öncülük etmektedir. GRI, işletme düzeyinde iyi yeşil güvenilirlik sağlayabilir (Dahl, 2010, s.252).

Bu araştırma kavramsal düzeyde yeşil aklama kavramını irdelemeyi amaçlamıştır. Gelecekteki çalışmalarda paydaşların yeşil aklamaya yönelik algı ve davranışların çeşitli sektörler arasındaki farklılıkları, çeşitli demografik grupların yeşil aklamaya yönelik tutum farklılıklarının araştırılması önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Abbas, M.A.H. (2019). *Consumer Reactions to Manipulative Act “Greenwashing” in the Lodging Industry* (Unpublished Doctorate Thesis), Anadolu University, Institute of Social Sciences.
- Acaroğlu, L. (2019, July 8). *What is Greenwashing? How to Spot it and Stop it*, <https://medium.com/disruptive-design/what-is-greenwashing-how-to-spot-it-and-stop-it-c44f3d130d5>, (Erişim tarihi: 16.09.2022).
- Akkan, E. ve Bozyiğit, S. (2020). Bir Niş Pazar Olarak Türkiye'deki Vegan Ürünler: Tüketici Bakış Açısından Keşfedici Bir Araştırma, *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 101-149.

- Akyüz, A. M. (2020). Reklamlarda Algılanan Yeşile Boyamanın Yeşil Tüketicilerin Tüketim Değerlerinin Farklaşmasındaki Olası Rolü, *The Journal of International Scientific Researches*, 5(1), 22-37.
- Avrupa Komisyonu (2011). *Yeşil Alım El Kitabı*, https://rec.org.tr/wp-content/uploads/2013/03/ysa_elkitabı_low.pdf, (Erişim tarihi: 15.09.2022).
- Bowen, F., and Aragon-Correa, J. A. (2014). Greenwashing in Corporate Environmentalism Research and Practice: The Importance of What We Say and Do, *Organization & Environment*, 27(2), 107-112.
- Bozyiğit, S. ve Akkan, E. (2013). Kişisel Satışta Etik: Adana İlindeki Tıbbi Satış Temsilcilerinin Etik Tutumlarının İncelenmesi, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(1), 49-79.
- Bradley, T. C. (2011). Likelihood of eco-Friendly Confusion: Greenwashing and The FTC “Green Guides”, *Landslide*, 4(1), 1-5.
- Butt, A., Khan, S. N., Zakir, M. M., Rana, W., & Laila, A. (2021). Firms Greenwashing Practices and Consumers’ Perception: Role of Marketing and Non-Marketing External Stake Holders in Firms Greenwashing Practices. *Indian Journal of Economics and Business*, 20(3), 689-706.
- Carlson, L., Grove, S. J., and Kangun, N. (1993). A Content Analysis Of Environmental Advertising Claims: A Matrix Method Approach. *Journal of Advertising*, 22(3), 27-39.
- Carr, N. (2019, Oct. 24). *Biodegradable vs Compostable- What's the Difference?*, <https://www.teapigs.co.uk/blogs/news/whats-the-difference-between-biodegradable-and-compostable>, (Erişim tarihi: 11.09.2022).
- Carson, R. (2011). *Sessiz Bahar* (Ç. Güler, Çev.), Ankara: Palme Yayıncılık.
- Chen, Y. S., and Chang, C. H. (2013). Greenwash and Green Trust: The Mediation Effects of Green Consumer Confusion and Green Perceived Risk, *Journal of Business Ethics*, 114(3), 489-500.
- Clow, K. E., and Baack, D. (2018). *Integrated Advertising, Promotion and Marketing Communications*, 8th Global Edition, Pearson Education Limited.
- Dagher, G. K., and Itani, O. (2014). Factors Influencing Green Purchasing Behaviour: Empirical Evidence from the Lebanese Consumers, *Journal of Consumer Behaviour*, 13(3), 188-195.
- Dahl, R. (2010). Green Washing. Do You Know What You’re Buying? *Environmental Health Perspectives*, 118(6), A246–A252
- de Freitas Netto, S. V., Sobral, M. F. F., Ribeiro, A. R. B., and Soares, G. R. D. L. (2020). Concepts and Forms of Greenwashing: A Systematic Review, *Environmental Sciences Europe*, 32(1), 1-12.
- Delmas, M. A., and Burbano, V. C. (2011). The Drivers of Greenwashing, *California Management Review*, 54(1), 64-87.
- Demirci, K. (2021). Sürdürülebilir Geleceğin Önündeki Tehdit: Yeşil Boyama (Greenwashing) Türkiye Kentleri Üzerinden Bir Değerlendirme, *Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 34-55.

- Dickie, G. (2022, Oct. 31). *Greta Thunberg: COP27 an Opportunity for “Greenwashing, Lying and Cheating”*, <https://www.reuters.com/business/environment/greta-thunberg-cop27-an-opportunity-greenwashing-lying-cheating-2022-10-30/>, (Erişim tarihi: 13.09.2022).
- Doğan, S. ve Tüzer, M. (2011). Küresel İklim Değişikliği ve Potansiyel Etkileri, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12(1), 21-34.
- Erden, O., ve Öktem Erkartal, P. Ö. (2019). Greenwashing in Turkey: Sustainability as an Advertising Strategy in Architecture, *A+ Arch Design*, 5(1), 1-13.
- Erdoğan Tarakçı, İ. ve Göktaş, B. (2019). Pazarlamının Yeni Rengi: Yeşil Aklama, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 54(3), 1095-1113.
- Ferrón-Vílchez, V., Valero-Gil, J., and Suárez-Perales, I. (2021). How Does Greenwashing Influence Managers’ Decision-Making? An Experimental Approach under Stakeholder View, *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 28(2), 860-880.
- Furlow, N. E. (2010). Greenwashing in the New Millennium, *The Journal of Applied Business and Economics*, 10(6), 22-25.
- Gallicano, T. D. (2011). A Critical Analysis of Greenwashing Claims, *Public Relations Journal*, 5(3), 1-21.
- Hatipoğlu, Y. Z. (2012). Davranışsal İktisat: Bilişsel Psikoloji ile Krizi Anlamak, *ICE TEA-International Conference of Economics Turkish Economic Association*.
- Kalkan, S. (2008). Quality of Information Produced by Producers: Greenwashing or Can We Really Trust? *Consumer Citizenship*, 4, 93-107.
- Kärnä, J., Juslin, H., Ahonen, V., and Hansen, E. (2001). Green Advertising: Greenwash or A True Reflection of Marketing Strategies? *Greener Management International*, 33, 59-70.
- Laricchia, F (2022, Jul. 22). *Green Technology and Sustainability Market Size Worldwide from 2021 to 2030*, <https://www.statista.com/statistics/1319996/green-technology-and-sustainability-market-size-worldwide/>, (Erişim tarihi: 10.09.2022).
- Leblebici Koçer, L. ve Delice, T. (2016). Yeşil Reklamlara Yönelik Tutumların Çevresel Duyarlılığa Etkisi: Çevresel Kaygının Aracılık Rolü, *Humanities Sciences*, 11(2), 112-139.
- Lyon, T. P., and Maxwell, J. W. (2011). Greenwash: Corporate Environmental Disclosure under Threat of Audit, *Journal of Economics & Management Strategy*, 20(1), 3-41.
- Lyon, T. P., and Montgomery, A. W. (2013). Tweetjacked: The Impact of Social Media on Corporate Greenwash, *Journal of Business Ethics*, 118(4), 747-757.
- Lyon, T. P., and Montgomery, A. W. (2015). The Means and End of Greenwash, *Organization & Environment*, 28(2), 223-249.
- Marciniak, A. (2009). Greenwashing as an Example of Ecological Marketing Misleading Practices, *Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe*, 12(1-2), 49-59.
- Mısır, M. ve Mısır, N. (2021). Orman Yangınlarının İklim Değişikliği Açısından Değerlendirilmesi, *Forest Fires*, 33, 63-87.

- Özel, A. P. (2015). Çevresel Aktivizm, Halkla İlişkiler ve Yeşil Aklama Üzerine Kuramsal Bir Bakış, *Selçuk İletişim*, 8(4), 73-89.
- Özhan, O. (2019). *İletişim Boyutuyla Yeşil Pazarlama Kavramı ve Bir Kampanya Analizi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özkan, Y. (2020). *AB'de Şarj Cihazı Karmaşası Sona Eriyor: Avrupa Parlamentosu 'Tek Tip Şarj Aleti' Önerisini Kabul Etti*, <https://www.bbc.com/turkce/articles/c807ey8n0y5o>, (Erişim tarihi: 13.09.2022).
- Petro, G. (2022). *Consumers Demand Sustainable Products and Shopping Formats*, <https://www.forbes.com/sites/gregpetro/2022/03/11/consumers-demand-sustainable-products-and-shopping-formats/?sh=170db59b6a06>, (Erişim tarihi: 11.09.2022).
- Sapmaz Veral, E. S. (2022). Yeşil Yıkama ile Mücadele: Avrupa Birliği'nde Yeşil İddiaların Doğrulanması Girişimi, *Sayıştay Dergisi*, 33(124), 101-109.
- Scarborough, N.M. (2014). *Girişimciliğin ve Küçük İşletme Yönetimin Temelleri*, (Gamze Sart, Çev.), 7. Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Sevgi, O. (2020). *Yeşil Terimler ve Anlamları*, *Avrasya Terim Dergisi*, 8(1), 44-61.
- Stokes, S. A. (2009). *Deception in Environmental Advertising: Consumers' Reactions to Greenwashing (Unpublished Doctoral dissertation)*, Kansas State University.
- Şehitoğlu, Y., Bilgetürk M., (2020). Toplam Kalite Yönetimi ve Bilgi Paylaşımı Davranışı İlişkisinde Etik İklim Tiplerinin Düzenleyici Rolü, *İş Ahlakı Dergisi*, 13 (2), 171-202.
- Talu, B. (2018, 21 Mayıs). *Ozonu Delen Kimyasalların Sinsi Dönüşü*, <https://www.gazeteduvar.com.tr/bilim/2018/05/21/ozonu-delen-kimyasalların-sinsi-donusu>, (Erişim tarihi: 11.09.2022).
- Tekelioğlu, N. (2016). *Tüketicinin Korunması Açısından Hukuka Aykırı Reklamlar*, İstanbul: Oniki Levha Yayıncılık A.Ş.
- Tekin, B. (2018). Firmaların Finansman ve Yatırım Kararları Üzerinde İyimserlik Önyargısının Etkisi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 10(18), 158-171.
- TerraChoice. (2009). *The Seven Sins of Greenwashing*, Ottawa, ON: TerraChoice Environmental Marketing Inc.
- Tezcan Bodur, İ. (2019). *Yeşil Göz Boyama Sonucunda Oluşan Şüpheliğin Turistlerin Davranışsal Niyetlerine Etkisi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TÜBA (t.y.). *Yeşil Aklama*. <http://terim.tuba.gov.tr/>, (Erişim tarihi: 13.09.2022).
- Türkan, A., ve Esmer, Y. (2019). Örgütsel Atalet Kavramına Teorik Bir Bakış. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(3), 525-534.
- Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu (Kanun No. 2954). Resmî Gazete 18221 (11/11/1983). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2954.pdf>, (Erişim tarihi: 14.09.2022).
- Vogt, H. (2020). *Fashion Companies Use Greenwashing to Lie to Consumers*, <https://dailyorange.com/2020/03/fashion-companies-use-greenwashing-lie-to-consumers/>, (Erişim tarihi: 14.09.2022).

Walker, K., and Wan, F. (2012). The Harm of Symbolic Actions and Green-Washing: Corporate Actions and Communications on Environmental Performance and Their Financial Implications. *Journal of Business Ethics*, 109(2), 227-242.

Walsch, 2008, *Eco-Buyer Beware: Green Can Be Deceiving*, <http://content.time.com/time/magazine/art>, (Erişim tarihi: 13.09.2022).

OSMANLI BİRLEŞİK DEVLETLERİ DÜŞÜNCESİ: MUSTAFA REŞİT PAŞA'DAN MİDHAT PAŞA'YA OLUŞUM MEKANİZMALARI

Geliş Tarihi : 11.12.2022

Doktora Öğrencisi Caner YACAN¹

Kabul Tarihi : 27.12.2022

Makale Türü : Araştırma Makalesi

Özet

Çalışmada, XIX. yüzyılda, heterojen bir yapıya sahip olan Osmanlı İmparatorluğu'nun var olma savaşı, Foucault'nun yönetimsellik kavramı bağlamında Osmanlı vatandaşlığı düşüncesi üzerinden sorunsallaştırılmaktadır. Bu doğrultuda Mustafa Reşit ve Midhat Paşa'nın uygulamaya koyduğu kurumlar, prosedürler ve düşüncelerden yola çıkılarak Osmanlı kimliğinin icat edilme mekanizmaları görünür kılınmaya çalışılmakta ve federal bir Osmanlı Birleşik Devletleri yönetim anlayışına varan yolun izi sürülmektedir. Paşaların, devlet hangi yöntemler ile nasıl yönetilmeli sorularına verdiği cevaplar ile Osmanlı'da bu dönemde topraktan çok kitlelerin yönetilmesini merkeze alan iktidar biçiminin nasıl dönüştüğünün ortaya koyulması amaçlanmaktadır. Çalışma sonucunda Paşalar'ın birbirini tamamlayan reformları ile eşitlik ve bölge sakinlerinin refahının artırılması üzerinde yoğunlaşarak ayrılıkçılıktan uzak bir adem-i merkeziyetçi yönetimi öncelikledikleri ancak dönemin ulus milliyetçiliği anlayışının buna izin vermediği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Reşit Paşa, Midhat Paşa, Osmanlı Birleşik Devletleri, Yönetimsellik, Osmanlı vatandaşlığı.

JEL Kodları: N43, N45

THE THOUGHT OF THE OTTOMAN UNITED STATES: CREATION MECHANISMS FROM MUSTAFA RASHID PASHA TO MIDHAT PASHA

Abstract

In the study, the struggle for existence of the Ottoman Empire, which had a heterogeneous structure in the nineteenth century, is problematized through the idea of Ottoman citizenship in the context of Foucault's concept of governmentality. In this direction, it is tried to make visible the mechanisms of the invention of the Ottoman identity, starting from the institutions, procedures and thoughts put into practice by Mustafa Reşit and Midhat Pasha. Thus, the path to a federal Ottoman United States administration approach is traced. With the answers given by the Pashas to the questions of which methods and how the state should be governed, it is aimed to reveal how the form of power, which centered the management of the masses rather than the land, was transformed in the Ottoman period. As a result of the study, Mustafa Rashid and Midhat Pasha's reforms seem to focus on equality and the prosperity of the inhabitants of the region. They have defended a decentralized administration far from separatism in order to achieve this. But the result was that the nationalist conception of the period did not allow this mode of administration.

Key Words: Mustafa Rashid Pasha, Midhat Pasha, Ottoman United States, Governmentality, Ottoman citizenship.

JEL Codes: N43, N45

¹ İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, caneryacan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8529-9587

1. GİRİŞ

Amin Maalouf'un *Doğu'dan Uzakta* isimli romanının bir bölümünde öğrenci, öğretmenine Fransız Devrimi zamanında ilan edilen 'İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi'nde belirtilen hakların kadınları da kapsayıp kapsamadığını, eğer kapsıyor ise neden kadınların Fransa'da ancak II. Dünya savaşından sonra oy kullanma hakkını elde ettiklerini sorar. Öğretmen "kanun önünde eşitlik beyanına kadınların dahil edilmediklerini" belirtir ve ekler "gerçekliğin bu yönü o dönemde yaşamış insanlar açısından tasavvur edilemiyordu" (Maalouf, 2012, s. 143). Aslına bakılırsa beyannameden iki yıl sonra Olympe De Gouges (2017) beyannamede geçen *insan* sınıflandırmasının yalnızca erkekleri kapsamasına bir eleştiri olarak "Kadının ve Kadın Yurttaşın Haklar Bildirgesini" yayımlamıştır. Ancak dönemin Fransa'sının ataerki ruhu, kadın haklarının hegemon bir konuma gelmesine izin vermemiş ve bir süre sonra fikirleriyle zamanından önce dünyaya geldiği söylenebilecek olan Olympe De Gouges, giyotin ile idam edilmiştir.

Kadın haklarının o dönemde yaşamış çoğunluk için görünemezliğinden yola çıkılarak benzer bir durumun Tanzimat yöneticilerinin Osmanlı vatandaşlığı rüyası içinde geçerli olduğu düşünülebilir mi? Nitekim İlber Ortaylı (2006a, s. 151) "Osmanlılık, ulusalcılığın dünyasında ölü olarak doğmuştu" demektedir. Roderic'de (1997a, s. 15-16) XIX. yüzyılda "heterojen bir yapıya sahip bir imparatorluğun var olma hakkının bulunup bulunmadığını" sorgulayarak benzer bir cevaba varmıştır. Peki zamanın milli egemenlik ile milliyetçiliği aynı potada eriten ruhu ile Tanzimat düşüncesinin uyuşmazlığı nereden doğmaktadır?

Bu soru kapsamında çalışmada, Tanzimat Dönemi aydınlarından Mustafa Reşit ve Midhat Paşa'nın düşüncelerinden yola çıkılarak bir Tanzimat rüyası olarak adlandırılabilir Osmanlılığın oluşum mekanizmaları görünür kılınmaya çalışılacak ve Osmanlı Birleşik Devletleri'ne giden yolun izi sürülecektir. Bu sorgulama, Paşaların bu dönemde merkeze aldıkları "devletin neyi yapıp neyi yapamayacağını, kamusal olan ile özel olan arasındaki ayrımın" Osmanlı'da yeniden tanımlanmasını sağlayan 'yönetimsellik' taktiklerini bizlere gösterebilecektir. Ayrıca bu sorgulama, toplulukların "Nasıl, kim tarafından, ne ölçüde, hangi amaçlarla, hangi yöntemlerle yönetilme"si (Foucault, 2005, s. 266) gerektiği sorularına verdiği cevaplar ile, Osmanlı'da bu dönemde sadece toprağı değil, yeni oluşturulan kurumlar ve prosedürler yardımıyla nüfus kitlesini yönetmeyi merkeze alan karmaşık bir iktidar biçimine dönüşümün ne şekilde gerçekleştiğine de ışık tutacaktır. Bu bağlamda çalışmada Foucault'nun "Hedefi nüfus, temel bilgi biçimi ekonomi politik ve esas teknik araçları güvenlik aygıtları olan bu çok spesifik ama karmaşık iktidar biçiminin uygulanmasını sağlayan kurumlar, prosedürler, analizler ve düşünceler, hesaplar ve taktiklerden oluşan bütün" olarak tanımladığı "yönetimsellik" söylemi temel alınmaktadır (Foucault, 2005, s. 285).

Çalışmada Taner Timur'un da dediği gibi² kişiler için bir demokrasi kahramanı silueti çizilmesi amaçlanmamaktadır. Ancak yaşadıkları dönemin sosyal, ekonomik ve siyasal şartlarının bir ürünü olarak görülebilecek olan paşaların, yaşadıkları dönemden etkilendikleri kadar ve belki de daha fazla yaşadıkları dönemi ve sonrasını etkiledikleri ve başlattıkları "geleneği değiştirme geleneği" (Ortaylı, 2006a, s. 312) vurgulanmak istenmiştir. Bu çaba aynı zamanda Carr'ın (2015, s. 191) "ertelenmiş başarı" olarak nitelediği yaşandığı tarihte başarısızlık olarak görülen hareketlerin geleceğin başarılarına ön ayak olabileceği düşüncesini de olumlamaktadır.

²Taner Timur, Midhat Paşa'nın halk egemenliği ile ilgili birkaç söyleminden yola çıkarak Midhat Paşa'nın demokrasi tarihimizin öncüsü olup olmadığını sorgular. Tartışma için bkz. (Timur, 1986, s. 23).

2. MİLLET SİSTEMİ ve MUSTAFA REŞİT PAŞA’NIN BAŞLATTIĞI DÖNÜŞÜM

XIX yüzyıl Osmanlı Devleti’nde ıslahat hareketlerinin yoğunlaştığı bir dönemdir. Ancak bu yüzyıldaki yenilikçi hareketleri öncellerinden ayıran yapısal bir farklılığın bulunduğu söylenebilir. Bu dönemde, Fatih Sultan Mehmet zamanında idari kolaylığı sağlamak için kabul edilmiş olan ve her cemaatin kendi dini temsilcileri altında örgütlenmesini amaçlayan, din merkezli millet sistemi radikal bir şekilde değişikliğe uğratılmıştır (Davison, 1997a, s. 24). Eski millet anlayışına göre Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan gayri Müslimler, İslami siyasi düzeni kabul etmeleri şartı ile yaşam hakkı kazanmakta, ancak Müslümanlar ile siyasi ve ekonomik açıdan eşit konumda olamamaktadırlar. Gayri Müslimlerin, Payitahtta bir komutan, vezir veya sadrazam olmaları mümkünat dahilinde değildir. Bunun yanında cizye vergisi vermek, silah taşımamak, ata binmemek, kiliselerde çan çalmamak gibi zorunlulukları da bulunmaktadır (Somel, 2009, s. 89). Ayrıca bu dönemde İmparatorluk içerisinde yaşayan gayri Müslimler arasında da bir itibar sırası vardır. Buna göre İmparatorluk’da Müslümanların ardından Rum, Ermeni ve Yahudi milletlerin hiyerarşik sıralanması ile bir kompartımanlı bütünlük sağlanmıştır (Küçük, 2006, s. 400).

XIX yüzyılda ise bu millet anlayışı, halktan çok devlet adamlarının düşünceleri doğrultusunda, uzun yıllar birbirinden kopuk yaşamış olan Müslüman ve gayri Müslim toplumu birbirine yaklaştırma çabası ile dönüşüme uğratılmıştır (Engelhardt, 2010, s. 52). Bu çabada yabancı devlet adamlarının zorlamasının yanında, Osmanlı devlet adamlarının imparatorluğun içinde bulunduğu gerçekler üzerinden yaptıkları yorumlarında etkili olduğu unutulmamalıdır (Ortaylı, 2006a: 309). Düzenlemeleri ifade eden “tanzimat” kelimesi ile kavramlaştırılan ve reformların süreklileştirilmesini merkeze alan bu dönemin (Findley, 2011, s. 40) başlangıç aşamasında Mustafa Reşit Paşa’nın izinin görüldüğü söylenebilir.

Mustafa Reşit Paşa ilk olarak II. Mahmut’un oluşturduğu reformu önceleyen bürokratların yetiştiği kalemiye kadrosundan çıkmış ve yine aynı padişah döneminde hükümet meclisine girmiştir (Aksan, 2011, s. 85). Bundan önce bizzat II. Mahmut tarafından Fransızca öğrenmesi istenmiş³ (Ortaylı, 2006b, s. 302-303) ve öğrendiği dil aracılığı ile dış dünyayı tanımıştır.⁴ Ülkenin içinde bulunduğu zorlu durumun yenilikçi atılımlar ile atlatılabileceğine inandığından reformu değişilmez bir amaç olarak içselleştirdiği ve hükümete de bu amacı benimsetmeye çalıştığı söylenebilir. Mustafa Reşit Paşa’nın bu amacının bir yönü ülke içindeki birlikteliği sağlamaya çabalarken öbür yönü, Avrupa devletlerinin güvencesini kazanmayı hedeflemektedir. Bu bakış aynı zamanda Avrupa ile uzun süre ilişkilerini dondurmuş olan bir devletin hayatta kalma reçetesini oluşturmaktadır (Engelhardt, 2010, s. 451).

Göreve geldikten sonra ilk olarak devletin çürümüş idari yapısındaki rüşveti ortadan kaldırmaya çabalamış ve artık normalleşen yolsuzluklara karşı bir Hatt-ı Şerif onun gayretleri ile ilan edilmiştir. Ardından ikinci bir ferman aracılığı ile amme idaresindeki çeşitli hizmetlere yönelik alınan gelirlerin ve tekellerin kaldırılması, yabancıların gayrimenkul alımlarına izin verilmesi ve mülkiyet sisteminin değiştirilmesi noktasında kararlar alınmasını sağlamıştır. İngiltere, Fransa ve Avusturya ile ticaret antlaşmalarının imzalanması ve

³Ayrıca Reşid Paşa’nın İstanbul’a gönderdiği masraf pusulaları için bkz. (Baykara, 1994, s. 51). Paşa’nın “Fransa lisanı talim eden hoca aylığı” 200 Frank, bir aydaki “tiyatro ve opera masrafının” 300 Frank olması dikkat çekmektedir.

⁴ Paris’te Reşit Paşa’nın yüzünün salonlarda, tiyatrodan ve edebiyatçıları arasında tanınmış bir sima haline geldiği söylenmektedir (Davison, 1997, s. 46).

karantina uygulaması onun öncülüğünde başarı ile gerçekleştirilmiştir (Engelhardt, 2010, s. 73-74).

Yaptığı yoğun çalışmaların ardından bir süreliğine görevden uzaklaştırılmış olsa da, babası II Mahmut'un ölümü ile genç yaşta padişah olan Abdülmecit, karşı karşıya kaldığı Mısır sorununu çözebilmek ve Avrupa devletlerinden yardım alabilmek amacı ile Mustafa Reşit Paşa'yı, Londra elçiliğinden Hariciye Nazırlığına getirerek tekrardan hükümet meclisine almıştır (Noviçev, 2006, s. 259). Bunun nedeni, Londra büyükelçiliğinin yanında daha önce Paris Büyükelçiliği görevini de üstlenmiş olan Mustafa Reşit Paşa'nın, Avrupa siyasetini iyi bilmesi ve Avrupa'nın Osmanlı ile ilgili bilgilerine vakıf olması olarak görülebilir. Nitekim Mustafa Reşid Paşa, Tanzimat'ın ilanında önce Lord Palmerston'a, aklında, değişmez temellere dayanan ve buna bağlı olarak iyi çalışan bir idareyi tesis edecek mekanizmaları yaratan bir sistem olduğundan bahsetmektedir (Çetinsaya, 2009, s. 59).⁵ Ayrıca Ferman'ın ilanından birkaç yıl önce İstanbul'da uzun yıllar Birleşik Krallık elçiliği görevini yürüten Canning ile yaptığı ve Tanzimat'a hayat ve mülk masuniyeti ile başlanması gerektiğini anlatan sohbet, hattın ilanından birkaç yıl önce ana maddelerin Reşit Paşa'nın belleğinde oluştuğunu gösterebilmektedir (Kaynar, 2010, s. 164).

Bu fikri ile bağlantılı olarak Mustafa Reşit Paşa İstanbul'a geldikten sonra Padişah ile görüşerek ona, ülkenin içeride ve dışarıda karşı karşıya olduğu sorunları anlatmış ve bu sorunların ancak devlet yönetiminde kalıcı reformlar aracılığı ile çözülebileceğini bildirmiştir. Padişah'ın, Mustafa Reşit Paşa ile varmış olduğu mutabakat doğrultusunda, Paşa tarafından hazırlanan Tanzimat-ı Hayriye Fermanı daha sonra padişahın isteği üzerine bir Hatt-ı Hümayun olarak Topkapı Sarayı'nın Gülhane Kasrında ilan edilmiştir.⁶ Ferman, Mustafa Reşit Paşa tarafından padişah, sadrazam, devlet adamları, eski kıyafetlerini çıkarmamakta ısrar eden ulema, yabancı elçiler ve halkın huzurunda okunmuştur.⁷ Sonrasında ise önce padişahın, ardından da ileri gelen devlet adamlarının bu yasalara ve yeniliklere uyacaklarına yemin etmeleri ile Osmanlı Devleti'nde ilk defa tüm güçlerin üstünde bir yasanın mevcudiyeti onaylanmıştır (Uğurlu, 2010, s. 13-15).

3 Kasım 1839 da kabul edilen Tanzimat Fermanı bu bakımdan, Osmanlı modernleşmesinin yapı taşlarından olarak görülebilir. Ferman, yarı anayasal bir özellik taşımasının yanı sıra Osmanlı devletinin yönetim yapısında da köklü bir değişikliğe neden olmuş ve hukuk devletinin ilk adımlarını oluşturmuştur (İnalçık ve Seyitdanlıoğlu, 2006, s. IX). Bu bakımdan Ferman'ın oluşturulmasında Fransız İhtilali'nin onayladığı "İnsan Hakları Beyannamesi"nin örnek alındığı belirtilmektedir (Ülken, 2013, s. 30). Ayrıca ferman ile kimseye yargılanmadan yaptırım uygulanamayacağı, mal ve mülkün zorla alınamayacağı hükmü getirilmiştir (Ortaylı, 2006a, s. 100). Hatt-ı Şerif'in en ilgi çekici söylemlerinden biri ise "Bu imparatorluk ödünleri, dini ya da mezhebi ne olursa olsun bütün uyruklarımızı kapsar" vaadidir (Davison, 1997a, s. 49). Böylelikle Osmanlı toprakları içerisinde yaşayan herkesin kanunlar karşısında eşit olduğu resmen açıklanarak, Fatih Sultan Mehmet'ten bu yana kabul edilen millet anlayışından köklü bir sapma gösterilmiştir. İlk kez Osmanlı Devleti'nin bir uyruğu olmak, dini aidiyet ile değil "din dışı hukuki kriterler" ile

⁵ Ayrıca bu görüşmenin ayrıntılı bir analizi için bkz. (Mardin, 2006, s. 111-113).

⁶ Birçok yerde Ferman'ın Gülhane Parkı'nda ilan edildiği söylense de, Ferman Topkapı Sarayı'nın Gülhane Kasrında ilan edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Alkan, *Tarihte Yolculuk- Bölüm 1- Tanzimat Fermanı ve Dönemi Programı*).

⁷ Gülhane Hattı Hümayunu okunmadan önceki gece bir kethüdanın yanına gelerek meramını anlatmak istemesine karşı Reşid Paşa'nın verdiği "Efendim sen ne efkardasın, ben ne haldeyim; ben yarınki gün bir mehlekedeyim ki akşama sağ çıkacağımdan ümidim yoktur" cevabı aslında Paşa'nın ne kadar stresli bir dönemde olduğunu göstermektedir (Kaynar, 2010, s. 175).

bağdaştırılmaktadır (Alkan, 2009, s. 384). Bu sayede vatandaşların devlete olan sadakatinin arttırılması, ayrılıkçı milliyetçiliğin rüzgarının kesilmesi ve devletin bütünlüğünün sağlamaştırılması beklenmektedir.⁸ Bir tür siyasi dönüm noktası olarak görülebilecek bu politikanın amacı “imparatorluk tebaasının hukuk müsavatına dayanan Osmanlı birliğidir.” Bu noktada Batı’da sınıf çatışmaları temelinde ilerleyen eşitlik olgusunun Osmanlı Devleti’nde farklı bir yol takip ettiği de söylenebilir (İnalcık, 1992, s. 4).

Bunun dışında Ferman ile hükümdarın keyfi hareket edebilme özgürlüğü, oluşturulan siyasi kurumlar aracılığıyla çerçevelebilmiştir ki bu durum modern anayasacılığın temel gayelerinden birisidir. Böylelikle İmparatorluğun iyi hükümdar yetiştirilmesine bağlanan gelecek tasavvuru artık maddi varlıklar ve kurumlar vasıtası ile sağlanacaktır (Mardin, 2006, s. 113-115). Nitekim sultanın iktidarının sınırlandırılması dönemin kasidelerinde de kendisine yer bulmakta, Şinasi; “Bir ıtıkname dir* insana senin kanunun. Bildirir haddini Sultan'a senin kanunun” diyerek (Çetinsaya, 2009, s. 64; Kaplan, 2006, s. 338) iktidarı elinde bulunduranların, insanların hayatları üzerindeki sınırsız tasarruf hakkının Tanzimat ile birlikte dağılmaya başladığını haykırılmaktadır (Mumcu, 1994, s. 44). Çünkü Padişah, fermanda belirtilen prensiplerin uygulanması sırasında Meclis-i Vala’da çoğunluk oyu ile alınacak kararları onaylayacağı doğrultusunda bir garanti vermiş ve böylelikle kendi haklarını sınırlamayı kabul etmiştir (Davison, 1997a, s. 49).

Bu bağlamda Mustafa Reşit Paşa, Padişah’ında uyacağına yemin ettiği yasaları yerine getirmek amacıyla bir Heyeti Vükela yönergesi çıkartarak can güvenliği, mülkiyetin dokunulmazlığı ve kanunlar karşısında eşit vatandaşlığı eyleme koyma noktasında oldukça ısrarcı davranmıştır. Bu dönemde Edirne Valisini keyfi olarak iki kişiyi astırmak ile suçlayarak mahkemeye vermiş, Meclis-i Vala’ya gelen şikayetleri özenle tetkik ettirmiş, halka önceden olduğu gibi kanunsuz para toplayarak, rüşvet alarak zulmeden devlet adamlarını, yeni ceza kanununa göre yargılatmaktan tereddüt etmemiştir. Arşivlerde 1840-1841 yıllarına ait defterlerin bu gibi kararlar ile dolu olduğu söylenmektedir (İnalcık, 2006a, s. 133). Ayrıca dönemin bilinen devlet adamlarından Akif, Nafiz Paşalarla, Tanzimat Fermanı’nın ilanı sırasında sadrazam olarak görev yapan Hüsrev Paşa’nın bu dönemde rüşvet ile bağlantılı mahkum edildikleri bilinmektedir (Kaynar, 2010, s. 218). Bunların yanında Reşit Paşa, yeni yasaların görüşüleceği Meclis-i Ahkam-ı Adliye’yi, parlamenter rejim ile benzer özellikler taşıyacak biçimde dizayn etmiştir. Engelhardt (2010, s. 82) bu yeni mecliste görüşmelerin “1. Önemli her layiha bütün üyelerin incelemesine önceden verilmesi, 2. Konuşacak üyelerin adları tarih sırasıyla yazılması. 3. Kendisinden açıklama yapması istenen nazırın cevap vermesi zorunluluğu. 4. Görüşmeler için tutanak düzenlenmesi, 5. Oyların eşit durumunda padişahın kararına başvurulması. 6. Kesinleşmiş bir kararı eleştirme yasağı” kuralları doğrultusunda yapılacağını belirtmektedir. Böylelikle Meclis-i Vala’nın işleyişinde Batı ile benzer kuralların benimsendiği söylenebilir. Nitekim Reşid Paşa’da iki yıl sonra bu mecliste kendisine yöneltilen Batı’da ki meşrutiyetçiliği taklit ettiği iddialarını ‘kendisinden açıklama yapması istenen nazırın cevap vermesi zorunluluğu’ kuralı doğrultusunda reddedemeyecektir (Davison, 1997a, s. 49).

Ardından çıkarılan bir ceza yasası ile padişah dahil hiçbir devlet görevlisinin bir vatandaş öldüremeyeceği, bir vatandaşın mallarına el koyamayacağı garanti altına alınmaya çalışılmıştır. Fermanların ve kararnamelerin olası yan etkilerine karşı gayri Müslimlerin şikayetlerinin ilişkili oldukları patrikhaneler aracılığı ile mecliste kurulan bir komisyonun

⁸ Mustafa Reşid Paşa’nın Tanzimat Fermanı’ndaki bu değerler ile ilgili düşünceleri için bkz. (Kaplan, 2006, s. 337).

* İtkiname kölenin azat edildiğini onaylayan yazıdır.

süzgecinden geçerek Bab-ı Aliye ulaştırılması sağlanmıştır. Mustafa Reşit Paşa, Osmanlı vatandaşları arasında eşitlik düsturunu her fırsatta dile getirmiş ve bu doğrultuda Meclis-i Vükelaya 5 Kasım 1839 fermanının yazılı olduğu iki anıt yapılması hususunda çalışmalarda bulunmuştur (Engelhardt, 2010, s. 85). Bu dönemde ulema sınıfından iki görevli fermarı anlatmak ve yapılanları denetlemek için Anadolu'ya ve Rumeli'ye gönderilmiştir.⁹

Mustafa Reşit Paşa, Rıza Paşa'nın ardından ikinci kez iktidara geldikten sonra da reformcu yapısını devam ettirmiştir. Sultan Abdülmecit ile çıktığı Edirne gezisinde gayri Müslim tebaa karşısında söylediği şu sözler onun Osmanlı vatandaşlığı düşüncesinden sapmadığının bir göstergesi olarak görülebilir.

Padişah, Müslüman tebaasının olduğu gibi, aynı şekilde tebaasından olan Hıristiyan ve Yahudilerin de huzur ve güven içinde yaşamalarını istemektedir. Din ve mezhep ayrılıkları onların bileceği şeydir; bu, haklarından yararlanmalarını engellemez ve aynı hükümetin tebaası ve aynı hükümdarın vatandaşları olduğumuza göre birbirimize kötü gözle bakmamız doğru olmaz. Hükümdarımız aynı zamanda lütuflarını tebaasının bütününe eşit şekilde verdiğinden onların da kendi aralarında uyum içinde yaşamak ve çalışmakla ortak gelişmeye katılmaları gerekir (Engelhardt, 2010, s. 118).

Nitekim bir süre sonra devletin adli kurumlarında yapılan bir değişiklikle gayri Müslimlerin, Müslümanların aleyhine yaptıkları tanıklıkların geçerli olması sağlanmıştır ki bu değişiklik uzun yıllardır Müslümanlar ile gayri Müslimler arasındaki ilişkileri düzenleyen yasaların kaldırılması anlamına gelmektedir (Engelhardt, 2010, s. 120).

Tanzimat maliye alanında da Fransız idaresini örnek alan bir tahsil sistemi uygulamaya çalışmış ve bu dönemde bir devlet bankası kurma tasarısı mecliste kabul edilmiştir. Hattın ilanından önce geçerli olan ve bir memura belirli bir süreliğine hazineye verilen bir vergi sözü karşılığında vilayetin satılmasını anlatan iltizam usulü kaldırılmıştır. İltizam usulünde merkez hükümetin memur atama ya da memuru görevden alma gibi yetkileri bulunmamaktadır. Yapılan sözleşme ile vali hükümdarın tüm imkanlarına sahip olarak egemen olduğu topraklarda istediğini idam ettirme, istediği vergiyi alabilme, orduyu toplayabilme gibi haklara erişebilmektedir. Tanzimat ile birlikte bu usul kaldırılarak her vilayete merkezden bir vali, defterdar ve maliye nezaretinden memur atanmış ve böylelikle vilayetlerin hükümete ve kanunlara karşı sorumlu olması sağlanmaya çalışılmıştır (Engelhardt, 2010, s. 137-139).

Ayrıca bu dönemde Mustafa Reşit Paşa'nın yönetim programı önerisi ile kurulan vilayet meclisleri parlamenter rejime geçişin bir ön hazırlığı olarak görülebilir. Bu yeni yönetim şekli ile vali meclise sormadan bir şey yapamamaktadır. Vergilerin ise ücretli tahsildarlar (muhassıl) aracılığı ile servet esaslı göz önüne alınarak toplanması kararlaştırılmıştır. Bunun yanında muhassıllar tebaaya Tanzimat'ın getirdiği eşitliği anlatma, meclisler kurma, vergi mükelleflerini belirleme gibi geniş bir görev alanına sahiptirler (Findley, 2011, s. 52). Vilayetlerde oluşturulan bu yeni örgütlenme, o güne dek çok geniş yetkilere sahip olan valilerin gücünü azaltmanın yanında her sınıftan halkın belirli bir oranda idareye katılımını da öngörmektedir. Bu bağlamda sancaklarda kurulan ve bölgede yaşayan dört Müslüman ile diğer cemaatlerin ileri gelenlerinden seçilmiş birer kişinin oluşturduğu ve haftada iki ya da üç kez toplanacak olan meclislerde (vali, müftü, hakim, mal müdürü meclisin tabii azalarındandır) fikirlerin çekinilmeden söylenebileceği, Tanzimat'ın getirdiği

⁹ Tanzimat'ın ilanı ile yapılacakları vilayetlere bildiren ferman için bkz. (Kaynar, 2010, s. 180-181).

yeniliklerin yerine getirilmesinin kontrolünün sağlanacağı, bütün mülki, adli ve mali işlerin müzakere edilebileceği bir ortam yaratılmaya çalışılmıştır (İnalcık, 1992, s. 6).

Tüm bunların yanında Reşit Paşa eğitim sahasında da önemli reformların yapılmasına ön ayak olmuştur. Eğitim sistemi onun öncülüğünde ilk, orta ve yükseköğretim şeklinde sınıflandırılmaya çalışılmıştır. Eğitim alanındaki yeniliklerin tanzim edilmesi amacı ile bir Mekteb-i Umumiye Nezareti ve bir Meclis-i Maarif oluşturulmuştur. Burada alınan karar ile sıbyan mekteplerinin iyileştirilmesi, buradan mezun olanların rüşdiye mekteplerine gitmesi ve ardından Darülfünuna kayıt yapılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca bu dönemde okullarda okutulacak olan ders kitaplarının yazılması ve gerekli tercümelemlerin yapılabilmesi amacı ile Encümen-i Daniş kurulmuştur. Böylelikle farklı fikirlerin İmparatorluk içerisinde hayat bulabilmesinin önü açılmaya çalışılmıştır (Kaplan, 2006, s. 342).

Tüm bu yenilikler Reşit Paşa'nın karşısında bir muhalefet oluşmasına da neden olmuştur. Reşit Paşa'nın görevden alınabilmesi için padişaha, Paşa'nın Cumhuriyet kuracağı ve saltanatın elinden gideceği konusunda bildirimler dahi yapılmıştır (Manneh, 2006, s. 345). Halk içerisinde bir bölüm ise Paşa'ya eşitlik üzerinde yaptığı vurgudan dolayı 'gavur paşa' lakabını takmıştır (Davison, 1997a, s. 46). Gülhane Hattı'nın ülke genelindeki tesirlerine bakıldığında ise tekkelerde ve medreselerde bazı şeyhlerin peygamberi rüyalarında gördükleri ve peygamberin onlara; "Şeriatımı kaldırıyorsunuz; böyle giderseniz ümmetiniz değilsiniz" dediği ve bunun üzerinden halkın irşada çağrıldığı görülebilmektedir (Kaynar, 2010, s. 187). Benzer rüyalar diğer cemaatler içinde söz konusudur. Nitekim Rumlar da, Museviler hakkında benzer tavırlar sergilemişlerdir. "Meryem Ana'nın bir kadın ve çocuğa rüyada görüldüğü, Yahudilerle ticaret yapılmamasını kendilerine tembih ettiğini" belirtmişlerdir (Ortaylı, 2006a, s. 93). Bunun yanında halkın eşitliği içselleştirememesi ile ilgili ilginç olaylarda yaşanmaktadır. Kendisine gavur diyerek hakaret ettiği için bir Müslümanı zabıta karakoluna götürülen bir Hıristiyan, Müslümana yapılan "A oğlum şimdi Tanzimat var. Gavura gavur denmeyecek demedik mi?" uyarısını duyabilmektedir (Davison, 1997a, s. 51).

Getirmiş olduğu tüm bu yenilikler ve tepkilere karşı Mustafa Reşit Paşa önderliğinde hazırlanan Gülhane Hatt-ı Hümayunu "ölü bir vesika olarak kalmamış, imparatorluk içinde geniş ölçüde hareketlere yol açmış, geleneksel sosyal yapıda derin sarsıntılar doğurmuştur" (İnalcık, 2006, s. 128). Bunların yanında üzerinde durulması gereken bir diğer konu ise Hattın kendisinden sonrakiler için açtığı yol ve genişlettiği ufuktur.

3. MİDHAT PAŞA ve OSMANLI BİRLEŞİK DEVLETLERİ DÜŞÜNCESİ

1800'li yılların ortalarında Osmanlı'da Reşit Paşa önderliğindeki tanzimler aracılığı ile idari yapıda yapılan reformlar, eyalet valileri üzerinde bir merkezi denetim sağlarken bölge sakinlerine de yönetime katılım ve idarenin denetlenmesi konusunda bir görev tanımlamıştır. Taşrada oluşturulan yerel meclisler aracılığı ile ise Osmanlıların eşitliği ilkesi toplumda karşılık bulabilmektedir. Ayrıca gayri Müslimlerinde temsil edildiği meclisler, valiyi de denetleme görevine hakimdirler. Bunun yanında eyaletleri teftiş etmek ve reformları gözlemek amacı ile bu dönemde Avrupa ve Asya'ya geliştirme komisyonları gönderilmiştir. İşte bu komisyonlarda geleceğin yöneticisi olan Midhat Paşa'da katip olarak görev yapmaktadır (Davison, 1997a, s. 55). Asıl Adı Ahmet Şefik olan ancak Divan-ı Hümayun Kalemünde aldığı Midhat mahlası ile tanınan Midhat Paşa, 1822'de İstanbul'da doğmuş ve on yaşında hafız olmuştur. Yirmili yaşlarında Arapça ve Farsça öğrenmenin yanında hükümet dairelerinde katiplik de yapmıştır. Taşrada birçok görev aldıktan sonra taşranın sorunlarında uzman konumuna gelmiş ve otuz beş yaşlarında Fransızca öğrenmeye

başlamıştır.¹⁰ 1858 de altı aylığına kendi eğitimi için Avrupa'ya gitmiş ve orada Viyana, Paris, Brüksel ve Londra'yı gezmiştir. 1861 yılında ise Niş Valiliğine getirilmiştir. Sırp, Bulgar, Romen ve Rum başkaldırıları ve milliyetçi ayrılıkçılığı destekleyen Avrupa devletlerine karşı daha güçlü ve daha adaletli bir taşra idaresinin kurulması gerektiğine inanılan bir dönemde, Midhat Paşa, Niş eyalet valiliğinde yaptığı icraatlar ile ön plana çıkmaktadır (Davison, 1997a, s. 166-167).

Midhat Paşa Niş valiliği sırasında, haydutlara karşı yaptığı mücadele ile kamu düzenini sağlamak, yol yapımına önem vermek, gittiği yerlerde Müslüman ve Hıristiyan ileri gelenlerini bir araya toplayarak şikayetlerini ve görüşlerini dinlemek, Osmanlı kimliğindeki herkese eşit muamele yapmak ve dürüstlükten ayrılmamak gibi ilkeleri ile ünlenmiştir. O dönemde “Halk kırk elli yıl içinde artık kilise ve cami değil, sadece okullar ve insani kurumlar yapacak” demektedir (Davison, 1997a, s. 168). Sadrazam Fuad Paşa ile beraber Fransızların “departman” yönetmeliklerine dayandığı söylenen ve Heyeti Vükela'nın tamamı tarafından kabul edilen 8 Kasım 1864 tarihli kanunun başlıca hazırlayıcılarından. Bu kanun ile eyaletlerin yerini vilayetler almakta ve vilayetler ile birimleri arasında yeni bir hiyerarşi kurulmak istenmektedir. Her vilayet altında sırasıyla, sancaklara, kazalara, kasabalara ve nahiyelere bölünmekte, böylelikle idarenin en üstündeki padişah'tan en alt birime kadar uzanan bütünsel bir hiyerarşi oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bu hiyerarşi içerisinde vali, mutasarrıf ve kaymakam, padişah tarafından atanırken, alt birimlerdeki yöneticiler halk tarafından seçilmektedir. Bu da merkeziyetçilik ile adem-i merkeziyetçiliğin bir karışımını meydana getirmektedir.

Bunun yanında kanun ile vilayet, sancak ve kazalarda mülki amire bağlı idare meclisleri oluşturularak siyasal, mali ve ekonomik konuların tartışıldığı ve birlikte kararların alındığı bir organ yaratılmaya çalışılmıştır. Böylelikle Reşit Paşa'nın hayata geçirdiği eyalet meclislerinin yetkileri vilayet, sancak ve kaza meclislerine de dağıtılarak genişletilmiştir. Her üç kademedeki idari mecliste de seçim ile gelen üyeler bulunmaktadır. Bunlardan vilayet ve sancak meclislerinde iki Müslüman ve iki gayri Müslim, kaza meclislerinde ise dini fark etmeksizin üç üye seçim ile meclise girmekte, böylelikle seçim ve temsil en alt birimlere kadar nüfuz edebilmektedir (Seyitdanlıoğlu, 2006, s. 281-282). Ayrıca Vilayetler Kanunu ile her vilayet, sancak ve kazada kurulmuş olan hukuk ve ceza mahkemelerine, şeyhülislam tarafından atanan kadı başkanlık ederken, idari meclis ile aynı süreçte seçilen üç Müslüman ve üç gayri Müslim de bu mahkemelerde üyelik yapmaktadır (Davison, 1997a, s. 169).

Kanun ile Osmanlı yönetim hayatına giren diğer bir temsili yenilik ise vilayetlerde oluşturulan genel meclislerdir. Bu meclisler her sancaktan seçilen dört temsilci ve kazalardan gelen iki Müslüman ve iki gayri Müslimden oluşmaktadır. Yılda kırk gün toplanan bu meclislerde imardan, vergilere, tarımdan, ticarete kamu ile ilgili tüm konular tartışılabilen ve çıkan kararlar bağlayıcılıktan çok danışma niteliği taşımaktadır. 1864 yılında yapılan bu kanunun temsili güçlendirerek meşruti yönetimin ilk adımlarını oluşturduğu düşünülebilir. Özellikle taşrada kurulmuş olan meclisler daha sonra kurulacak olan Meclis-i Mebusan'a bir temel teşkil etmiştir (Akyıldız, 2006, s. 79). Nitekim, Mithat Paşa'da anılarında vilayet sistemini “temsilciler meclisine bir başlangıç olarak düşündüklerini ve bir süreden beri kafalarında biçimlenmekte olduğunu” ileri sürer (Davison, 1997a, s. 172). Ayrıca Meclis-i Mebusan'da yapılan tartışmalarda Edirne vekili Rasim Bey'in İstanbul'dan çok önce taşrada seçimlerin yapılması ile ilgili olarak İstanbullu vekillere “İstanbullu oldukları ve intihablar içine yalnız bu sene girmiş buldukları için bu işi bizim kadar bilemezler. Biz taşralıyız. Bu

¹⁰ Daha fazla bilgi için bkz. (Anıl, 1995, s. 163; Pakalın, 2015, s. 15).

işi elbette daha iyi biliriz.” (Us, 1939, s. 86) söylemi de Meclis-i Mebusan’ın temelini çok önceden atıldığını gösterebilmektedir.

Yeni sistemin deneyimlenmesi ise Silistre, Vidin ve Niş vilayetlerinin birleştirilmesi ile oluşturulan Tuna vilayetinin başına Midhat Paşa’nın getirilmesi ile başlar ki, bu yeni tip idari birimin plan ve programı da kendisi tarafından gerçekleştirilmiştir (Anıl, 1995, s. 163). Midhat Paşa’nın yönetiminde bölge sakinleri ilk olarak asfaltlı yollar, köprüler, sokak lambaları, okullar, kamu binaları gibi bayındırlık hizmetleri ve Tuna nehri üzerinde kurulan vapur hattı, araba şirketi, modern tarım makineleri ile oluşturulan çiftlikler gibi ticari yapılar ile karşılaşmıştır. Bunun yanında oluşturulan menafi-i umumiye sandıkları (tarım kredi sandığı) aracılığıyla mühim bir sermaye birikimi meydana getirilmiştir (Ortaylı, 2006a, s. 162). Köylülerin sandık fonu için yarım dönüm toprak işlemesi ile oluşturulan ürünlerin, sandık kurullarınca satılması ile meydana getirilen sermaye, çiftçilerin düşük faizle ihtiyaçlarını karşılamasına olanak tanımaktadır. Bu sayede köylü yüksek faiz oranı belirleyen tefecinin elinden de kurtulabilmektedir. Nitekim bu dönemde oluşturulan menafi-i sandıkları günümüzde hizmet veren Ziraat Bankasının da temelini oluşturmakta (Pakalın, 2015, s. 26) ve Midhat Paşa hala Ziraat Bankası’nın ve balkanlardaki kredi sandıklarının kurucusu olarak kabul edilmektedir.

Bunların yanında Midhat Paşa valiliği süresince idaresindeki bölgelerdeki yoksul ve kimsesiz çocukların bir sanat öğrenmelerine yönelik yetiştirme okullarını desteklemiştir. Rusçuk’ta orduya giyim eşyası üreten kız sanat okulu buna örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca oluşturulan düzenli birliklerin haydutları engellemesi de refahın artmasının nedenlerindedir. Onun yönetiminde vilayet kanununa göre yedi sancak ve kırk sekiz kazaya bölünen Tuna vilayeti, kanuna uygun temsil kurumları ile de donatılmış ve yüksek kademeli meclis üyelerine aylık dahi ödenmiştir. Hıristiyan ve Müslümanların uzlaşmacı bir şekilde örgütlendiği meclisler düzenli olarak toplanmış, hatta bu durum Mithad Paşa’nın ilk başlarda gavur paşa olarak anılmasına sebep olmuşsa da daha sonraları sistemin kabullenilmesi ile Mithad Paşa halk arasında gözlüklü isimlendirilmesi ile benimsenmiştir (Davison, 1997a, s. 174). Böylelikle Ali Paşa’nın da belirttiği gibi “halkın kamu işlerine katılmasıyla merkeziyetçi sistemin içerdiği mutlakıyetçi yan” düzeltilmeye çalışılmıştır (Engelhardt, 2010, s. 205).

Bölgedeki yerel dilleri de kullanmaya özen gösteren Midhat Paşa, ilk resmi vilayet gazetesi olan Tuna’yı, Türkçe ve Bulgarca olarak başkent Rusçuk’ta yayımlatmıştır. Sultan Abdülhamid hatıratında Mithad Paşa ile ilgili; Tuna valisi iken Bulgarcanın, Bulgar mekteplerinde okutulmasını himaye etmiş ve karşı çıkanlara “Hangi lisan olursa olsun tek okusunlar” diye cevap vermiştir, demektedir (Pakalın, 2015, s. 111). Midhat Paşa gittiği görevlere kendi ekibini de götürmektedir. Dönemin Ermeni Anayasasının yazarlarından olan Odyan Efendi, Midhat Paşa’nın danışmanı olarak önemli işler başarmıştır. Mithad Paşa’nın kendi adını verdiği ve edebi eserleri ile ünlenen Ahmet Midhat’da bu dönemde, Mithad Paşa’nın hizmetinde çalışmaktadır. Etrafına yetenekli insanları çok iyi toplayabilen Mithad Paşa onların örgütlenmesini de verimli bir şekilde gerçekleştirebilmiş, Müslim ve gayri Müslimler onun idaresinde bir arada coşkulu bir şekilde çalışabilmiştir. Mithad Paşa bunların yanında adil bir yönetim sergileyerek bölge sakinlerini yanına çekmeyi hedeflemiş ve böylelikle Bulgar milliyetçiliği ile mücadele etmeye çalışmıştır.

Hıristiyan ve Müslümanların iyi eğitim alabileceği karma okullar oluşturmuş ve imparatorluğa da örnek olacak bir ilkokul reformu gerçekleştirmiştir. Bu bakımdan Osmanlılık düşüncesinin taşrada uygulama alanı bulmasının en önemli örneği Midhat Paşa’nın Tuna valiliği yıllarına denk gelmektedir (Ortaylı, 2006a, s. 151). Çünkü bu dönemde

farklı milletlerden unsurların eğitim aracılığı ile bir araya getirilerek Osmanlı bilincinin ortaya çıkarılması bir bakıma gerçekleştirilebilmiştir. Aslında bu dönem federal imparatorluk olarak Osmanlı Birleşik Devletleri düşüncesinin de olabirliğinin sınındığı ve Osmanlıcılığın kendisini tekrar tekrar ürettiği bir dönem olarak görülebilir. Midhat Paşa'nın Tuna valiliğindeki uygulamaları bir bakıma Osmanlıcılığın bir laboratuvarı görevini üstlenmiştir (Somel, 2009, s. 97-98).

Tuna valiliğinden sonra Şuray-ı devletteki kısa süreli başkanlığı sırasında da Paşa metrik sistem, vatandaşlık, madenler, emniyet sandığı ve sanayi mektebi gibi konularda çalışmıştır (Çetinsaya, 2009, s. 60). Ancak daha sonra vilayet sisteminin daha geniş bir alanda uygulanabilmesine olanak sağlayacak Bağdat valiliğine getirilmiştir (Findley, 2011, s. 53-54). Bağdat valiliği sırasında da Midhat Paşa arkasında kaldırımlar, köprüler, parklar, su deposu sistemi, atlı tramvay hattı, Müslüman, Hıristiyan ve Yahudilerin birlikte okuduğu ortaokullar, askeri öğrenciler için akademi, Arapça ve Türkçe yayımlanan gazete, ücretsiz tedavi sağlayan bir hastane, yetimler için bir teknik okul, bir tasarruf sandığı, askeri giyim ürünleri üreten bir fabrika ve Basra'da gemi taşımacılığı şirketi gibi önemli eserler bırakmıştır (Davison, 1997a, s. 182). Bağdat Valiliğinden, gelir fazlası olarak merkeze gönderilen elli bin kese akçeye ek olarak vilayetin maarif ve imarı için ayrılmış olan yirmi dört bin kesenin daha istenmesi üzerine istifa etmiş olduğu ya da görevden alınmış olabileceği söylenmektedir (Pakalın, 2015, s. 35).

Tuna ve Bağdat vilayeti valiliklerinde gösterdiği tüm bu başarıları ile Midhat Paşa büyük bir ün kazanmıştır. Tuna vilayetinde gösterilen ilerlemelerden sonra Erzurum, Edirne, Bosna, Halep, Suriye ve Trablusgarp'ta da vilayet sisteminin uygulanmasına karar verilmiş, bir yıl içerisinde ise Bağdat ve Yemen dışında bütün İmparatorlukta Vilayetler Kanunu'na uygun bir örgütlenme gerçekleştirilmiştir. 1876 yılına kadar toplam yirmi yedi vilayet kurulmuştur.

Halkın yönetime siyasi katılımını önceleyen bu taşra deneyimi, Midhat Paşa'da, Osmanlı'nın tekrardan güçlenebilmesi için meşrutiyete ve anayasaya ihtiyaç duyulduğu inancını güçlendirmiştir (Ortaylı, 2006a, s. 330). Nitekim bu inanç Midhat Paşa'nın söylemlerine de yansımaktadır; "İmtizac-ı akvam'ı (farklı unsurları birbirine kaynaştırabilmeyi) başarmak için meşruti/anayasal rejim gereklidir. Hazırlanacak olan bu kanuni esasının amacı çeşitli ırk ve cinslerden mürekkep olan Devleti Osmaniye tebaasının müsavatıyla beraber, cümlesinin Osmanlı nam ve bayrağı altında birleşip toplanmasıdır. Eğer bütün bunlar gerçekleştirilebilirse umum ahali ve tebaa (...) kanuni esasi gereğince vaad olunan hürriyetin lezzetiyle fevkalade memnun, Müslim ve gayrimüslim herkesin kalbi devlet ve vatan gayretiyle dolacaktır." Bu bağlamda Midhat Paşa gerekirse kısmi federalizme gidilebileceğini savunmakta, ancak otonominin, ayrılıkçılığın bir ön adımı olmasına izin vermeyeceklerini vurgulamaktadır (Çetinsaya, 2009, s. 65).

Keza Midhat Paşa ve Halil Şerif Paşa'nın 1872'de yaptıkları öneri ile o dönemde yeni kurulmakta olan Almanya İmparatorluğuna benzer bir şekilde Osmanlı İmparatorluğu'nu federal bir imparatorluk haline getirmeyi amaçlamaları da bu çabanın bir ürünüdür (Somel, 2009, s. 105). Osmanlı Birleşik Devletleri olarak kavramlaştırılabilecek bir örgütlenmeyi hedefleyen bu tasarıma göre federe bölgeler İstanbul'da federal bir kurulda temsil edileceklerdir. Böylelikle bir yandan federe bölgelerin ayrılıkçı otonomluğu Osmanlı vatandaşlığı içerisinde soğurulacak, bir yandan da merkezi hükümetin mutlak tahakküm gücü reddedilecektir. Bu düşüncenin ayrılıkçılığı engelleyerek eyleme geçirilmesindeki temel zorunluluk ise, Osmanlı vatandaşlığının içten ve istekli bir şekilde kabul edilmesidir.

Nitekim Osmanlı topraklarında bu kabulün nüvelerine rastlamak da mümkündür. Osmanlı Suriyesi'nin önemli aydınlarından Butros el Bustani'nin düşün dünyası bu duruma bir örnek olarak gösterilebilir. Hayat evresinde Katolikliği ve Protestanlığı deneyimlemiş bir Hristiyan olan Bustani, kendisini bir Osmanlı yurttaşı olarak tanımlamakta, bunun yanında Suriye'yi kendi ana vatanı olarak kabul etmektedir. Bustani, Avrupa'nın farklı milletlerinin bir araya gelerek oluşturdukları Amerika Birleşik Devletleri benzeri bir yapının, Osmanlı içerisinde de deneyimlenebileceğini, her eyaletin farklı çıkarlarını ortaklaştırabilecek federatif bir sistemin Ermenileri, Rumları, Suriyelileri, Osmanlı çatısı altında birleştirebileceğini savunmuştur. Zira ona göre Doğu halkları ancak bir "anavatan" olarak Osmanlı'nın kendilerine sunduğu bu esnek idari yapı ve mutlak eşitliğin kanunla garanti altına alındığı sistem içerisinde büyük devletler arasında ayakta kalabilecek ve kendi vatanlarında ortak bir Osmanlı tasavvuru yaratabileceklerdir (Baktıaya, 2017, s. 256-261).

Bunun yanında Girit'te hayata geçirilen ve iki aşamalı seçimler ile birlikte farklı grupların nüfus oranlarına dayanan örgütlenme de Osmanlı Birleşik Devletleri tahayyülü bağlamında düşünülebilir. Bu düşüncenin daha sarıh bir örneği ise Ermeni cemaatinin kazandığı haklar üzerinden izlenebilmektedir. Keza 1863'te kabul edilen 'Ermeni milleti nizamnamesi' adeta otonom bir yönetimin anayasası niteliğindedir. Bu anayasa ile Ermeni cemaati Osmanlı kimliği içerisinde kendisine yeten bir statü kazanmakta, yüz kırk vekilden oluşan ve parlamentoyu andıran Ermeni Millet Meclisi ise, cemaati ilgilendiren tüm idari, yasal, ekonomik ve eğitim ile ilgili kararları belirleyebilme gücüne erişmektedir (Küçük, 2006: 401). Dönemin Ermeni Anayasasının yazarlarından Krikor Odyan Efendi yıllarca Midhat Paşa'nın danışmanlığını yapmış ve Osmanlı Anayasası tartışmalarına da bizzat katılmıştır (Davison, 1997a, s. 55).

Nitekim Midhat Paşa'nın hazırlamış olduğu anayasa taslağında da bahsi geçen federal yapının gerçekleştirilebilmesi için zorunlu olan Osmanlı vatandaşlığının çatı kimlik olarak sunulduğu ve tüm Osmanlı vatandaşlarının mutlak eşitlik içerisinde temel haklarının garantiye alındığı görülebilmektedir. Bu taslakta Midhat Paşa, "meşrutiyet yönetiminin benimsenmesi, sadrazamın başbakan ünvanını taşıması, bütün Osmanlı uyruklarının gireceği okullar açılması, saray harcamalarında önemli kısıntılara gidilmesi, imparatorlukta köle ticaretinin yasaklanması ve bütün saray kölelerinin azad edilmesi" (Davison, 1997b, s. 124-125) gibi vaatlerinin yanında, Hristiyanlar ile Müslümanların tam eşitliği, Hristiyanların sadrazamlığında içinde bulunduğu tüm makamlara getirilebilmesi, İstanbul'dan on altı, her vilayetten ise dörder kişinin seçimle gelerek oluşturacağı temsilciler meclisi, seçim ile gelen bu meclise karşı sorumlu olan bir kabine, Hristiyanların Müslümanlar aleyhinde mahkemelerde yapacakları tanıklıkların kabulü ve memurların ve hakimlerin haklarının teminat altına alınması gibi maddeleri de temel ilkeler olarak belirlemiştir (Davison, 1997b, s. 118). Ayrıca tüm vatandaşların orduya kabulü (Midhat Paşa, 1997, s. XXXIII), devletin dininin bulunmadığı gibi maddelerinde bu ilk taslakta yer aldığı söylenmektedir (Engelhardt, 2010, s. 374-376).

Tüm bu gelişmeler Midhat Paşa'nın imparatorluk içerisindeki grupları ikili bir mekanizma ile bir arada tutmaya çalıştığını bizlere gösterebilmektedir. Aslında bu ikili mekanizma birbirine bağımlı bir yapıyı da ortaya çıkarmaktadır. Bunlardan ilki Osmanlı topraklarında yaşayan her bir toplumun saygısını ve sadakatini sağlayabilecek hakların, mutlak bir eşitlik içerisinde kanunla garanti altına alınması iken, ikinci mekanizma bunu hayata geçirebilmek amacıyla merkezi yönetim ile yerel yönetimlerin esnek bir yapıda birbirine bağlanmasını sağlayacak idari yapının oluşturulabilmesidir. Bundan dolayı reformlar eşitlik, bölge sakinlerinin refahının artırılması ve ayrılıkçılıktan uzak adem-i merkezîyetçilik üzerinde yoğunlaşmıştır. Nitekim bu süreç Midhat Paşa'yı federal bir Osmanlı Birleşik

Devletleri düşüncesinin tüm milliyetçilik akımlarına rağmen hayat bulabileceğine inandırmıştır.

4. SONUÇ

Kanun-i Esasi, Gülhane Hatt-ı Hümayunu'ndan 1876'da ilan edilen iradeye uzanan spesifik yönetim aygıtları dizisinin bir yansımasıdır. Her iki belgenin de ortaya çıkışında baskın rol oynayan iki reformcu devlet adamı birbirini tamamlar şekilde, Osmanlı tebaasının tümünü kapsayan bir eşitlik üzerinden samimi vatanseverliğe dayalı Osmanlı vatandaşlığını icat etmiş, yerelde ve merkezde oluşturdukları yönetime katılım mekanizmalarıyla, yaratılan vatandaşta devleti sahiplenme bilincini oluşturmaya çalışmış ve en son anayasal bir organizasyon ile tüm vatandaşlık haklarını güvence altına almayı amaçlamışlardır. Bu süreçte dönemin ulus milliyetçiliğini önceleyen ruhuna karşı, federasyona kadar uzanabilecek bir imparatorluk milliyetçiliği antitez olarak ortaya çıkarılmıştır. Böylelikle Osmanlı İmparatorluğu'nun din üzerine kurgulanmış olan idari devlet aygıtı, Foucault'nun "yönetimsellik" olarak betimlediği, merkezine nüfusun yönetilmesini alan kurumlar, prosedürler ve düşünceler üzerinden dönüşüme uğratılmak istenmiştir.

Ancak Osmanlı topraklarında yaşayan tüm kimliklerin eşit bir şekilde birlikte yaşayabileceği ideası ve bunu gerçekleştirebilmek için oluşturulan mekanizmalar, o dönemde yaşamış insanların çoğunluğu açısından tasavvur edilememiştir. Bunun ilk nedeni bu anlayışın İmparatorluk içerisindeki küçük bir çehrede anlam kazanmasında saklıdır. Bu da tüm yükün birkaç devlet adamının ve aydının sırtına yüklenmesine sebep olmuştur. Ayrıca yıllarca toplumlar içerisinde kökleşmiş dine dayalı hiyerarşik millet anlayışının yeni bir mana ile değiştirilebilmesi düşünüldüğünden daha da güçtür.¹¹ Bu durum günümüzde dahi görünürlüğünü korumaktadır. Son ve en baskın neden ise 1835 yılında bir Hırvat gazetesinde bulunan "Milliyetsiz bir millet iskeletsiz bir vücut gibidir" (İnalçık, 2006b, s. 27) söylemi ile daha açık bir şekilde görülebilmektedir. Birbirinden kopuk çoklu kimliklerin oluşturduğu bir imparatorluğa dönemin ulusalcı hegemon dünyasında yer kalmamıştır. Bu da Osmanlı vatandaşlığı düşününün olabilirliğine ket vurmuştur. Ancak yinede bu dönemde yapılan reformlar kendisinden sonrakileri etkileyerek yeni atılımların yapılmasına ön ayak olmuştur. Nitekim günümüzdeki birçok devlet kurumunun kuruluş tarihi bizleri Tanzimat dönemine geri götürebilmektedir.

¹¹ Bu konu ile ilgili şu hikaye oldukça ilgi çekicidir; Beyrut Valisi'nin Anayasa'nın ilanından sonra yaşlı bir şeyhten dua etmesini istemesi üzerine şeyhin "Muhammed'e inananların düşmanları oldukları için gavurları mahvedebileceğini, onları paçavraya çevireceğini, un ufak yapacağını, parça parça edeceğini" belirttiği dua sonrası müftünün şeyhin kulağına bir şeyler fısıldadığı ve şeyhin durumu toparlamak için "Büyük Allah'ım Müslümanların, Hıristiyanların ve Musevilerin düşmanları oldukları için gavurları mahvet" dediği söylenir (Davison, 1997b, s. 163). Ayrıca Islahat fermanının ardından yapılan duanın Müslümanları ön plana alarak gayrimüslimlerden, eşitlikten, reformlardan hiç söz etmemiş olması da dikkate değerdir. Nitekim Serasker Rüşdi Paşa bu durumu, tüm gece çalıştıktan sonra ortaya çıkan ürünün üzerine mürekkep hokkasının dikkatsizce devrilmesine benzetmektedir (Cevdet Paşa, 1953, s. 69).

KAYNAKÇA

- Aksan, V. H. (2011). “Savaş ve Barış”, *Cambridge Türkiye Tarihi 1603-1839 Geç Osmanlı İmparatorluğu Cilt 3*, Kitap Yayınevi.
- Alkan, M. Ö. *Tarihte Yolculuk- Bölüm 1- Tanzimat Fermanı ve Dönemi Programı*, <https://www.youtube.com/watch?v=qDG1cpYPRpk&t=5s> 30.11.2017.
- Alkan, M. Ö. (2009). “Resmi İdeolojinin Doğuşu ve Evrimi Üzerine Bir Deneme”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 1 Cumhuriyet’ Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi* içerisinde, İletişim Yayınları.
- Akyıldız, A. (2006). *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İletişim Yayınları.
- Anıl, Y. Ş. (1995). *Osmanlı Döneminde İki Dava Şeyh Bedrettin ve Midhat Paşa Davaları*, Yapı Kredi Yayınları.
- Baktıaya, A. (2017), *Osmanlı Suriyesi’nde Arapçılığın Doğuşu Sosyo-Ekonomik Değişim ve Siyasi Düşünce*, İletişim Yayınları.
- Baykara, T. (1994). “Mustafa Reşid Paşa’nın Medeniyet Anlayışı”, *Mustafa Reşid Paşa ve Dönemi Semineri Bildiriler*.
- Carr , E. H. (2015). *Tarih Nedir*, İletişim Yayınları.
- Çetinsaya, G. (2009). “Kalemiye’den Mülkiye’ye Tanzimat Zihniyeti”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 1 Cumhuriyet’ Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi* içerisinde, İletişim Yayınları.
- Davison, R. H. (1997a). *Osmanlı İmparatorluğunda Reform 1. Cilt*, çev. Osman Akınhay, Papirus Yayınevi.
- Davison, R. H. (1997b). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Reform 1856-1876 2. Cilt*, çev. Osman Akınhay, Papirus Yayınları.
- Engelhardt, E. (2010). *Türkiye’de Çağdaşlaşma Hareketleri Tanzimat*, Örgün Yayınevi.
- Findley, C. V. (2011). *Cambridge Türkiye Tarihi 1839-2010 Modern Dünya’da Türkiye Cilt 4*, Kitap Yayınevi.
- Foucault, M. (2005). *Entelektüelin Siyasi İşlevi*, Ayrıntı Yayınları.
- Gouges, O. D. “Kadının ve Kadın Yurttaşın Haklar Bildirgesi” çev. Ece Göztepe, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/297/2716.pdf> (29.11.2017)
- İnalcık, H. (1992). *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Eren Yayıncılık.
- İnalcık, H. (2006a). “Tanzimat’ın Uygulanması ve Sosyal Tepkileri”, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu* içerisinde, Phoenix Yayınevi.
- İnalcık, H. (2006b). “Tanzimat Nedir?”, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu* içerisinde, Phoenix Yayınevi.
- Kadıoğlu, A. (2008). *Aydınlanma, Türkiye ve Vatandaşlık* içerisinde “Aydınlanma, Vatandaşlık ve Kadın: Türkiye Örneği”, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi.
- Kaplan, M. (2006). “Mustafa Reşid Paşa ve Yeni Aydın Tipi”, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu* içerisinde, Phoenix Yayınevi.
- Kaynar, R. (2010). *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Küçük, C. (2006). “Osmanlı İmparatorluğu’nda “Millet” Sistemi ve Tanzimat”, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu* içerisinde, Phoenix Yayınevi.
- Maalouf, A. (2012). *Doğu’dan Uzakta*, çev. Ali Berktay, Yapı Kredi Yayınları.
- Manneh, B. E. (2006). “Ali ve Fu’ad Paşa’ların Bab-ı Ali’deki Nüfuzlarının Kökleri (1855-1871)”, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu* içerisinde, Phoenix Yayınevi.
- Mardin, Ş. (2006). “Tanzimat Fermanı’nın Manası Yeni Bir İzah Denemesi”, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu* içerisinde, Phoenix Yayınevi.
- Mumcu, A. (1994). “Hukukçu Gözüyle Mustafa Reşid Paşa ve Tanzimat”, *Mustafa Reşid Paşa ve Dönemi Semineri Bildiriler*.
- Noviçev, A. D. (2006). “1839 Gülhane Hatt-ı Hümayunu ve Dış Politikadaki Boyutları” *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu* içerisinde, Phoenix Yayınevi.
- Ortaylı, İ. (2006a). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Alkım Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2006b). “Tanzimat Adamı ve Tanzimat Toplumu”, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu* içerisinde, Phoenix Yayınevi.
- Pakalın, M. Z. (2015). *Midhat Paşa*, Divan Kitap.
- Paşa, C. (1953). *Tezakir 1-12*, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Paşa, M. (1997). *Midhat Paşa’nın Hatıraları Hayatım İbret Olsun*, editör:Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları.
- Seyitdanlıoğlu, M. V. (2006). “Divan-ı Hümayun’dan Meclis-i Meb’usan’a Osmanlı İmparatorluğu’nda Yasama” *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu* içerisinde, Phoenix Yayınevi.
- Somel, S. A. (2009). “Osmanlı Reform Çağında Osmanlılık Düşüncesi”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 1Cumhuriyet’ Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi* içerisinde, İletişim Yayınları.
- Timur, T. (1986). *Osmanlı Kimliği*, Hil Yayınları.
- Uğurlu, N. (2010). *Türkiye’de Çağdaşlaşma Hareketleri Tanzimat* içerisinde, Örgün Yayınevi.
- Us, H. T. (1939). *Meclis-i Meb’usan 1877 Zabıt Ceridesi*.
- Ülken, H. Z. (2013). *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

THE ROLE OF LOCAL SELF-GOVERNMENT UNITS IN POLAND AND TURKEY

Geliş Tarihi : 19.12.2022

Dr. Marcin Maminski¹

Kabul Tarihi : 26.12.2022

Prof. Dr. Susran Erkan Eroğlu²

Makale Türü : Derleme

Abstract

This article aims to identify and define the duties and responsibilities of the basic unit of local self-government, based on the analysis of its statutory tasks in view of the general model of local self-government functioning in Poland and Turkey. In countries such as Poland and Turkey the functional scheme of local self-governments is differentiated. The differentiation is a result of historical development and thus the nature of the state and the implementation of the principle of subsidiarity. The shape and roles of local self-governments in Turkey and Poland undoubtedly correspond to the overall development paths of these countries. They also increasingly influence the socio-economic situation of their regions. As A. Kozuch has rightly pointed out, they perform a steering function in the local social, political and administration systems. Yet, their roles should not be limited. What is important is the development of local self-governance as such, as it is conducive to proper functioning of the administration bodies.

Keywords: Local Authorities, Civil Society, Own and Delegated Tasks, Local Self-Government, Administrative Division.

JEL Codes: A14, R50, R38.

POLONYA VE TÜRKİYE'DE YEREL ÖZYÖNETİM BİRİMLERİNİN ROLÜ

Özet

Bu makale, Polonya ve Türkiye'de yerel özyönetim işleyişinin genel modeli ışığında yasal görevlerinin analizine dayalı olarak, yerel özyönetim temel biriminin görev ve sorumluluklarını belirlemeyi ve tanımlamayı amaçlamaktadır. Polonya ve Türkiye gibi ülkelerde, yerel özyönetimlerin işlevsel şeması farklılaşmıştır. Farklılaşma, tarihsel gelişimin ve dolayısıyla devletin doğasının ve ikincillik ilkesinin uygulanmasının bir sonucudur. Türkiye ve Polonya'daki yerel özyönetimlerin şekli ve rolleri, şüphesiz bu ülkelerin genel kalkınma yollarıyla örtüşmektedir. Ayrıca bölgelerinin sosyo-ekonomik durumunu da giderek daha fazla etkiliyorlar. A. Kozuch'un haklı olarak işaret ettiği gibi, yerel sosyal, politik ve idari sistemlerde yönlendirici bir işlev görürler. Ancak rolleri sınırlandırılmamalıdır. Önemli olan, idare organlarının düzgün işlemesine yardımcı olduğu için, yerel özyönetimin bu şekilde geliştirilmesidir.

Anahtar Kelimeler: Yerel Yönetimler, Sivil Toplum, Sahip Olunan ve Devredilen Görevler, Yerel Özyönetim, İdari Bölünme.

JEL Kodları: A14, R50, R38.

¹ Dr., Alcide De Gasperi University of Euroregional Economy, adwocat@marcinmaminski.com.pl, ORCID: 0000-0002-8046-6155

² Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, susranerkaneroglu@osmaniye.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1522-9652

1. INTRODUCTION

According to the definition, self-government means the right and ability of local communities, within the limits set by law, to manage and administer an essential portion of public affairs on their own account and in the interests of their inhabitants. The concept and regulations of local government system may be derived from many sources of law, from the Constitution through the laws on particular units of local government. To fully discuss the subject, the dogmatic method, the comparative legal method and, to a small extent, the historical method have been applied.

In Turkey, the current self-government is considered to be based on accountability, transparency and good governance as its greatest heritage and achievement. It seems that the Turkish law and its institutions are developing in a way that reflects the ideas of the Polish Law on Municipal Self-Government. The basic conditions for local government units are determined by the national traditions and national legal norms. In modern Turkey, the main principles of the local self-government system are found in the Constitution of this country in Articles 126 and 127.

Not unlike in Poland, in Turkey, there is a three-tier administrative division, with provinces, urban units and rural communes. All three types of local administration have legal personality, separate budgets and the right to levy taxes. Poland's territorial division provides for the existence of provinces (voivodeships), counties (including urban municipalities, which have the status of cities with county rights), and communes (Uslubaş, 2013, s. 5).

The Turkish Constitution sets out two functional principles governing the local administration system. The first principle of "integral unity of the administration" establishes a strong custodial relationship between the central government and local self-government units. The second principle, "decentralisation", refers to the allocation of power to public authorities on a functional and territorial basis (Zürcher, 2013, s. 2).

The Turkish public administration is characterised by dualism. It consists in the fact that the authorities at particular levels perform the tasks of the central administration, while having their own competences. There are three basic local units in Turkey: provinces, urban unit and rural communes. All three administrative sub-structures are subject to democratic control of the people, by the people (Heper, 1990, s. 207).

First, it is worth mentioning that in Turkey local self-government is a relatively new concept for the administration. In countries like Turkey, where there is a centralist state tradition, local government units are mostly under a strong control of the central administration, which does not necessarily facilitate local self-governance. Local self-government structures are defined in Article 127 of the Constitution as: "Local administrative units are public law entities created to meet the common local needs of the inhabitants of provinces, urban districts and villages, their constituent bodies are elected by the inhabitants in a manner determined by law, and the rules of their organisation are determined by law in accordance with the principle of subsidiarity (The Constitution of the Turkish Republic, 1982, s. 52).

Under Article 123 of the Turkish Constitution, the Turkish administration is built on the principles of both centralisation and decentralisation. This means that Turkey's administration is unitary in terms of its organisation and functions, and the central administrative bodies and the decentralised units are parts of the same structure. As a result, Turkey's territorial administration is based on both decentralised administration and decentralised governance (Örücü, 2000, s. 681).

2. THE STRUCTURE OF THE ADMINISTRATION AND THE COMPETENCIES OF THE SELF-GOVERNMENT UNITS

The structure of Turkey's central administration is composed of provinces, established in line with geographical location, economic conditions and the province's needs for public services. The provinces are divided into lower administrative units. The administration of the provinces is based on the principle of voluntary delegation of broad powers to them.

In order to ensure efficiency and coordination of public services, central administrative units are established to cover more than one province. The scope of matters and competence of such units is determined by law.

The tasks delegated to the municipalities and communes concern various areas of public affairs, in particular: health care, the environment, public education, and the maintenance of public buildings, as well as public and administrative facilities and services. Local government units are public law bodies created to meet common local needs of the inhabitants of provinces, municipal districts and communes; their governing bodies are elected by the inhabitants in a manner prescribed by law, and the rules of their organisation are laid down by law (Ansary et.al., 2006, s. 24).

Turkey, as a deeply centralised state, enacted various laws reforming local administration between 2003 and 2005. The new laws expanded the functions, roles and responsibilities of local governments. Public services that used to be provided by the central government, in health, tourism and culture, forestry and environment, agriculture and rural areas, social welfare and child protection, youth and sports, industry and public works were transferred to local government. Turkey is a unitary state and has two levels of administration; central and local government.

The province is the highest level in the territorial organisation of the state. The province is headed by the governor, who is a representative of both central and local government. The Governor is appointed by the Council of Ministers, and his candidacy is approved by the President. The governor's main competences as a representative of the central administration at this level include directing and coordinating the various branches of local administration. It is worth mentioning that all officials and lower administrative units of the province report to him. The tasks of the Provincial Governor include the appointment, supervision and dismissal of officials, as well as the preparation of the draft budget and investment plans. The Governor is also responsible for looking after the interests of the province and representing it externally, as he is also the representative of the local government at the provincial level. He also implements the decisions of the Provincial Council and the Provincial Assembly, and supervises their implementation. In addition, the Governor also prepares the draft budget, the report on its implementation and investment plans

Within the Turkish provinces there are lower-level administrative units. These are: urban units and rural communes. The urban units are of two types. They are regular cities, whose legal status is regulated by Act no. 5393 on cities and metropolises, which are regulated by Act no. 5216. on metropolises. In both cases they have the same bodies, i.e., the legislative body, which is the city (or metropolitan) council, and the executive body in the form of the mayor and the executive committee.

Rural communes are historically the oldest and also the smallest territorial units in Turkey. The operation of the rural administration is specified in Act No. 442 of 1924. The 1982 Constitution states that rural administrations are local government bodies with legal personality. However, in practice, the rural administration does not have sufficient financial resources to

perform its mandated tasks, let alone its own, thus rural communes function only as representatives of the local government.

3. THE ADMINISTRATIVE DIVISION AND THE ROLE OF SELF-GOVERNMENT IN POLAND

The commune in Poland is the basic unit of local self-government (The Constitution of the Republic of Poland, 1997, s. 483). In democratic states such as Poland, power is decentralised. Decentralisation is the process of delegating public functions, which hitherto remained exclusively the responsibility of the central government, to organisations not subordinate to the government. A good example of decentralisation of power is the activity of local self-governments. This means that some of the tasks which the commune is obliged to perform (e.g., access to education and health care) are transferred to local government institutions elected by citizens and independent of the central authority (the government). At the same time, power is distributed from the top down, as it is the central government - and not the self-governments themselves - which decides which competences to hand over to the self-governments.

The primary act (the Constitution) states that it is the residents of a certain territory who form a self-governing community (Właźlak, 2010, s. 32). And power in the commune is subordinate to residents of the commune, who have the suffrage (Polish election law regulation, 2011: s. 209) The commune in Poland performs public tasks on its own account. This is an expression of its independence, which is of both public-legal and private-legal nature (Wertelecka, 1998: s. 12) Importantly, the legislator has used here the broad term of “public tasks”, indicating at the same time that the scope of a commune's activities includes all public matters of local importance.

The commune, as the basic unit of local government, is responsible for all matters of a local importance, which - in accordance with the assumptions of the Act on Communal Self-Government - are supposed to contribute to "meeting the collective needs of the community" (Polish Communal Self-Government Law, 1990, s. 189). Even where the law does not explicitly require communes to take specific actions or to solve specific problems, communes must not use this as an excuse for their inaction. The commune should actively solve the problems of its residents! Pursuant to Art. 1 Clause 1 of the Act on Communal Self-Government and Art. 16 Para. 1 of the Constitution of the Republic of Poland, the inhabitants of a commune form, by law, a self-governing community. The goal of activities undertaken by a commune should be to satisfy the specific the needs of a given self-government community (Fijałkowski, 2011, s. 12).

According to W. Skrzydło, the fact that the Polish Constitution positions the commune the basic unit of local self-government means that “as a legal consequence, the commune performs the basic tasks and the matters being the competence of self-government fall within the competence of the commune and its administrative bodies” (Skrzydło, 1999:176). It is worth noting that public tasks performed by the municipality can be divided into own tasks and delegated tasks. The commune’s own task is to satisfy the collective needs of its residents, such as: health care, social welfare, public education, public order and citizens' safety, etc. It may be pointed out that the commune’s own tasks may be divided into obligatory and optional ones, as indicated by the Act on Communal Self-government and other acts of substantive administrative law. In addition to the socio-cultural sphere, these are also tasks in the field of public administration, including order and planning, as well as particularly interesting, costly and difficult tasks in the field of communal management, including infrastructure development and services provision. This also included tasks related to spatial planning, investment projects,

matters in the spheres of architecture, urban planning and construction law” (Chmielnicki, 2009, s. 75).

In addition to the commune's own tasks, it often performs tasks delegated by the government administration, which can be boldly called "imposed" tasks. The delegated tasks are those that the state or other units of local government have delegated to the commune by law or by agreement. In order to perform the outsourced tasks, the commune receives financial resources from the party delegating the tasks in the amount sufficient for their performance.

4. CONCLUSION

In the 2000s, Turkey underwent extensive public management reform and restructured its public administration system in accordance with the principles of New Public Management. The territorial public authorities are called "local administrations" and are established to meet the needs of residents within a geographically defined territory. It can be said that the guiding principle of the Turkish administration, as in Poland, is primarily to meet local needs and to place local public affairs in the hands of local authorities. This means that some of the tasks that it is obliged to perform (e.g., access to education, health care) are delegated to local government institutions.

The Polish local self-government is based on the principle of decentralisation of power. The political system of the Republic of Poland ensures the decentralisation of public authority, which includes autonomy, emphasised in almost all definitions of the term (Wiktorowska, 2002, s. 55). It remains protected by law, but independence is not absolute. This follows from the very essence of the concept of "de-centralisation", of which "centralisation" is a component.

The shape and roles of local self-governments in Turkey and Poland undoubtedly correspond to the overall development paths of these countries. They also increasingly influence the socio-economic situation of their regions. As A. Kożuch has rightly pointed out, they perform a steering function in the local social, political and administration systems. Yet, their roles should not be limited. What is important is the development of local self-governance as such, as it is conducive to proper functioning of the administration bodies.

REFERENCES

- Uslubaş, T. (2013). Geçmişten Günümüze Türkiye, İstanbul: Iconinn Press.
- Zürcher, E. J. (2013). Turcja. Od sułtanatu do współczesności, translation: A. Gąsior-Niemiec, Kraków, 2–3.
- Heper, M. (1990). Turkey [in:] V. Subramaniam (ed.), Public Administration in Third World, Greenwood Publishing Group.
- Örücü, E. (2000). Conseil D'Etat: The French Layer of Turkish Administrative Law. *International & Comparative Law Quarterly*, 49(3), 679-700.
- www.tuik.gov.tr (access 26.05.2022)
- Ansary, T., Wallace Jr., D., & Öney, I. (Eds.). (2020). Introduction to Turkish law. Kluwer Law International BV.
- Właźlak, K. (Ed.). (2021). Rozwój regionalny jako zadanie administracji publicznej. Wolters Kluwer Polska.
- Klat-Wertelecka, L. (1998). Problem samodzielności gmin a ochrona praw podmiotowych jednostki. *Samorząd Terytorialny*, (10).

Bojar-Fijałkowski, T. (2011). Prawo uzdrowiskowe w Polsce–stan i perspektywy,[w:] Turystyka zdrowotna i uzdrowiskowa. Boruszczak M.(red.), WSTiH, Gdańsk.

Skrzydło, W. (1999). Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, Zakamycze, Kraków.

Chmielnicki P. (2009). Konstytucyjny system władz publicznych, LexisNexis, Warsaw.

Act of 3 July 2005. It is related to the Municipal Law No. 5393 and has been replaced.

The Constitution of the Turkish Republic adopted by referendum on 7 November 1982, Act No. 2709

The Constitution of the Republic of Poland. (1997), *Journal of Laws*, 78, 483)

Based on Pursuant to the regulation of the Act of 5 January 2011 on the Election Code, the Polish Journal of Laws No 21, item. 112 as amended.

Act of 8 March 1990 on Communal Self-Government, the Polish Journal of Laws 142, item 1591 as amended.

Wiktorowska, A. (2002), Prawne determinanty, Lex/el.

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Karacaoğlan Yerleşkesi, Fakuşağı Mah., 80000, Osmaniye / Türkiye
<http://dergipark.gov.tr/oskaiibfd>
iibfdergi@osmaniye.edu.tr
+90 328 827 10 00